

nr.2
2016

PROVOCATIO

EN FLERVETENSKAPLIG TIDSKRIFT OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

HUMAN
RIGHTS
STUDIES

P R O V O C A T I O

NUMMER 2 | 2016

TIDSKRIFT FÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER
VID LUNDS UNIVERSITET

Provocatio | Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen | Lunds universitet | Box 192, 221 00 Lund
provocatio@mrs.lu.se | <http://journals.lub.lu.se/index.php/prvc/index>
ISSN (elektronisk resurs): 2002-1631
ISSN (print): 2002-164X

Nr. 2 | Redaktörerna har ordet

Detta är det andra numret av *Provocatio*, en flervetenskaplig tidskrift om mänskliga rättigheter. I första hand erbjuder *Provocatio* en möjlighet för studenter i mänskliga rättigheter att göra sina uppsatser tillgängliga, i omarbetad och nedkortad form, för en bred läsekrets.

Detta nummer innehåller sex nyskrivna artiklar av studenter som läser eller är nyblivna alumner från kandidatprogrammet i mänskliga rättigheter i Lund: Josefine Thorén studerar den tidiga kvinnorörelsen och framväxten av ett rättighetsspråk i Sveriges första kvinnoemancipatoriska tidskrift. Petra Altebo analyserar genusperspektiv på säkerhetsfrågor i en intervjustudie genomförd vid Livgardets Gendercentrum. Louise Burenby gör en kritisk granskning av domar i asylärenden utifrån Martha Nussbaums kapacitetsperspektiv på mänskliga rättigheter. Kapacitetsperspektivet används också av Elin Frisk i en analys av utvecklingsbegreppet i FN:s nya utvecklingsagenda. Denna agenda står i fokus även för Johanne Oline Storgaard Brok som analyserar diskursiva strider i utvecklingsagendan och möjliga skäl för frånvaron av ett rättighetsspråk i den. Nike Stadler identifierar diskurser om sexturism genom att granska en riksdagsdebatt om den svenska sexköpslagens tillämpning utomlands.

Utöver dessa innehåller numret två artiklar som nu tillgängliggörs igen efter att först ha publicerats i den skriftserie som *Provocatio* ersätter. John Karlsson, alumn från kandidatprogrammet i mänskliga rättigheter, diskuterar förutsättningar för uppfyllelse av rätten till hälsa för personer som är papperslösa. Andreas Tullberg, lärare och studievägleddare vid avdelningen för mänskliga rättigheter, diskuterar den västerländska handlingsförklaringen under folkmordet i Rwanda som en berättelse om skam. Numret avslutas med en rapport av doktorand Emma Sundkvist från konferensen *Human Rights in an Age of Ambiguity* i New York, som bjöd på spännande diskussioner och konflikter mot bakgrund av den mångtydighet som rymts i ”mänskliga rättigheter”, som idé och som praktik.

Lena Halldenius, Andreas Tullberg, Josefine Thorén
Redaktörer för *Provatios* andra nummer

Josefine Thorén

Från uppfostrare till medborgare

Framväxten av en rättighetsdiskurs i Tidskrift för hemmet,
Nordens första kvinnotidskrift 7

Petra Altebo

Feministisk säkerhet i Försvarsmakten..... 23

Elin Frisk

Utvecklingsbegreppets komplexitet

En begreppsanalytisk jämförelse av utvecklingsbegreppets
definition och innebörd utifrån Martha C. Nussbaums teoretiska
ramverk och FN:s post-2015-rapport 41

Nike Stadler

Kriminalisera svensars sexköp utomlands?

En kritisk diskursanalys av riksdagsdebatten om att
frånga kravet på dubbel straffbarhet gällande sexköp..... 55

Louise Burenby

Människorättskränkningar i människorättens namn

Paradoxala konventioner och en otillräcklig lag 73

Johanne Oline Storgaard Brok

Human rights language and its absence in UN development visions

A discursive examination of the 2015 United Nations Sustainable
Development Agenda and the character of human rights language 89

Andreas Tullberg

Den skamliga berättelsen om Rwanda

Förutsättningarna för den västerländska berättelsen om
icke-interventionen i Rwanda..... 105

John Karlsson

Rätten till hälsa för papperslösa i Sverige –

en fråga om medborgarskap 123

Emma Sundkvist

Human Rights in an Age of Ambiguity

Konferensrapport 135

Från uppfostrare till medborgare

Framväxten av en rättighetsdiskurs i *Tidskrift för hemmet*,
Nordens första kvinnotidskrift

Josefine Thorén

År 1859...

... grundades en tidskrift vid namn *Tidskrift för hemmet*, som skulle komma att skriva historia. I svensk historia har den en unik placering eftersom det var den första tidskrift som grundades av kvinnor. Den är även unik eftersom redaktörerna Sophie Adlersparre och Rosalie Olivecrona inte bara grundade en tidskrift för kvinnor, utan även ett forum för kvinnor att debattera offentligt. Fram till mitten av 1800-talet var det offentliga rummet ockuperat av mannen och det var ett utrymme han hade ensam tillgång till. Genom *Tidskrift för hemmet* fanns plötsligt en offentlig arena för kvinnor att göra sig hörda då tidskriften, namnet till trots, inte endast handlade om hushållssysslor. Istället debatterades många viktiga samhällsfrågor och politik, där omfattande diskussioner om utbildning och arbete ägde rum. Kvinnorna i *Tidskrift för hemmet* diskuterade bland annat rättigheter och skyldigheter, och kvinnors roll som medborgare i en nation.

Den här artikeln syftar till att belysa just dessa diskussioner i tidskriften, om det vi skulle kalla för mänskliga rättigheter. Förhoppningen är att ge nya insikter om hur diskursen om rättigheter utformades i Sveriges första kvinnoemancipatoriska tidskrift. Poängen är inte att para ihop tidskriftens diskurs med en modern rättighetsidé. Snarare är det att se hur diskursen

utformades under sina unika villkor under det dramatiska årtionde som åren mellan 1859 och 1869 kom att bli.

Kön, klass och religion – 1800-talskvinnans värld

År 1859 när Adlersparre och Olivecrona publicerar sitt första nummer lever kvinnan under helt andra omständigheter än vad kvinnor i Sverige lever under idag. För 1800-talets kvinnor var hemmet arenan. Offentligheten – att synas, höras och vara en aktiv medborgare – var reserverad för mannen.¹ En offentlig kvinna ansågs till och med onaturlig och var främst associerad med prostitution.² Lundberg beskriver hur kriterierna för medborgarskapet under 1800-talet vilade på stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt, där de konstruerade karaktärsdragen kopplade ihop könen med olika uppgifter i samhället och segregerade därmed män och kvinnor.³ Med andra ord förstärkte idén om medborgaren könsrollerna och kvinnans placering i den privata sfären.

Anledningen till att kvinnan isolerades i hemmet och endast undervisades i hushållsrelaterade och socialt underhållande uppgifter var för att det var allmän vetskap att kvinnans psyke var svagare än mannens. Hennes intelligensmässiga skörhet gjorde att man rent av ansåg det hälsofarligt för kvinnan att studera mer avancerade akademiska ämnen.⁴ Dessa förståelser av genus var en kombination av den dominerande särartsförståelsen inom

¹ Inger Hammar, ”Alma Maters sedliga döttrar – Kvinnornas intåg på den akademiska arenan” i *Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002, s. 134.

² Inger Hammar, *Emancipation och religion, Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1999, s. 11.

³ Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot - betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887-1907*, h-ström – Text & Kultur, 2007, s. 259.

⁴ Hammar, 2002, s. 134-135.

biologin som dominerande vetenskapen tillsammans med kristna ideal om könsens plats i samhället.⁵ Religionen var under 1800-talet stark i Sverige och kristendomens idéer och ideal dominerade på alla plan bland kön och klasser i samhället. För de första kvinnorrättskämparna under 1800-talet blev därmed målet att omdefiniera offentlighetsbegreppet utan att utmana de kristna föreställningarna om genus.⁶

Förutom religionen präglade även klassamhället i hög grad 1800-talets Sverige. Florin och Kvarnström poängterar till och med hur klass ibland trumfade kön, varav ett exempel är hur ogifta kvinnor med egen förmögenhet eller hög inkomst fick kommunal rösträtt redan år 1862, det vill säga, femtio år innan allmän rösträtt för män infördes.⁷ Även Hammar poängterar kvinnans isolering från samhället men hon beskriver även olika metoder kvinnor använde för att kringgå de normativa reglerna. Genom att engagera sig i filantropi, kultur och pedagogik kunde kvinnan ta viss plats i den offentliga, manliga, sfären eftersom uppgifterna kunde liknas vid kvinnans roll inom hemmet.⁸ Dock var detta inte ett bevis på en strukturell förändring utan dessa fördelar hölls fortfarande på individnivå. Steinrud menar att även om klass spelade roll så fanns det fler likheter mellan kvinnor över klassgränserna än mellan män och kvinnor inom samma klass.⁹

Klass spelar även in i förståelsen av de kvinnor som drev kvinnorrättsliga frågor under 1800-talet, då det var inom adeln som kvinnorörelsen började. Även om adelskvinnans klass öppnade upp för en bekvämare livsstil innebar den också grova begränsningar där hemmet blev både arena och fängelse.¹⁰

⁵ Ibid., s. 129-130, 134-135.

⁶ Hammar, 1999, s. 22, 25, 32.

⁷ Christina Florin och Lars Kvarnström, "Kvinnor på gränsen till medborgarskap", i *Kvinnor på gränsen till medborgarskap – Genus, politik och offentlighet*. Florin och Kvarnström (red.) Atlas, Stockholm, 2001, s. 33.

⁸ Hammar, 2002, s. 134.

⁹ Maria Steinrud, *Den dolda offentligheten – Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2008, s. 213.

¹⁰ Steinrud, 2008, s. 212-219.

Adelns kvinnor hade färre anledningar att vistas utanför hemmet samt en högre press på sig att upprätthålla heder inom familjen, varmed hon begränsades mer fysiskt än kvinnor i andra klasser. Adelskvinnornas livsstil med utbildning, fritid och pengar utgjorde dock grunden för möjligheten och viljan att engagera sig i kvinnorrättsrörelser. Utbildningen möjliggjorde kritiskt tänkande, fritiden tid att reflektera över sin livssituation, och pengar innebar möjligheten att investera och engagera sig i kampanjer. Det är med andra ord en överklassfeminism ledd av kristna, vita kvinnor, då kvinnor av andra religioner och etniciteter inte hade samma arena i Sverige under 1800-talet, som präglar pionjärerna bakom *Tidskrift för hemmet*.

Insikt om hur samhället såg ut under *Tidskrift för hemmets* samtid är essentiell för förståelsen av den och dess innehåll. Till exempel skriver Hammar att: ”Medvetenheten om att individstatus inte kunde uppnås så länge kvinnorna saknade bildning blev en sporre i frigörelsekampen”.¹¹ Kvinnor saknade under 1800-talet en bredare och djupare utbildning som kunde mäta sig med männens och därmed blev utbildning av högsta prioritet för kvinnor och också deras väg in i det offentliga rummet.¹²

Genus och historia – en ansträngd relation

Vad historien har visat oss om och om igen är att ett begrepps betydelse inte är fixerad eller statisk. Istället har ord och begrepp ändrat betydelse under historiens gång.¹³ Eftersom de större diskursiva sammanhangen är präglade av sin samtids influenser blir historiska dokument en möjlighet att se ”sanningen” om historien. För att uppnå detta är det viktigt att inte flytta utsagor från sin historiska kontext.¹⁴ Även den som har skrivit materialet

¹¹ Hammar, 2002, s. 137.

¹² Hammar, 2002, s. 136-137.

¹³ Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia – Om historiska tiders semantik*, Daidalos AB, Göteborg, 2004, s. 161-162.

¹⁴ Helge Jordheim, 2003, s. 201-202; Chris Horrocks, Richard Appignanesi och Zoran Jevtic, *Introducing Foucault*, Icon Books, Cambridge, 2004, s. 87.

influerar texten med sitt personliga perspektiv, vilket gör att även aktören blir central för att förstå tidskriften.¹⁵ Det är därför det är viktigt att komma ihåg vilka redaktörerna är och det specifika perspektiv deras etnicitet, klass och kön ger dem.

Historien har i stor utsträckning varit skriven om män och av män. Under 1960-1970-talen började feminister att försöka placera in kvinnans roll i den redan, ansedda, färdigskrivna historien.¹⁶ Scott identifierar detta som feministers problem när det kommer till historieskrivning, det vill säga att kombinera teori och historia på ett sätt som placerar kvinnan i redan existerande sociala relationer och redan välbeskrivna händelser.¹⁷ *Tidskrift för hemmet* möjliggör dock att placera kvinnan i historien genom hennes egna ord vilket gör tidskriften särskilt intressant eftersom tolkningsgapet minskas.

Tidskriften ger också en insyn i hur kvinnor själva såg på de samhällsstrukturer de levde i. En modern förståelse är att genus är det primära sättet att positionera människor i maktstrukturer. Scott beskriver det som att den patriarkala föreställningen om kön reproducerar maktrelationer, något som inte bara återfinns i privata relationer utan också i större politiska system. Förståelsen om kön har blivit införlivad som en naturlig del av samhället och positionerar det manliga könet som det naturligt dominanta. Genom att ifrågasätta hur kön och makt är konstruerade, och även genom att besvara dessa frågor, kommer vi att avslöja en historia som ger oss nya perspektiv på gamla frågor. Det kommer även att göra kvinnor till aktörer i historien och ta avstånd från begränsade, binära förståelser om kön.¹⁸ I nästa avsnitt tar vi oss

¹⁵ Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, 2002, Cambridge University Press, Cambridge, s. 149-150.

¹⁶ Susan Kingsley Kent, *Gender and History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012, s. 50.

¹⁷ Joan W Scott, *Gender and the Politics of History*, Colombia University Press, New York, 1988, s. 41-42.

¹⁸ Joan W. Scott, "Gender: a Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review.*, 91(1986):5, s. 1053-1075, 1986, s. 1073-1075. För vidare läsning om ämnet, se: Kathleen Canning, *Gender History in Practice*,

in i tidskriften för att se hur kvinnan skriver in sig i historien och gör genusperspektivet till ett naturligt perspektiv.

Arbete och utbildning – hjärtefrågor av en anledning

I och med det patriarkala samhället var situationen för kvinnor under 1860-talet en begränsad tillvaro avseende intellektuell utveckling, fysisk frihet och delaktighet som medmänniska. Kvinnans roll var nästan uteslutande förknippad med moderskap, familj och hem. Precis som Hammar poängterar så innebar detta att kampen om utbildning blev en viktig fråga eftersom det är genom att erövra kunskap som kvinnan kan bevisa sig på lika villkor som mannen. Utbildningsfrågan var därmed lika viktig i början av decenniet som i slutet, vilket kan illustreras genom dessa två citat.

[...] ty mängden betraktar ett *lärdd* fruntimmer som ett oting i skapelsen och hyser otvivelaktigt långt större aktning för de okunnigaste och mest hvardagliga bland 'de täckta könet', än för dem, man hedrar med ofvannämnde epithet.¹⁹

Med få ord: antingen är qvinnan menniska i fullt samma grad som mannen eller icke. Men är hon det, då hvilar ock humanisternas närvarande skolsystem på en falsk grund.²⁰

Historical Perspectives on Bodies, Class and Citizenship, Cornell University Press, New York, 2006; Carole McCann och Seung-Kyung Kim (red.), *Feminist Theory Reader: Global and Local Perspectives*, Routledge, New York, 2013; Sue Morgan, "Writing Feminist History. Theoretical Debates and Critical Practises i *The Feminist History Reader*. Sue Morgan (red.), Routledge, London, 2006.

¹⁹ *Tidskrift för hemmet* år 1859, nummer 3, s. 190 (från och med nu år:nummer, sida).

²⁰ 1867:5, s. 279.

Utbildningsfrågan går ofta hand i hand med arbetsfrågan. Kvinnan som en del av arbetslivet var långt ifrån något främmande bland de lägre klasserna och även bland de högre fanns det taktiker för kvinnor att dölja att de arbetade. Hammar beskriver hur individuella kvinnor hade möjlighet att kringgå de normativa regler som exkluderade henne från det offentliga livet. Genom att engagera sig i vad Hammar kallar för ”gränslandet mellan de båda sfärerna”, det vill säga områden som barn och hem, kunde kvinnor ta plats i den manliga offentliga sfären eftersom välgörenhetsarbete inom så kallade mjuka, feminina frågor kunde liknas vid kvinnors roll inom hemmet och därmed blev en förlängning av kvinnans naturliga uppgifter.²¹

Problematiken för kvinnan i arbetslivet var att hon antingen hade förskräckliga villkor och lön, eller att hon egentligen inte fick arbeta. Tidskriftens kvinnor var mycket kritiska mot detta och propagerade hårt för att kvinnan skulle få lov att engagera sig på bättre villkor i arbetslivet. Bland annat diskuterar de hur kvinnors löner i vissa fall är så låga att vissa kvinnor ”måste lära sig konsten att umbära, ja kanske att svälta”.²² Diskussionen om rätten till arbete var därmed kraftigt influerad av utbildningsdebatten, vilket exemplifieras av följande citat.

Den dygdiga unga damen låter ofta utan kärlek köpa sig af en man, mot villkor att erhålla en mer eller mindre lysande samhällsställning och att blifva försörjd för lifstiden. Den fallna qvinnan säljer sig för födan eller för ett grannt smycke. I båda fallen ligger en förnedring, som har sitt ursprung i det arbetslösa lif, hvartill qvinnan uppfostras.²³

Citatet ovan pekar på ett antal olika ting som illustrerar kvinnans situation i samhället samt hur utbildnings- och arbetsfrågorna är tätt sammanlänkade. Skribenten visar hur det arbetslösa livet kvinnan uppfostras till när hon inte får en mer intellektuell utbildning föser henne till ett förnedrande öde där

²¹ Hammar, 2002, s 134.

²² 1860:4, s. 269.

²³ 1859:2, s. 96.

valen bland annat kunde vara att sälja hela sin kropp för pengar eller sin hand i giftermål.

Utbildning och arbete var därmed två väldigt viktiga frågor som följer med i lika stor utsträckning decenniet igenom. Vad som däremot förändras är hur tidskriften argumenterar för frågorna.

Argument och begrepp – en utveckling

År 1859 beskriver tidskriften hur viktigt det är att utbilda kvinnor eftersom det i sin tur är de som uppfostrar och därmed utbildar barnen – det vill säga den framtida generationen. Tidskriften trycker hårt på hur kvinnans roll som uppfostrarinna är en av de viktigaste anledningarna till varför kvinnan måste utbildas. Tidskriften skriver ”En tanklös, fåfång, själsful qvinna med tom hjerna och tomt hjerta, är ej värdig att blifva mor”.²⁴

År 1864 har ordavalen förändrats något. Istället för att uttrycka sig i termer av familj och barn läser vi ord som skyldighet och plikt mot samhället. Till exempel kan vi läsa:

Det är sannt, hon har vaknat till medvetande, icke så mycket af *sin rättighet*, det är någonting, som den äkta, qvinliga naturen mycket litet fäster sig vid — men af sin *skyldighet*, den henne af Gud och samvetet ålagda, djupt ansvarsfulla *pligten*, att äfven hon, efter sin förmåga, bör deltaga i arbetet på samhällets förbättring och verka för Guds rikes utbredande.²⁵

Citatet beskriver hur kvinnan inte manas att delta och arbeta i samhället eftersom det är hennes rättighet utan eftersom det är hennes skyldighet. Begreppen rättigheter och skyldigheter dyker upp allt mer och används mer naturligt i tidskriftens argumenterande för kvinnors utökade möjligheter i samhället.

²⁴ 1859:2, s. 99.

²⁵ 1864:1, s. 19-20.

År 1866 märker vi en ny skiftning i terminologin där tidskriften återigen ändrar sitt sätt att argumentera.

'Menniskan är ett sent begrepp i historien', *qvinnan* såsom människa ett måhända ändå senare; men detta begrepp, en gång väckt, kan ej åter insöfvas. I samma mån stats-skicket erkänner *menniskans* rättigheter. I samma mån måste det äfven erkänna *qvinns* rättigheter såsom människa.²⁶

Här ser vi plötsligt hur tidskriften argumenterar för kvinnans rättigheter på basis av att vara människa. Tidigare var rättighetsaspekten inte lika central men den här skribenten lyfter rättigheten till en nivå där den i sig själv är avgörande. År 1867 används explicit uttrycket mänskliga rättigheter när upphäandet av giftomannarätten diskuteras: "En af de dyrbaraste mänskliga rättigheter har ånyo blifvit den svenska qvinnan förvägrad [...]".²⁷

Tidskriften börjar även efter mitten av årtiondet inkludera diskussioner om kvinnan som medborgare. Till exempel skrivs det: "Qvinnan måste vara medborgarinna så väl som mannen medborgare."²⁸ samt att "Flickan liksom gossen måste lära känna och älska sitt folk och sitt land såsom *ett helt*, hvaraf hon sjelf utgör en liten del, med sin anpart af pligter och ansvar såväl som af rättigheter och förmåner."²⁹

Hänvisningarna till folk och land i dessa citat är ett tecken på hur nationalismen vuxit sig starkare över hela Europa, och även blivit en del av den kvinnliga identiteten, Något som knappast var intentionen. Att vara medborgare i en nation under 1800-talet innebar både en lista med kriterier att uppfylla men framförallt en lista privilegier att åtnjuta – något som

²⁶ 1866:1, s. 1.

²⁷ 1867:2, s. 128.

²⁸ 1869:3, s. 170.

²⁹ 1867:1, s. 4.

reserverades för män av viss etnicitet och religion.³⁰ I ljuset av detta blir det logiskt att tidskriften identifierade nationalismens medborgarskap som lika viktigt för att få vara med i samhället som att få utbilda sig och arbeta.

Kvinnan som mor och fru finns naturligtvis kvar i tidskriftens förståelse av kvinnan, och kvinnan har fortfarande en tydlig roll som uppfostrarinna. Dock ser vi också tydligt hur den rollen blir mindre viktig som argument under årtiondets gång. Begrepp som skyldighet, rättighet och medborgare blir mer och mer en tydlig del av tidskriftens argumentation.

Ovan nämnda begrepp har en tydlig användningskurva i tidskriften där de går från att användas tveksamt till självsäkert. Ett begrepp som dock används med fortsatt stor tveksamhet är emancipation. Emancipation var under 1800-talet, med dess starka kristna närvaro, förknippad med Kristus offergärning och hur den befriade människan från synden. Att kvinnor började använda ordet för att beskriva en specifik mänsklig frigörelse ansågs vara kritik mot denna dogm, vilket innebar att det blev ett otacksamt ord att använda.³¹ Följande citat beskriver den negativa associering ordet hade:

För andras inbillning uppträdde fogelskrämman, den så mycket fruktade kvinnoemancipationen, i sin hemskaste form och man såg i andanom den stund, då kvinnan skulle undantränga mannen från alla hans verksamhetsområden och intaga hans plats.

Citatet signalerar i detta fall en viss sarkasm över den så kallade kvinnoemancipationen då *Tidskrift för hemmet* var av övertygelsen att kvinnor inte skulle undantränga mannen. Tidskriften förklarar det, i ett senare

³⁰ Anne Berg, *Kampen om befolkningen – Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar ca 1780-1860*, Historiska Institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala, 2011, s. 144.

³¹ Hammar, 2002, s. 137.

nummer, som att kvinnan inte har för avsikt att utföra mannens del i samhället utan sin egen.³²

Ett nyanserat kvinnoideal – eller?

Det finns dock fler nyanser av tidskriftens rättighetsdiskurs än den spikraka utvecklingen mot en mer medveten sådan. Tidskriften argumenterar både för att kvinnor ska skapa sig egna intressen och frigöra sig från mannen och familjen, samtidigt som de varnar för att göra det för mycket och skriver hur könen har olika verkningsfält.

Till exempel kan vi läsa följande: ”Men vi önska på det varmaste, att qvinnorna icke må göra kärleken till mannen till sitt lifs *enda* uppgift.”³³ Samt: ”Qvinnorna måste, såsom varande Guds barn, fostras till arbete. De få ej hafva mannen till sin Gud; de får ej tro att deras *första* pligt är mot någon mensklig varelse.”³⁴ Dessa citat illustrerar just tidskriftens synsätt på kvinnans roll gentemot mannen och könets naturliga ordning. Tidskriften protesterar inte mot kvinnans roll som mor och fru. Som de själva förklarar det: ”Vi tala således icke här för ett upphäfvande af den sanna qvinlighetens begrepp, men för en större, en friare och sannare uppfattning deraf, än den hittills vanligen hysta.”³⁵ Det innebär att de tycker att kvinnan har en viktig roll som mor och fru, en roll hon inte ska försumma eller överge. Tidskriften står med en fot i det konservativa familjeidealet och en i det liberala nytänkandet.

Det är i samma ställning som tidskriften hanterar vad vi skulle kalla för intersektionalitet. Det har redan konstaterats att kvinnorna som står bakom tidskriften representerar en viss klass, religion och etnicitet. Tidskriften adresserar själva problematiken kring klass. Till exempel skriver de:

³² 1866:1, s. 40.

³³ 1859:2, s. 95.

³⁴ 1859:2, s. 93.

³⁵ 1866:1, s. 33.

Man är allmänt ense om att kvinnorna, ej mindre än männen, ha rätt att erhålla en undervisning, som ger dem tillfälle att utveckla sina anlag; men när det gäller att bestämma hur långt denna rätt sträcker sig, har man, åtminstone i praktiken, inskränkt den till en liten minoritet af den qvinliga befolkningen i vårt land. Man har vid diskussionen af detta ämne endast tänkt på kvinnan inom vissa klasser af samhället, men alldeles glömt eller ur räkningen uteslutit det ofantliga flertalet, de 'nio tiondedelarne', – den svenska bondkvinnan.³⁶

Tidskriftens betoning på alla kvinnors rätt till utbildning signalerar att tidskriften inte argumenterar för ett privilegium för vissa, utan för en rättighet för alla på basis av att vara människa. Detta innebär att klass och kön inkluderas båda som faktorer för förtryck och orättvisa, och därmed kan man argumentera för att här finns ett intersektionellt perspektiv. Däremot är det också här det intersektionella perspektivet slutar. Etnicitet, religion, sexuell läggning eller andra möjliga grunder för förtryck behandlas inte, varken i positiv eller negativ bemärkelse. Det är därmed utan tvekan en vit, kristen, heteronormativ feminism som tar sig sitt uttryck i tidskriften. Med tanke på århundrandet är detta inte förvånande.

1860-talet – ett unikt årtionde

När *Tidskrift för hemmet* refererar till staten så används pronomenen ”han”. Lagstiftaren, tjänstemännen och politikerna är ju män.³⁷ Kvinnorna relaterar inte sig själva med staten och makt. Istället identifierar de kön som maktbärande och hur de systematiskt behandlas sämre på grund av det. De blottar hur könsrollerna inte endast återfinns i hemmet utan systematiskt både i näringsliv och stat. Som Scott konstaterar, könsdiskrimineringen återfinns inte bara i personliga relationer utan i alla möjliga instanser så som utbildning,

³⁶ 1868:3, s. 153.

³⁷ 1864:4, s. 204.

politik och juridik, det vill säga inom de områden vi har sett *Tidskrift för hemmet* kämpa för att förändra. Naturligtvis sätter tidskriften inte dessa ord på processen och de använder själva frivilligt en könsförståelse som kan tyckas konservativ. Däremot accepterar de inte, som vi har sett, helt den till synes fixerade, binära förståelsen av könsrollerna som utgör basen för deras samhälle.

Tidskrift för hemmet går från att prata om själslig utveckling till att prata om rätten till utbildning. De går från att tala om att få möjligheter till att hävda rättigheter och skyldigheter. De går från att argumentera på basis av kvinnans stereotypiska roll i samhället till hennes roll som medborgare på basis av hennes mänsklighet. De nämner till och med mänskliga rättigheter. Det finns med andra ord en tydlig idé om att kvinnan på basis av sin mänsklighet är berättigad till rättigheter, förpliktad till skyldigheter och bör anses vara statens angelägenhet. Sammanfattningsvis är åren 1859-1869 ett dramatiskt årtionde där diskursen kring rättigheter och skyldigheter för kvinnan utformas, och kvinnan börjar kräva sitt erkännande som medborgare på basis av sin mänsklighet.

Referenser

- Berg, Anne. *Kampen om befolkningen – Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar ca 1780-1860*, Historiska Institutionen vid Uppsala universitet, Uppsala, 2011.
- Canning, Kathleen. *Gender History in Practice: Historical Perspectives on Bodies, Class and Citizenship*, Cornell University Press, New York, 2006.
- Florin, Christina och Kvarnström, Lars. ”Kvinnor på gränsen till medborgarskap” i *Kvinnor på gränsen till medborgarskap – Genus, politik och offentlighet*, Florin och Kvarnström (red), Atlas, Stockholm, 2001.
- Hammar, Inger, *Emancipation och religion, Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1999.
- Hammar, Inger, ”Alma Maters sedliga döttrar – Kvinnornas intåg på den akademiska arenan” i *Rummet vidgas – Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*, Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg (red), Atlantis AB, Stockholm, 2002.
- Horrocks, Chris, Appignanesi, Richard och Jevtic, Zoran, *Introducing Foucault*, Icon Books, Cambridge, 2004.
- Jordheim, Helge. *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*, Anthropos, Gråbo, 2003.
- Kent, Susan Kingsley. *Gender and History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.
- Koselleck, Reinhart. *Erfarenhet, tid och historia – Om historiska tiders semantik*, Daidalos, Göteborg, 2004.
- Lundberg, Victor. *Folket, jxan och orättvisans rot – betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887-1907*, h-ström – Text & Kultur, 2007.
- McCann, Carol och Kim, Seung-Kyung (red.). *Feminist Theory Reader: Global and Local Perspectives*, Routledge, New York, 2013.
- Morgan, Sue. ”Writing Feminist History. Theoretical Debates and Critical Practises” in *The feminist history reader*, Sue Morgan, Sue (red.). Routledge, London, 2006.
- Scott, Joan W., ”Gender: a Useful Category of Historical Analysis”, *The American Historical Review*, 91:5, s. 1053-1075, 1986.
- Scott, Joan W, *Gender and the Politics of History*, Colombia University Press, New York, 1988.

Skinner, Quentin. *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Steinrud, Maria. *Den dolda offentligheten – Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2008.

Tidskrift för hemmet, 1859-1869, Göteborgs universitetsbibliotek, digitaliserade nummer återfinnes här: <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/02/>

Feministisk säkerhet i Försvarsmakten

Petra Altebo

Det Nordiska centret för gender i militära operationer är ett nordiskt säkerhetssamarbete som även utsetts till "Nato Department Head concerning Gender".¹ Centret bistår svenska Försvarsmakten med att säkerställa att ett genusperspektiv och FN:s resolution 1325 – om kvinnor, fred och säkerhet – implementeras på bästa sätt i verksamheten, både i Sverige och i operationer utomlands.² Gendercentret öppnades i januari 2012 på Livgardet i Kungsängen, Stockholm, och sedan dess har militärer från hela världen kommit dit för att delta i centrets utbildningar.³

¹ Centret följer upp och utvecklar integrationen av ett genusperspektiv inom Nato. De genomför kvalitetssäkrad utbildning av personal, samt integrerar ett genusperspektiv i övningar och operationer.

² UN doc. S/RES/1325 (31 oktober 2000). Resolution 1325 var den första säkerhetsrådsresolutionen som berörde ämnet kvinnor, fred och säkerhet. Flera resolutioner har sedan antagits för att utveckla och förtydliga, bland annat skyddet mot sexuellt våld i konflikter.

³ Försvarets Forum; Försvarsmaktens Personaltidning, Nr 2/2015, s 23; "Är feminism ett vapen?" P1 Konflikt, <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/522139?programid=1300> Sändes lördag 28 mars kl 09:03 2015.

Trots framgångarna finns kritiska röster som ifrågasätter huruvida försvarsmakten bör prioritera genus och jämställdhetsfrågor när krigsförbanden saknar viktig materiel. Genus anses således inte vara en ”militär uppgift”, vilket kan förklaras med att den traditionella synen på kapacitet i säkerhetsdiskursen fokuserat på exempelvis eldkraft, effekt och antal.⁴ Utvecklingen av förmåga har tidigare främst handlat om hur försvarsmakten ska bli bättre på att besegra en fiende och vinna krig genom att utöva våld och tvång. Jämställdheten har då inte setts som relevant för att lösa uppgifter och uppnå mål.⁵

Idag ser det internationella säkerhetsläget något annorlunda ut mot tidigare. Krig utkämpas inte främst mellan två statliga aktörer, tvärtom är inbördeskrig och internationaliserade konflikter allt vanligare. En ökning av antalet civila offer i dagens konflikter, samt stater som begår övergrepp mot den egna befolkningen, kan också ha bidragit till ett normativt skifte där mänsklig säkerhet har fått plats i den internationella säkerhetsdiskursen.⁶ Skydd av civila är idag en mycket central och viktigt uppgift för FN:s fredsbevarande styrkor, vilket innebär att fokus har breddats från de traditionella uppgifterna, så som skydd av territorial integritet och politiska aktörer.⁷

Många aktörer som arbetar med att skydda och ”säkra” civila har insett att ett genusperspektiv kan förbättra deras arbete. Även om jämställdhet och skydd av civila har fått politiskt genomslag internationellt betyder det dock

⁴ ”Är feminism ett vapen?” P1 Konflikt, 2015; Sjöberg, Laura, *Gender, War and Conflict*, Polity Press, Cambridge, 2014.

⁵ Sjöberg, 2014.

⁶ Themnér, Lotta, Peter Wallensteen ”Armed Conflicts, 1946-2011”, *Journal of Peace Research*, vol. 49/no. 4, (2012), pp. 565-575; Thomas, Caroline, ”Global Governance, Development and Human Security: Exploring the Links”, *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 2 (Apr., 2001), s 163-164; McDonald, Matt, ”Human Security and the Construction of Security”, *Global Society*, 2002, 16:3, s 295.

⁷ Axworthy, Lloyd, ”Human Security and Global Governance: Putting People First”, *Global Governance*, Vol. 7, No. 1, 2001, s 19, 22.

inte att en militär institution nödvändigtvis är mogen för förändring. Gendercentrets existens och verksamhet utmanar ett traditionellt militärt fokus genom att lyfta frågan om män, kvinnor och barns olika roller och behov i konflikter. Frågan är om gendercentret kan utgöra en plattform för att driva en feministisk säkerhetsagenda, eller om det bara är ett kryss i en ruta på Sveriges utrikespolitiska ”att göra-lista”.

Syftet med denna artikel är att belysa hur de som arbetar på Gendercentret upplever möjligheter och utmaningar med att integrera ett genusperspektiv i militära operationer och verksamheten i stort. Ett feministiskt perspektiv på säkerhet, som redogör för människors olika behov och säkerhetssituation i konflikter, används för att undersöka om centret utgör en plattform för att kunna driva en feministisk säkerhetsagenda. För att uppnå syftet har personal som arbetar på Gendercentret intervjuats. Personalen har informerats om syftet med intervjuerna samt haft tid att förbereda sina svar, för att på bästa sätt kunna lyfta fram sina åsikter och sin syn på arbetet vid Gendercentret, främst med fokus på vilka utmaningar och möjligheter de möter på sitt jobb. Personalen som intervjuats har olika arbetsbakgrund, ålder och kön. En av de tre intervjuerna genomfördes på engelska, eftersom centret även har internationell personal.

Feminism, genus och gender

Precis som alla andra –ismer kommer feminismen i många varianter med olika fokus och föreställningar om hur världen är och bör vara. Generellt brukar feministiska forskare använda genus som en central analytisk kategori för att förstå hur ojämlika sociala strukturer har en negativ konsekvens för säkerheten hos individer och grupper. Kvinnors och mäns status och olika roller i samhället påverkar vilka behov de har av skydd, samt vilka möjligheter de har att delta i en fredsprocess.⁸ Genus är något som förändras hela tiden, genom

⁸ Tickner, J. Ann, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, Columbia University Press, New York, 2001. s 48; Sjöberg, Laura,

att samhällen utvecklas och förändras. Föreställningar om vad män och kvinnor bör och kan göra är alltså kopplade till en särskild tid och plats. I en genusanalys ligger fokus på att fånga och upp och belysa dessa roller och positioner i vardagliga aktiviteter och sammanhang.⁹

Genus är en nyckelfaktor för att synliggöra makthierarkier, men genus samverkar även med andra maktstrukturer såsom etnicitet, klass och religion.¹⁰ Det är också viktigt att komma ihåg att genus och biologiskt kön inte är samma sak. Genus är socialt konstruerat och beskriver roller och egenskaper som kopplas ihop med vilket biologiskt kön någon uppfattas tillhöra. Traditionellt, och historiskt sett, har en viss uppsättning egenskaper som associerats med män och manlighet ansetts bättre än, eller överlägsna, de som anses kvinnliga. Detta fenomen brukar kallas genushierarki, det vill säga att genus inte bara är ett sätt att skilja på människor utan också är en maktrelation mellan människor.¹¹ Konfliktforskningen har inte berört ämnet genus särskilt mycket och kvinnors roller och situation har förbisett eller osynliggjorts. Traditionellt har kvinnor oftast omnämnts som offer eller hjälplösa och sällan som aktörer i historien. Genus och jämställdhet misstas ibland för att vara en "kvinnofråga", vilket kan förklaras med att mannens perspektiv tidigare har dominerat helt och nu behöver kvinnans tillkomma. Eftersom det inte är naturligt och självklart än måste vi påminna oss själva och varandra: "var är kvinnorna?"¹²

Kvinnor omnämns ofta som offer i litteratur som handlar om krig, och i stor utsträckning blir kvinnor oftare än män offer för icke-dödligt våld, såsom sexuellt våld. Civila män å andra sidan riskerar att dödas för att de ses som presumtiva eller framtida kombattanter.¹³ För att sammanfatta kort kan en

2014.s 125; Kronsell, Annica, *Gender, sex, and the postnational defense: militarism and peacekeeping*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s 7-14.

⁹ Kronsell, 2012, s 7-14.

¹⁰ Sjöberg, 2014, s 3-4.

¹¹ Sjöberg, 2014, s 5-8.

¹² Sjöberg, 2014, s 3-4, 56.

¹³ Sjöberg, 2014, s 31-51, 57-61.

feministisk säkerhetsagenda beskrivas i två övergripande steg. Det första är att uppmärksamma att män och kvinnors roller, behov och säkerhetssituationer kan skilja sig åt i samband med konflikter. Det andra är att stärka åtgärder baserade på denna kunskap, i syfte att säkerställa att alla, kvinnor som män, pojkar och flickor, får tillgång till de skydd de behöver och att de har möjlighet att delta i fredsprocessen.¹⁴

Denna förklaring verkar inte lika provocerande som många kan känna att ordet "feminism" är, tvärtom håller många med om att en sådan analys är nödvändig för att lösa uppgifter som innefattar exempelvis skydd av civila idag. Att ord som genus och feminism är provocerade går att märka i många sammanhang. För att uppfylla denna artikels syfte genomfördes tre intervjuer med personer som arbetar på gendercentret. Bland annat lyftes frågan om varför det som regel kallas "gender", ett engelskt begrepp, även i svenska sammanhang. Olika förklaringar framkom, till exempel att arbetet vid centret är väldigt internationellt med hänsyn till dess roll både inom Nato och i relation till de andra nordiska länderna. Utbildningar, policy och analyser sker till stor del på engelska, så av "ren slarv" översätts det inte alltid. Så är även fallet med andra begrepp, exempelvis "legal advisors", vilket av en informant påtalas som lite av en försvenskad slang i en internationell "svengelsk" typ av arbetsplatskultur.

Det intressanta i det här sammanhanget är att den förklaringen ensam inte tycks redogöra för varför gender används konsekvent i stället för genus. Alla tre informanter gav ytterligare förklaringar. Gender kan till exempel tolkas som att det innefattar både den sociala konstruktionen av kön och den biologiska aspekten. Vidare förklarar informant C att de gärna särskiljer gender från genus, för att göra kopplingen till 1325 tydlig och inte "stoppa upp redan där". Informant B menar att det är ett sätt att ge begreppet en ny innebörd, för att inte associera det med gamla betydelser som de inte nödvändigtvis vill ha kvar. Enligt den tredje informanten uppfattas genus och feminism tyvärr som provocerande ord, och även om denne i början av sitt

¹⁴ Sjöberg, 2014.

arbete på centret var skeptisk till att dessa ord inte användes, så har denne nu insett att de faktiskt inte fungerar lika bra att använda i praktiken som "gender". Således är ett av skälen just att inte provocera och skapa onödig friktion, genom att aktivt undvika begreppen feminism och genus:

Ingen idé att förlora folk redan på det stadiet och det är många som har en idé om genus som är osann och som har svårt att strukturera om den och som kanske har lättare att ta till sig gender. *Informant A*

Informant A menar alltså att det inte finns någon mening med att förlora stödet för ett viktigt arbete bara för att en del människor har en felaktig uppfattning om vad genus betyder. Vidare förklarar informant C att genus ofta förknippas mer med jämställdhet, och gender med insats och operativ kontext. Informant B menar också att operationell effekt fungerar väl som motivation för militärer, men att prata om jämställdhet i samma mening har motsatt effekt.

Detta är även något som den tidigare forskningen har indikerat. Egnell et al. drog slutsatsen att det verkar enklare att integrera genusperspektivet i operationer än att arbeta för jämställdhet och ökad rekrytering av kvinnor.¹⁵ Egnell et al. beskrev även att en risk med att tala om ökad rekrytering av kvinnor, i samband med integration av genusperspektiv, är att nya "kvinnoroller" riskerar att skapas inom organisationen och sedan nedprioriteras, medan traditionella militära positioner prioriteras och tillsätts av män. Egnell et al. menar dock att problemet med att kvinnor riskerar att rekryteras på grund av föreställningar om kvinnliga egenskaper i viss mån har undvikits i svenska Försvarsmakten, genom att ökad rekrytering av kvinnor inte direkt har kopplats till införandet av genusperspektivet i operationer.¹⁶

¹⁵ Egnell, Robert, Hojem, Petter & Berts, Hannes, *Gender, Military Effectiveness, and Organizational Change: the Swedish Model*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014, s 121.

¹⁶ Egnell, et al. 2014, s 44-75, 122.

Det feministiska säkerhetsperspektivet har varit viktigt för syftet med denna studie på grund av att det handlar just om att synliggöra hur manliga roller, egenskaper och aktiviteter prioriteras högre än det som anses kvinnligt. Detta blir tydligt då informanterna förklarar att det språk som associeras med det "kvinnliga", så som feminism, genus och jämställdhet möter motstånd, medan en stark association till insatser, taktiskt uppträdande och operativ effekt möts av intresse. Ur en teoretisk synvinkel är det även relevant att reflektera över hur omvandlingen av det "civila" genusbegreppet, till det operativa konceptet "gender" är ett strategiskt sätt att göra begreppet lite tuffare, lite mer maskulint, som en taktik för att det ska accepteras i en miljö där det feminina inte riktigt anses hör hemma, eller i alla fall anses lite sämre. Hade informanterna stannat vid förklaringen att det är en "svengelsk" miljö, hade det resonemanget kunnat anses långsökt. Egnell et al. beskrev hur motivationen med "operativ effekt" var en medveten och framgångsrik strategi för att börja arbeta med genus i Försvarsmakten.¹⁷

Med hänsyn till den kontext som genusperspektivet ska integreras i verkar således "gender" och "operativ effekt" nödvändiga för att detta viktiga arbete ska accepteras. Ur ett feministiskt säkerhetsperspektiv kan detta förklaras med att krig och militären fortfarande främst är en manlig sfär, där traditionella binära könsroller förstärks och det maskulina premieras.¹⁸

Operationell effekt – gender som ett verktyg

Vad menas då med operationell eller operativ effekt i detta sammanhang? Är "gender" bara ett nytt verktyg i Försvarsmaktens vapenlåda för att uppnå traditionella militära mål, att med makt, våld och tvång vinna över en fiende? När jag genomförde intervjuer vid gendercentret framkom en lite annan bild, att det snarare handlar om att bli bättre på att skapa säkerhet och fred för alla. Det är viktigt att använda informationen som inhämtas från hela befolkningen för att bli bättre på att skydda och inkludera män, kvinnor,

¹⁷ Egnell, et al. 2014, s 4-19.

¹⁸ Sjöberg, 2014 s 5-7, 88-95.

pojkar och flickor. Informant A förklarar att operationer har direkta eller indirekta effekter för lokalbefolkningen, snarare än att information från lokalbefolkningen har effekter på operationen. Informant C beskriver att vid informationsinhämtning undersöks även mäns och kvinnors roller med hänsyn till flera faktorer, så som etnicitet och ålder, samt dessa faktors betydelse för människors säkerhet. Kunskapen används sedan som ett slags ”grunddata” för vidare planering. Genusanalysen är nödvändig för att på ett strukturerat sätt kunna söka information och dra riktiga slutsatser vid en insats, menar informant C. Informant A poängterar att om inte genus används som ett perspektiv riskerar lokalbefolkningen att ses som en homogen massa med samma förutsättningar och säkerhetsbehov, vilket kan leda till felaktiga antaganden. En genusanalys behövs för att få en nyanserad bild av kvinnors roll och situation, för att inte göra generaliserande och felaktiga antaganden:

Kvinnor är mammor så dom är hemma och män är, män är ute och arbetar, och verkligen göra såna antaganden som vi faktiskt har gjort i Afghanistan så kommer de bli en så kommer vi misslyckas med vår uppgift att skydda befolkningen. *Informant A*

Informant A förklarar också att även om kvinnors bristande rättigheter i ett operationsområde innebär risker att bli utsatt för könsstympning eller sexuellt våld, betyder inte det att det inte finns några inflytelserika ledare som är kvinnor eller viktiga kvinnoorganisationer. För att kunna försvara människor måste det finnas kunskap om vad de gör, var de är och vilka som kan hjälpa dig, menar informant A.

Genusperspektivet är ett verktyg som kan användas av personal till att förbättra förmågan och kompetensen inom deras område, ett förhållningssätt som bidrar till ett bättre arbete, beskriver Informant C. Det handlar om att ge de som är bäst inom sitt område ytterligare ett verktyg för att de ska kunna göra ett ännu bättre jobb. Tidigare har detta används exempelvis i underrättelseinhämtningen, men det har ibland varit ostrukturerade ad hoc

lösningar. Genusperspektivet kan också göra organisationen bättre på att lösa uppgifter som innebär att hantera och förhindra sexuellt våld i ett insatsområde, vilket kan vara mycket komplicerat. Detta innebär att åtgärder måste vara välutformade och mandaten mer tydliga, menar informant C.

Informant A förklarar att om inte genus används aktivt som en analytisk kategori för att stärka den operativa förmågan, kommer informationsläge och rapporter inte ge en korrekt civillägesbild:

Så kommer vi misslyckas med vår uppgift att skydda befolkningen och vi kommer också få sämre informationsläge in till oss själva och vi kommer också få sämre rapporter och all, asså vi kommer ju inte få en civillägesbild som stämmer överens med situationen så där är det väl en väldigt enkelt att se konsekvenserna. *Informant A*

Informant A menar att processen har gynnats av att motivera genusperspektivet med operationell effektivitet. Många som tjänstgjort utomlands har sett effekterna och därigenom fått en förståelse. Informant A menar också att det verkar enklare för militär personal att förstå konceptet när det appliceras genom att hjälpa kvinnor i länder långt borta, vilket också informant B anser. Operationell effektivitet är det bästa "säljverktyget" när det kommer till militären, enligt informant B:s erfarenhet. Militärer verkar kunna acceptera genderperspektivet som ett verktyg för att bli bättre på att nå politiskt fastställda mål, snarare än som en fråga om kvinnors rättigheter till deltagande och skydd på samma villkor.

Jämställdhet och skydd av civila

Jämställdhet lyfts också fram som en viktig del, och ett mål i sig, med att driva arbetet med genusintegrering framåt. Informant B beskriver att för att ha bästa möjliga organisation behövs människor med olika idéer, perspektiv och bakgrund för att få en så kreativ blandning av personal som möjligt. Informant C förklarar att "nyttoperspektivet" för försvarsmakten också är en viktig del av agendan. Vill Försvarsmakten ha den bästa personalen är det inte

logiskt att välja från hälften av befolkningen, som gjorts tidigare genom värnpliktssystemet. Informant C framhåller också att genusperspektivet är viktigt för allas lika möjligheter, även om Gendercentret fokuserar mycket på den operativa förmågan. Behovet av att fler kvinnor deltar vid fredsbyggande processer är också något som de tre informanterna är eniga om. Informant A förklarar att det finns en förhoppning om att kvinnors deltagande vid fredsprocesser kan bidra till en mer varaktig fred:

Det finns ju ganska mycket teorier på att om man involverar kvinnor i fredsprocesser och man har fler kvinnor i exempelvis parlamentet så kommer det att leda till en fastare fred och mer varaktig fred och det är ju omöjligt att mäta eftersom det aldrig har hänt. *Informant A*

Informant C poängterar att det inte handlar om att välja ut en eller två kvinnor som ska ansvara för alla kvinnors säkerhet, sådana krav är orimliga och hade aldrig ställts på en man. Informant C menar att kvinnor ska få vara med på lika villkor och kunna vara en likvärdig del som representerar samhället i stort. Kvinnor måste också få en aktiv del i fredsskapandet, därför menar informant C att det inte är en fråga om att ”bjuda in” kvinnor för att de ska finnas där, utan att de faktiskt måste få vara med i byggandet av samhälls- och säkerhetsstrukturer. Informant A framhåller att kvinnors deltagande ofta indikerar var ett land befinner sig i demokrati- och fredsprocesser. Dessutom är det fråga om att ha ett rättighetsperspektiv vid konfliktlösning, där kvinnors lika rättigheter räknas i fredsbyggandet. Informant B menar dock att det är ett problem att vi inte själva lyckas uppfylla kraven om lika delar kvinnor som män. Av kulturella skäl kanske män inte kan lösa alla uppgifter i en insats, som exempelvis i Afghanistan där det är enklare för en kvinna i uniform att tala med en kvinna ur lokalbefolkningen. Informant B ser detta som ett slags ”gateway” till jämställdhet, genom att ”smyga in” gender blir det enklare att arbeta mot jämställdhetsmål.

Att skydda kvinnor från sexuellt och könsrelaterat våld är en central del av kvinno-, freds- och säkerhetsagendan. Informant C beskriver att det finns en

vetskap om att sexuellt våld i ett samhälle ökar dramatiskt i konflikter. Informant B menar att det är lättare för folk att greppa vikten av genderperspektivet i områden som drabbats hårt av konflikt relaterat sexuellt våld:

When we talk about Peace Support Operations in Mali and Congo or Sierra Leone you know that kind of places that, where everyone understands that gender perspectives is a very important because of all the conflict related sexual violence that crimes as a tactic of war and all that so its easy to see. *Informant B*

Informant A beskriver att:

Det sexuella våldet, att det faktiskt är en militär uppgift i och med att det är brott mot mänskligheten så är det en militär uppgift att se till att de, asså att förebygga de. *Informant A*

Sexuellt våld är ett centralt och viktigt säkerhetsproblem att lösa ur ett feministiskt perspektiv, och informanterna uttrycker också att det är en fråga om säkerhet. Det är ett säkerhetsproblem och en uppgift för militären att hantera. Informant A och C poängterar dock att militära uppgifter för en specifik enhet i en viss kontext, är upp till mandat och politiska beslutsfattare.

Vi kan liksom inte stå vid sidan av med vetskap att det förekommer våldräkter i ett flyktingläger eller liknade, det går att förhindra och det är vår uppgift om vi har den uppgiften i mandat att skapa säkerhet för dom civila, då kan vi göra det. *Informant C*

Informant A menade också att operationer helst ska komma alla till gagn lika mycket, eller att det minst ska finnas en medvetenhet om vem som gynnas och inte. Vidare menar hen att det finns en genusaspekt även då militären har till uppgift att skydda gränser. Därför behöver kunskap om genus finnas i grundförmågan. Informant A påtalar även att det pågår ett strategiarbete för

att avgöra vad genusaspekten innebär för förbanden, samt att personalen helst bör utbildas i mänsklig säkerhet från början. Fokus på försvar av statliga gränser har fått ge vika för ett växande behov av att försvara människor:

Alltså jag kan inte se någon annan utveckling än att försvarsmaktens uppgift kommer att omdefinieras för hoten ser inte ut på det sättet idag det spelar egentligen inte, vilken eller vilka landsgränser som finns spelar ganska liten roll på ganska många ställen på jorden just nu eh.. och liksom terrorism har ingen stat. *Informant A*

Informant A använder ”mänsklig säkerhet” tre gånger under intervjun för att beskriva den tolkning av säkerhet som hen anser relevant idag. Informant A anger FN-resolutionen gällande den nuvarande insatsen i Mali som exempel där skydd av civila och mänskliga rättigheter är en tydlig och viktig del av operationen. Den totala FN-styrkan i Mali har ett tydligt mandat och enheterna inom operationen tilldelas uppgifter beroende på vilken förmåga de deltar med. Informant C uttrycker, precis som A, att skydd av civilbefolkningen tycks bli allt mer central i fredsskapandet. Genom att använda genderperspektivet kan säkerhetsproblem komma att lösas utan att använda dödligt våld:

Vi är ju till för någon och det är ju civila befolkningen, och skapa säkerhet och med ett gendertänk så kan man då kanske i stället för att använda dödligt våld så kan man kanske hitta andra lösningar på att lösa samma säkerhetsproblem. *Informant C*

Informant A förklarar också att kombattanterna i dagens konflikter inte passar in i tidigare stereotypa föreställningar om att enbart män är kombattanter; idag deltar även kvinnor och barn i strider. Hen menar att mycket har förändrats i krigföringen sedan kalla kriget och att det därför behöver finnas en bättre förståelse för vad som är troliga uppgifter idag, med hänsyn till omvärlden. Informant B tillägger att det behövs olika perspektiv för att lösa dagens konflikter, inklusive genus. Informant C beskriver att militärens

uppgifter innefattar bland annat att skapa säkerhet och rörelsefrihet för lokalbefolkningen, genom att till exempel patrullera vägar eller bevaka viktiga möten. Genusperspektivet behövs för att kunna garantera allas säkerhet, även kvinnor och barns, genom att veta vilka behov som finns hos hela befolkningen, inte bara hos männen. Dessutom menar informant C att det blir ”bättre säkerhet” i ett område om det finns kunskap om vem som behöver säkerhet, så att riktade insatser kan genomföras.

En röd tråd i informanternas beskrivningar är att skydd av civila har blivit viktigare i konflikter så som de ser ut idag. Dessutom ses skydd av civila som en trolig och viktig uppgift som svenska trupper kan behöva lösa i en internationell insats, vilket gör att kunskap om människor säkerhetsbehov är avgörande för att man ska lyckas. Genusperspektiv ses därigenom som en viktig kompetens att ha i grundförmågan. Ur ett feministiskt perspektiv är det viktigt att framhäva vikten av mänsklig säkerhet och att bredda vad som räknas som säkerhetshot i dagens internationella kontext. Informanterna har uttryckt både vikten att säkra människor samt att skydd mot sexuellt och könsrelaterat våld tolkas som ett säkerhetshot, som militären behöver kunskap och rätt verktyg för att bemöta. Informanterna beskriver inte bara kvinnor som potentiella offer i konflikter, utan även som fredsaktörer. Att se kvinnor som fredaktörer kan vara problematiskt, om deras närvaro i processen förväntas ha inverkan på freden på grund av att kvinnor anses ”fredligare”. Informanterna i denna undersökning verkar dock överens om att det främst handlar om ett rättighetsperspektiv. Kvinnor bör delta i fredsbyggande på lika villkor och få en reell chans att påverka processen, i syfte att skapa fred och säkerhet för alla.

Kapacitet och framtid

Försvarsmakten har börjat lägga grunden med att inkludera frågor om ”gender” i soldatutbildningar, kadettutbildningen och i alla skolsteg för officerare. På sikt är det meningen att detta ska vara en naturlig del, precis som soldater lär sig krigets lagar. Utbildning, menar informant B, är det bästa

verktyget för transformation. Informant A förklarar också att jämställdhet är ett långsiktigt arbete som är svårt att mäta i tabeller och med statistik. Organisationen måste bli bättre på att arbeta för jämställdhet och värdegrund, samt att rekrytera och behålla kvinnor. Informant A anser också att det är odemokratiskt att en våldsutövande organisation inte speglar samhället. Jämställdhet verkar ofta svårare för många att diskutera och acceptera än genderarbetet, eftersom de flesta kan se nyttan med genusperspektivet i en insats, enligt informanterna.

Informant C funderar dock på om det i den äldre generationen ibland är enklare att acceptera att kvinnor ”släpps in”, snarare än att övergripande förändra hur konflikter analyseras. Samtidigt har hen uppfattat att när det handlar om att ”släppa in” kvinnor så kan vissa se det som att de måste dela med sig av sin makt och att de får ökad konkurrens om möjligheter, så det är mer komplicerat än antingen eller. Dessutom finns det många som missförstår och tror att genus bara handlar om frågor som rör kvinnor. Informant A håller med om att det finns en ”äldre” generation som inte anser att detta är en uppgift för försvarsmakten. Det har dock gjorts satsningar på högre chefer, som då har fått en god förståelse för vikten av arbete med att integrera genusperspektivet. Det som kvarstår, menar både informant A och C, är problem och motstånd bland mellanchefer, vilket beror på bristande förståelse. Men från de högre cheferna uppfattar informant A ett genuint intresse och god förståelse, och menar vidare att fördelen med en hierarkisk organisation är att cheferna bestämmer vilka frågor som är prioriterade. Hen anser att cheferna nog kommer att fortsätta prioritera genusfrågor, eftersom de förstår behovet. När det gäller chefer på mellannivå tror informant C även att det finns risk att fler känner att det blir för mycket information och för mycket fokus på FN:s resolution 1325, att de känner sig påtvingade något de inte fullt förstår. Därför måste Gendercentret bli bättre på att kommunicera vad det handlar om, menar informant C. Informant B anser också att det är mycket viktigt att ha duktiga lärare på centret som kan förmedla budskapet.

Informant B menar att med värnpliktsystemet som bakgrund, vilket var enbart för män, är det svårare att prata om jämställdhet; det finns ingen

plattform för det än, även om kvinnor behövs av uppenbara skäl. Att prata om genderperspektivet kan vara ett sätt att påbörja en större förändring med ett minimalt förhållningssätt som inte uppfattas som hotfullt. Informant A förklarar att genom det minimala förhållningssättet på Gendercentret har de förmodligen ett lättare arbete än de som jobbar med jämställdhet. Ett problem som informant A hänvisar till är svårigheten att applicera och förklara genus i en nationell kontext, när det har varit sådanfokus på internationella insatser. Hen är övertygad om att en konflikt i Sverige skulle få olika effekt på män och kvinnor, men att många anser att "gender" hör hemma i internationella operationer. Informant B tror att det är många som tänker att "vi" i Sverige inte har samma problem som "dom" i till exempel Afghanistan.

Den positiva aspekten som informant A främst kan se är "chockfaktorn", när de som har en felaktig bild av deras arbete förstår vad det innebär och blir positivt överraskade när de faktiskt kan se behovet av genusperspektivet. Informant B säger sig många gånger ha blivit överraskad av en publik som är genuint intresserad, då hen har förberett sig på motstånd eller negativitet. Enligt informant A finns en ökad förståelse för "gender", men det finns paradoxalt nog också en ökad misstänksamhet mot centrets arbete, att det är ett "spel för gallerierna" och egentligen inte har effekt. Informant C förklarar att när "gender" har integrerats som en naturlig del i övningar brukar de flesta som tidigare inte förstått konceptet acceptera det, och förstå både hur enkelt och användbart det är. Informant C sammanfattar att ett gammalt tankesätt, inneboende motstånd mot förändringar, samt okunskap i kombination med dålig kommunikation, är de stora hindren. Men förhoppningsvis kommer fler inse vad det egentligen handlar om:

Det är fan att vara smart, och vem vill inte va smart det är ju det är ju ett naturligt sätt, borde va, men vi är inte där ännu, men det kommer, världen kommer bli bättre. *Informant C*

Slutsats

Syftet med artikeln var att lyfta fram de möjligheter och utmaningar som personalen på gendercentret upplever med att integrera ett genusperspektiv i militära operationer. Trots att personalen inte använder begreppet feminism i sitt vardagliga arbete har den terminologin använts i artikeln. Informanterna arbetar inom en verksamhet där feminism inte mottas särskilt väl, vilket gör att språkvalet påverkar i vissa fall hur väl de kan uppnå sina mål enligt vad som framkom i intervjuerna. Trots att militären är en traditionellt präglad maskulin miljö strävar Gendercentret mot ett bredare mer inkluderande sätt att analysera konflikter. Därmed finns ett utrymme för feministiska säkerhetsfrågor, trots att det inte verkar lika självklart för alla.

En stor framgångsfaktor för centret är just att den operativa effekten fungerar väl som motivation, då det på ett tydligt sätt går att redovisa effekten av att förbättra hur analyser genomförs, då "gender" beskrivs och mottas som en "force multiplier", alltså att genderperspektivet förstärker de positiva effekterna av militära operationer, särskilt då målet är att skapa säkerhet och skydda civila. Dessutom är jämställdhet en allt viktigare prioritering både i fredsbyggande arbete och i egen verksamhet på strategisk nivå. Det ses både som en rättighet och en nödvändighet att hela befolkningen ska vara med och påverka fredsprocessen. Förhoppningen från informanterna som jobbar på centret är att genusperspektivet ska bli en självklar och naturligt integrerad del i allt fredsbyggande arbete, på alla nivåer.

Referenser

- Axworthy, Lloyd, "Human Security and Global Governance: Putting People First", *Global Governance*, Vol. 7, No. 1, 2001,
- Egnell, Robert, Hojem, Petter & Berts, Hannes, *Gender, Military Effectiveness, and Organizational Change: the Swedish Model*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014.
- Försvarets Forum; Försvarsmaktens Personaltidning, Nr 2/2015, s 23; "Är feminism ett vapen?" P1 Konflikt,
- Kronsell, Annica, *Gender, sex, and the postnational defense: militarism and peacekeeping*, Oxford University Press, Oxford, 2012,
- McDonald, Matt, "Human Security and the Construction of Security", *Global Society*, 2002, 16:3.
- Sjoberg, Laura, *Gender, War and Conflict*, Polity Press, Cambridge, 2014.
- Themnér, Lotta, Peter Wallensteen "Armed Conflicts, 1946-2011", *Journal of Peace Research*, vol. 49/no. 4, (2012).
- Thomas, Caroline, "Global Governance, Development and Human Security: Exploring the Links", *Third World Quarterly*, Vol. 22, No. 2 (Apr., 2001).
- Tickner, J. Ann, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, Columbia University Press, New York, 2001.
- UN doc. S/RES/1325 (31 oktober 2000).

Utvecklingsbegreppets komplexitet

En begreppsanalytisk jämförelse av utvecklingsbegreppets definition och innebörd utifrån Martha C. Nussbaums teoretiska ramverk och FN:s post-2015-rapport

Elin Frisk

Frågan kring vad *utveckling* innebär är ytterst komplex och i den faktiska praktiken tycks frågan inte ha ett självklart svar. Förenta Nationerna, FN, har genom hållbara utvecklingsmål ämnat skapa en bedömningsgrund utefter vilken utveckling kan granskas. Denna bedömningsgrund skapar i förlängningen en problematik då den till viss del hamnar i konflikt med ett mer filosofiskt grundat perspektiv. Utvecklingsbegreppets komplexitet innebär en diskrepans mellan dessa perspektiv vilket bidrar till problem kring vår uppfattning om begreppet *utvecklings* innebörd, omfattning och funktion. Normativa förhållningsätt menar å ena sidan att utvecklig bör fokuseras vid individen medan ett mer praktiskt orienterat förhållningsätt menar att utveckling bör ses som något mer instrumentellt orienterat. I min artikel kommer jag att diskutera detta komplexa förhållande samt begrunda en alternativ definition av utvecklingsbegreppet utifrån Martha C. Nussbaums teoretiska ramverk.

År 2000 enades man inom FN om åtta utvecklingsmål, Millenniemålen, som fram till 2015 skulle verka för en bättre värld utifrån olika aspekter. Då Millenniemålen summerades skapades en ”post-2015” debatt som i förlängningen bidrog till en formulering av 17 nya utvecklingsmål. Post-2015

debatten innebar en utvärdering och vidare kritik av de tidigare målen vilket bidrog till att de nya utvecklingsmålen fick en starkare förankring i mänskliga rättigheter, universellt ansvar och integration.¹

För föreliggande artikel har jag valt att utgå ifrån Martha C. Nussbaums teoretiska ramverk som tar avstamp i ett holistiskt perspektiv med utgångspunkt hos individen. Nussbaums teoretiska ramverk kommer att användas som en lins för att tolka FN:s rapport ”The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet”² som i stora drag presenterar debatten rörande utformningen av de nya utvecklingsmålen samt deras innebörd. Utifrån dessa komponenter ämnar jag att svara på frågan huruvida det utifrån Nussbaums teoretiska ramverk går att fastställa en alternativ definition av utvecklingsbegreppet. Denna frågeställning förutsätter också till viss del en undersökning av de likheter och skillnader i begreppsanvändning som går att återfinna i rapporten i relation till det givna teoretiska perspektivet.

Perspektiv, analysgrund och alternativa förhållningsätt

I *Creating Capabilities. The Human Development Approach* och *Women and Human Development. The Capabilities Approach* utgår Nussbaum från en teoretisk grund som fokuserar på förmågor och kapaciteter, något hon definierar som friheter och möjligheter att välja och agera.³ Dessa förmågor

¹ United Nations, 4 december 2014. ”The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet”. Synthesis Report of the Secretary-General On the Post-2015 Agenda, A/69/700, s. 9-11.

² United Nations, 4 december 2014. ”The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet”. Synthesis Report of the Secretary-General On the Post-2015 Agenda, A/69/700.

³ Nussbaum, Martha C, 2013. *Creating Capabilities, The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press s. 29. Nussbaum, Martha C, 2000. *Women and Human Development, The Capabilities Approach*. Cambridge University Press, New York & Nussbaum, Martha C,

formuleras i en lista över centrala kapaciteter och fungerar som ett förslag på vad utveckling bör inbegripa.⁴ Vidare bygger det teoretiska ramverket på tre centrala aspekter – relationen mellan rättigheter och utveckling, det holistiska förhållningsättet gentemot utveckling och rättigheter samt nationellt ansvar för säkerställandet av mänsklig utveckling. Dessa aspekter bör inte ses som instrumentella utan snarare som en grund ur vilket analytiska antaganden härleds. Nussbaums teoretiska perspektiv ger oss således verktyg för att ur en mer normativ aspekt granska utveckling och begreppets innebörd.

Ur ett alternativt perspektiv och som tillägg till Nussbaum menar Ian Roxborough att ett holistiskt förhållningsätt är nödvändigt, men att vi i vår analys av utveckling även måste inkludera ett historiskt perspektiv. Roxborough menar att denna dimension är av vikt för att begreppet ska få en mer praktisk funktion.⁵ Vidare menar teoretiker som John Rawls och Susan Moller Okin att utvecklingsbegreppet samexisterar med andra begrepp vilket skapar en bredd i förståelsen av utvecklingsbegreppet. Rawls fokuserar i sin teori främst på *rättvisa* och menar att samhällets grundläggande strukturer fungerar som grund för rättvisa vilket vidare innefattar samhällets alla delar.⁶ Okin menar i likhet med Nussbaum att individen bör stå i fokus och är till skillnad från Rawls kritisk till samhället som garant för rättvisa då detta innebär en begränsning av vår individuella, sociala utveckling.⁷

Artikelns analysgrund utgörs av Nussbaums teoretiska perspektiv tillsammans med de alternativa förhållningsätten samt av Sally Haslangers version av begreppsanalys. I "Gender and Race: (What) Are They?(What) Do

2000. *Women and Human Development. The Capabilities Approach*.
Cambridge University Press, New York

⁴ Nussbaum 2013, s. 41-42.

⁵ Ian Roxborough, "Modernization Theory Revisited" i *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 30, No.4. s. 753-754.

⁶ Rawls, John, 1993. *A Theory of Justice*. Oxford Univ. Press, Oxford, s. 187.

⁷ Okin, Susan Moller, "Gender, Justice and Gender: An Unfinished Debate" i *Fordham Law Review*, Volume 72 Issue 5, 2004, s. 1539.

We Want Them To Be?”⁸ presenterar Haslanger tre strategier för analys av begrepp – konceptuell, deskriptiv och analytisk. Den konceptuella strategin liknas vid den klassiska synen på begrepp och syftar till att finna en vedertagen definition utifrån vår uppfattning av begreppets innebörd. Denna strategi kan också omfatta ett ifrågasättande av vad *vår* definition innebär vilket skapar en ytterligare dimension.⁹ Den deskriptiva strategin fokuserar till skillnad från den konceptuella strategin inte på en specifik definition utan syftar till att ringa in den sfär inom vilket begreppet existerar. Genom att undersöka begreppets faktiska verklighet som fenomen skapas en bredare förståelse som ligger till grund för vidare analys.¹⁰ Till skillnad från de tidigare nämnda strategierna syftar den analytiska metoden till att frångå en gängse uppfattning av begreppet vilket innebär större tonvikt vid *innebörden* av begreppet. Strategin är baserad på tolkning och är därför ofta individuell och beroende av vad skildraren själv vill använda begreppet *till* och *som*. Haslanger lägger i denna metod tyngd vid en alternativ definition fri från de tongivande tolkningar som syns i samhället.¹¹

I relation till FNs praktiska förhållningssätt till utveckling fungerar Nussbaums och Haslangers analytiska strategi som alternativa. Trots liknande utgångspunkt tycks perspektiven skiljas åt, något som även är avgörande för den slutgiltiga uppfattningen kring utvecklingsbegreppets innebörd och definition.

⁸ Haslanger, Sally, 2000. "Gender and race; What are they? What do we want them to be?" *Noûs*, vol. 34, nr. 1.

⁹ Okin Moller, Susan, "Gender, Justice and Gender: An Unfinished Debate" i *Fordham Law Review*, Volume 72 Issue 5, 2004, s. 1539, 1546-1547.

¹⁰ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), 2000. *Textens mening och makt; metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys*, Lund: Studentlitteratur, s. 33.

¹¹ Bergström & Boréus, 2000, s. 33.

En konkret definition av utvecklingsbegreppet?

I FN:s rapport rörande de hållbara utvecklingsmålen föreligger en problematik kring avsaknaden av en faktisk definition av utvecklingsbegreppets innebörd. I resonemanget kring en ny utvecklingsagenda presenteras följande:

Because human dignity and planetary sustainability cannot be reduced to a simple formula, because their constituent elements are so interdependent, and because sustainable development is a complex phenomenon, the proposal by the Open Working Group of such a far-reaching set of goals and targets is to be welcomed as a remarkable step forward in the international community's quest for effective solutions to an increasingly complex global agenda.¹²

Till skillnad från Nussbaums holistiska åskådning av utvecklingsbegreppet kan vi se hur FN presenterar ett mer separat förhållningssätt och menar att begreppets beståndsdelar är för komplexa för att ses i en helhet. Avsaknaden av ett övergripande förhållningssätt problematiserar möjligheterna att definiera den grund utifrån vilken utvecklingsbegreppet sedan i praktiken används. Trots att FN tydligt understryker utvecklingsbegreppets komplexitet presenterar de vidare 17 centrala utvecklingsmål, vilka alla säger något om den syn som genomsyrar diskussionen. Då en definition inte är direkt uttalad grundas analysen i de synliga faktorer som säger något om hur utveckling *används* i rapporten. En tydlig sådan faktor presenteras inledningsvis:

Young people will be the torch bearers of the next sustainable development agenda through 2030. We must ensure that this transition, while protecting the planet, leaves no one behind. We have a shared responsibility to embark on a path to inclusive and shared

¹² United Nations, 4 december 2014. "The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet". Synthesis Report of the Secretary-General On the Post-2015 Agenda, A/69/700, s.17.

prosperity in a peaceful and resilient world where human rights and the rule of law are upheld.¹³

Utveckling får här en innebörd i förhållande till mänskliga rättigheter och betydelsen kring upprätthållandet av dessa. Det går även att se hur begreppet sätts i relation till gemensamt ansvar. Utifrån detta kan två tydliga riktningar av utvecklingsbegreppets innebörd fastställas – mänskliga rättigheter och gemensamt ansvar för upprätthållandet av hållbar utveckling. Ur det teoretiska perspektivet är denna avgränsning delvis fördelaktig då en betydelsefull koppling till mänskliga rättigheter presenteras vilket är en central del av Nussbaums syn på utvecklingsbegreppet. Å andra sidan uppvisar FN en mer instrumentell relation mellan utveckling och mänskliga rättigheter. Genom att se mänskliga rättigheter som grundläggande för utveckling och samtidigt understryka värdet av gemensamt ansvar får definitionen i sig inte ett värde utan definieras utifrån de resultat de bär med sig i form av utvecklingsmålen och målens framgångar.

Till skillnad från FN är Nussbaum till viss del mer precis i sin definition av utveckling och vad begreppet inbegriper. Genom att definiera förmågor som en frihet och möjlighet att agera, och sedan placera in dessa i en teori kring grundläggande kapaciteter och värden blir det tydligt vilken grund argumenten utgår ifrån. Då FN i sin rapport inte tydligt definierar vad utvecklingsbegreppet inbegriper försvåras även förståelsen för vilken grund de utgår ifrån. Samtidigt kan vi se hur FN argumenterar för att begreppet är för komplext för en definition, vilket i sin tur kan fungera som en ytterligare praktisk dimension. Som tidigare diskuterats tvingar avsaknaden av en tydlig definition läsaren att utgå ifrån vad som presenteras i form av utvecklingsmålen och vad dessa omfattar. Utifrån ett konceptuellt perspektiv kan vi alltså härleda en så pass tydligt definition att den kan kallas vedertagen och allmänt omfattande. De försök till definition som presenterats är

¹³ United Nations, 2014. "The Road to Dignity" s. 3.

beroende av utvecklingsbegreppets *användning* som till viss del är talande för vad FN anser utveckling inbegripa. Å andra sidan kan vi inte uteslutande se denna definition som grund för diskussion utan bör behålla en öppenhet för en möjlig omtolkning.

För att återkoppla till diskussionen kring en möjlig vedertagen definition kan vi se två tydliga aspekter utifrån vilket FN tar stöd i sin användning av utveckling – mänskliga rättigheter och gemensamt ansvar. Utveckling kan möjligtvis ses som vårt gemensamma ansvar att upprätthålla mänskliga rättigheter och på så vis även säkerställa mänsklig utveckling. Denna definition är i enlighet med Nussbaums teoretiska förhållningssätt men trots likheter i utgångspunkt finns det en diskrepans mellan Nussbaums kapacitetsteori, som anses vara grundläggande för mänsklig utveckling, och FNs utvecklingsmål som ett verktyg för utveckling. Nussbaum använder sig i sitt teoretiska ramverk av en mer normativ infallsvinkel utan konkreta direktiv och trots att hon tydligt presenterar sina teoretiska utgångspunkter saknas till viss del en diskussion kring en praktisk användning. I FNs fall skulle vi kunna tala om en motsats. Till skillnad från Nussbaum presenterar FN en mer vag och öppen definition av vad utveckling som begrepp innebär. Vidare understryker de tydligt på vilket sätt utveckling bör uttryckas i form av utvecklingsmålen och ser till skillnad från Nussbaum utveckling som deskriptivt. Detta skapar i sin tur en tydlig åtskillnad i praktisk användning.

Utvecklingsbegreppets olika aspekter

Genom att definiera 17 centrala utvecklingsmål ämnar FN skapa en inramning av utvecklingsbegreppet och genom detta även vilka begrepp som är relevanta för att förstå utvecklingsbegreppet. De begrepp som FN kopplar till utveckling är *gemensamt ansvar*, *jämlikhet*, och *rättvisa*.¹⁴ Med hjälp av dessa begrepp kan vi ur ett bredare perspektiv diskutera utvecklingsbegreppets innebörd men också förflytta begreppet närmare en praktisk användning.

¹⁴ United Nations, 2014. "The Road to Dignity" s. 18.

FN formulerar i utvecklingsmål 16 *rättvisa* i form av "Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels".¹⁵ Då Nussbaum i sin teori inte använder sig av rättvisa som ett centralt begrepp fungerar Rawls teori kring rättvisa som ett komplement eller ett alternativt teoretiskt förhållningsätt. I relation till den definition som tidigare diskuterats i form av utveckling som vårt gemensamma ansvar att upprätthålla mänskliga rättigheter och mänsklig säkerhet kan vi se hur utveckling kopplas samman med rättvisa i form av *ansvar*. Det gemensamma ansvaret att upprätthålla ett fungerade samhälle är grundläggande för rättvisa och utveckling. Det är utifrån detta antagande möjligt att argumentera för att rättvisa är ett nödvändigt begrepp för att förstå bredden av utvecklingsbegreppet. I relation till Nussbaum kan vi se hur sammanlänkningen mellan rättvisa och utveckling är av vikt för det holistiska förhållningsätt som förespråkas. Genom att sammanlänka begreppen skapas en bredare förståelse som enligt Nussbaum är viktig för en fortsatt mänsklig utveckling men också för utvecklingsbegreppet i stort.

Jämlikhet och arbetet mot bristande jämlikhet är i likhet med FN centralt för Nussbaums syn på utveckling. Trots att Nussbaum ser jämlikhet som ett centralt begrepp för att förstå utveckling, och här är enig med FN, är det av vikt att granska relationen mellan jämlikhet och utveckling utifrån ytterligare perspektiv. Till skillnad från Nussbaum och FN anser Okin att jämlikhet i form av kön skulle kunna vara en begränsning i utvecklingsarbetet. Denna aspekt är viktig då vi talar om en möjlig vidgning av utvecklingsbegreppet då åtskilliga infallsvinklar är direkt nödvändigt.

I likhet med FN går det att återfinna rättvisa, gemensamt ansvar och jämlikhet i Nussbaums teoretiska ramverk och de alternativa teoretiker som sammankopplas med teorin. Kopplingen mellan de centrala begreppen bör utifrån teorin ses och granskas utifrån ett holistiskt förhållningsätt då utvecklingsbegreppet i sig är för komplext för att låta sig fångas i en definition

¹⁵ United Nations, 2014. "The Road to Dignity", s. 18.

och därav gynnas av en bredare förståelse. I enlighet med Nussbaums lista över centrala förmågor måste vi se alla begrepp för att förstå helheten. Nussbaums holistiska förhållningsätt bidrar till en mer normativ infallsvinkel vilket till viss del motsätter sig FNs utvecklingsmål som är utformade för att vara praktiskt gångbara. Denna åtskillnad i praktisk användning är central för hur de *analytiskt* skiljer sig åt.

Utvecklingsbegreppets funktion och användning

Nussbaum baserar sin teori kring idén att alla människor har rätt till ett drägligt och fullständigt liv. Denna grundläggande idé återfinns även hos FN då de grundar sina utvecklingsmål i mänskliga rättigheter. Genom detta kan vi återigen se hur de båda har liknande utgångspunkt vad gäller utvecklingsbegreppet, men som tidigare lyfts skiljer de sig åt i praktisk användning.

För att tydligare förstå skillnaden mellan de båda perspektiven måste Nussbaums alternativa förhållningssätt granskas. En alternativ definition utifrån Nussbaums teoretiska perspektiv utmanar den definition som tidigare presenterats som *konceptuell*. Utvecklingsbegreppet ur FNs perspektiv grundas, som tidigare nämnts, i *ansvar* och *mänskliga rättigheter* vilket även återfinns hos Nussbaum. Enligt Nussbaum är mänskliga rättigheter som fenomen grundläggande för utveckling men innebär å andra sidan även en komplexitet. Denna komplexitet medför att vi inte direkt kan förena kapaciteter i betydelsen förmågor och mänskliga rättigheter. För att göra detta måste vi ha förståelse för kombinerade förmågor vilket Nussbaum understryker genom att säga:

In some areas, I would argue that the best way of thinking about rights is to see them as *combined capabilities*. The right to political participation, the right to religious free exercise, the right of free speech – these and others are all best thought of as capacities to function. In

other words, to secure rights to citizens in these areas is to put them in a position of combined capability to function in that area.¹⁶

Dessa kombinerade förmågor går att koppla samman med den holistiska aspekt som är grundläggande för Nussbaums alternativa begreppsanvändning. Genom att se kombinerade förmågor i relation till mänskliga rättigheter får vi en tydligare uppfattning av Nussbaums utgångspunkt. Som vi tidigare konstaterat enas FN och Nussbaum i tanken kring mänskliga rättigheter men vi kan nu än mer se hur de skiljer sig åt i användning. FN anser att mänskliga rättigheter som fenomen är grundläggande för utvecklingsmålen som i sin tur bör ses åtskilda. Nussbaum menar att mänskliga rättigheter har en tydlig koppling till kombinerade förmågor vilka i sin tur är helt beroende av ett holistiskt förhållningsätt.

Med bakgrund av vad som tidigare diskuterats kan det konstateras att Nussbaums främst utgår från utveckling som ett normativt begrepp. Genom att placera individen i centrum menar Nussbaum att utvecklingsbegrepp får den innebörd som krävs för att vi praktiskt ska kunna använda det. Utvecklingsbegreppets innebörd grundar sig med andra ord hos individen, verkar för individen och vidare för att skapa ett enhetligt samhälle inom vilket individens mänskliga utveckling är centralt. FN ser å andra sidan utveckling ur ett instrumentellt perspektiv och menar att säkerställandet av mänsklig utveckling sker på systemnivå och inte hos individen. Utvecklingsbegreppet är i sig svårdefinierat vilket problematiserar begreppets praktiska funktioner. I fallet FN v. Nussbaum kan vi se hur de olika förhållningssätten till viss del fungerar kompletterande. Nussbaum saknar till stor del praktisk förankring vilket innebär att hennes teori och syn på utveckling snarare fungerar som en idé än en vedertagen definition. Nussbaums förhållningssätt blir med andra ord svårt att, i praktisk mening, använda som ett redskap med vars hjälp vi definierar utvecklingsbegreppet. Å andra sidan bör hennes holistiska,

¹⁶ Nussbaum, 2000, s. 98.

välgrundade innebörd tas i beaktning då utvecklingsbegreppets innebörd formuleras och vidare i praktiken används. Nussbaums normativa inslag bidrar till en bredare, alternativ förståelse av vad utveckling kan innebära samt för hur utvecklingsbegreppets beståndsdelar är beroende av varandra. Genom att synliggöra skiljelinjen mellan teori och praktik skapas möjligheter för ett mer omfattande arbete. Nussbaums syn på utvecklingsbegreppet bör på så vis inte förstås som en dogm utan snarare som en idé. Nussbaums förhållningssätt till utvecklingsbegreppet bör alltså inte ses ur ett praktiskt perspektiv utan snarare som ett teoretiskt paradigm. För att utvecklingsbegreppet ska få en bredare och mer inkluderande innebörd är det av vikt att vi väger in alternativa aspekter, däribland Nussbaums bidrag.

Utvecklingsbegreppets slutgiltiga definition?

Med bakgrund av vad som diskuterats kan jag konstatera att en möjlig definition av utvecklingsbegreppet inte kan presenteras som statisk utan är direkt beroende av kontext och praktiskt användning. Tanken kring att utveckling som begrepp inte, i praktisk mening, ska gå att definiera problematiserar arbetet för de som söker ett alternativt förhållningssätt. Samtidigt innebär denna problematik att arbetet ständigt fortgår och utvecklas, vilket i sin tur bör ses som något positivt. Med andra ord går det att argumentera för att utvecklingsbegreppet kan bli bredare – men inte fullständigt. För att utvecklingsarbetet ska fortsätta i en positiv riktning krävs reflektioner kring skiljelinjen mellan teori och praktik. Genom en ökad förståelse kring korrelationen mellan dessa två gynnas utvecklingsarbetet och på så vis även utvecklingsbegreppet. Trots en skiljelinje mellan en normativ utvecklingsidé i Nussbaums fall och ett mer verklighetsförankrat utvecklingsarbete i FNs fall finns det styrkor hos de båda som skulle gynna den andra.

Som svar på frågeställningen huruvida det utifrån Nussbaums teoretiska ramverk går att fastställa en alternativ definition menar jag att en sådan inte går att fastslå. Det teoretiska perspektivet kan i nuläget endast ge oss *förståelse*

kring begreppet, vilket också är nödvändigt för en alternativ definition, men inte tillräckligt för att fastslå en sådan.

Med bakgrund av de resultat som presenterats i undersökningen ställer jag mig till viss del kritisk till urvattningen av utvecklingsbegreppet. Som nämnts kan en tydlig innebörd inte konstateras då utvecklingsbegreppet ständigt måste placeras i en specifik kontext och praktisk funktion. Fördelarna med detta är för mig tydliga men det vore ändå önskvärt med en konkret grund att utgå ifrån. Utvecklingsarbetet är en del av en moderniseringsprocess vilket innebär att förändring ständigt pågår. Utvecklingsbegreppet i sig förändras på så vis också ständigt och ovissheten kring hur begreppet kommer se ut i framtiden är inget vi kan förutspå idag. Vad vi dock vet är att vår värld ständigt förändras, nya utmaningar väntar ständigt och kravet på gemensamt ansvar ökar. Med andra ord: vi bär alla ansvar för hur utvecklingen kommer att se ut.

Referenser

- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), 2000. *Textens mening och makt; metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Haslanger, Sally, 2000. "Gender and race; What are they? What do we want them to be?" *Noûs*, vol. 34, nr. 1.
- Nussbaum, Martha C, 2000. *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge University Press, New York
- Nussbaum, Martha C, 2013. *Creating Capabilities, The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Okin, Susan Moller, "Gender, Justice and Gender: An Unfinished Debate" i *Fordham Law Review*, Volume 72 Issue 5, 2004.
- Rawls, John, 1993. *A Theory of Justice*. Oxford Univ. Press, Oxford.
- Roxborough, Ian, "Modernization Theory Revisited" i *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 30, No. 4
- United Nations, 4 december 2014. "The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet". Synthesis Report of the Secretary-General On the Post-2015 Agenda, A/69/700

Kriminalisera svenskars sexköp utomlands?

En kritisk diskursanalys av riksdagsdebatten om att frånga kravet på dubbel straffbarhet gällande sexköp

Nike Stadler

Svenska normer sätts ur spel när vi semesterar utomlands. Men bör köp av sexuella tjänster – som är olagligt i Sverige – vara lagligt för svenska medborgare när de befinner sig utanför svenskt territorium? Och har Sverige något ansvar för att stoppa den svenska sexturismen? I en forskningsrapport från 2008 uppgav cirka 80 procent av de tillfrågade svenska sexköparna att deras senaste sexköp skedde utomlands, delvis på grund av globaliseringen.¹ Valet av sexköpsland beror bland annat på hur sexmarknaden ser ut och hur de inhemska lagarna är reglerade.²

Frågan om huruvida Sverige bör kriminalisera sexköp utomlands för att stoppa den svenska sexturismen har cirkulerat i politiska debatter och gett upphov till motioner, riksdags- och mediala debatter. I denna undersökning har jag intresserat mig för hur Sveriges regering ser på Sveriges ansvar för sina medborgares sexköp utomlands. Anser riksdagen att det finns någon möjlighet att förändra den inställning som rapporten beskriver, där svenskar

¹ Charlotta Holmström & MayLen Skilbrei (red.), 2008, *Prostitution i Norden*, TemaNord 2008:604, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn, s. 358.

² Holmström och Skilbrei, 2008, s. 358.

inte känner samma ansvar att avstå från sexköp i utlandet som inom Sveriges gränser?

2010 presenterades en statlig utvärdering med förslag på förändringar av den svenska sexköpslagen. I utredningen konstateras bland annat att det finns ett behov av att utvidga sexköpsförbudets tillämpningsområde till att även gälla utomlands. Den generella utgångspunkten för straffbud i brottsbalken, där sexköpslagen statueras (kap 6, § 11), beskrivs vara deras universella tillämplighet.³ I Brottsbalken 2 kap 2 § 2 st stadgas dock även ett krav på dubbel straffbarhet. Denna princip innebär att svensk domstol endast kan döma för ett brott utomlands om handlingen är kriminaliserad även där den är utförd.⁴ Utredningen konstaterar, med detta i åtanke, att det inte finns några territoriella nationella begränsningar för sexköpslagens tillämplighet, men att det saknas tillräckliga juridiska grunder för att frångå kravet på dubbel straffbarhet.⁵

I juni 2016 kom ytterligare en rapport ut som behandlar frågan om en utvidgning av sexköpslagen. Även denna bedömer att ett undantag på dubbel straffbarhet vid köp av sexuell tjänst inte bör införas. Detta på grund av avsaknaden på internationell samsyn kring köp av sexuell tjänst, att det skulle avvika från systematiken i brottsbalken samt svårigheter för en effektiv tillämpning.⁶ I enlighet med sitt uppdrag lämnar ändå utredningen ett förslag där köp av sexuell tjänst undantas kravet på dubbel straffbarhet. Det konstateras även att Norge och Island lagför köp av sexuell tjänst även utomlands. Lagändringarna efter delbetänkandet föreslås träda i kraft den 1 juli 2017.⁷

³ SOU 2010:49, *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999/2008*, s. 81.

⁴ SOU 2010:49, s. 257.

⁵ SOU 2010:49, s. 255.

⁶ SOU 2016:42, *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.*, s. 112-119.

⁷ Regeringskansliet, "Stärkt straffrättsligt skydd mot sexköp av barn och vuxna", 16 juni 2016, [hämtad 20160922],

Frågan om att frånga kravet på dubbel straffbarhet gällande sexköp debatterades i riksdagen senast 2010 och resulterade i en votering där majoriteten röstade nej till förslaget. Denna debatt är den senaste riksdagsdebatt där frågan om en kriminalisering av sexköp utomlands kom på tal. Debatten från 2010 ligger till grund för min undersökning, som syftar till att försöka få svar på hur debatten förs, vilka argument som framförs samt vilka underliggande diskurser som blir framträdande. Genom en analys av riksdagsdebatten ur ett perspektiv med fokus på makt och social ojämlikhet argumenterar jag vidare för att de argument som blir framträdande (re)producerar och upprätthåller en samhällelig kognition där människans skyldigheter fixeras vid territorium.

Den svenska sexköpslagen och riksdagens generella inställning till denna

Den svenska sexköpslagen trädde i kraft den 1 januari 1999 och statueras i 6 kap. 11 § Brottsbalken. Förslaget om en kriminalisering av sexköp ingick i regeringspropositionen *Kvinnofrid* (prop. 1997/98:55), där en insikt om att uppmärksamheten måste riktas mot sexköparna, snarare än de prostituerade, framfördes. Sexköpslagen motiverades vid införandet bland annat med att prostitution medför allvarliga skador för samhället och individen, och att det ur ett jämställdhetsperspektiv är oacceptabelt att köpa sexuella tjänster. Förbudet ansågs även vara en markering gentemot andra länder samt ett sätt att motarbeta människohandel, vars gränsöverskridande karaktär ansågs kräva internationell samverkan. Kriminaliseringen av sexköpare ansågs framförallt ha en avskräckande effekt, och minska efterfrågan på sexuella tjänster.⁸ I Brottsbalken 2 kap 2 § 2 st stadgas ett krav på dubbel straffbarhet, vilket innebär att svensk domstol endast kan döma för ett brott begått utomlands om handlingen är kriminaliserad även där. Ett antal undantag från denna

<http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2016/06/starkt-straffrättsligt-skydd-mot-sexkop-av-barn-och-vuxna/>

⁸ SOU 2010:49, s. 13.

princip har gjorts, bland annat gällande könsstympning, barnpornografibrott samt vissa narkotikabrott.⁹

I min analys av riksdagsdebatten¹⁰, som jag har hämtat mina citat från, fann jag att debattörernas inställning till prostitution, från både motståndar- och förespråkarsidan, generellt kan ses som ett uttryck för vad som brukar kallas den abolitionistiska inställningen, där sexköp ses som en omoralisk och oacceptabel handling som bör motarbetas eftersom det är ett uttryck för ojämlika maktrelationer. Relationen mellan människohandel och prostitution påtalas flera gånger i debatten, och debattörerna menar att sexköpslagen har verkat förebyggande inte bara när det kommer till prostitution utan även människohandel.

Både Socialdemokraternas och Vänsterpartiets företrädare beskriver prostitution som en form av slaveri¹¹ och talar i flera fall om prostitution och sexhandel som något som görs gentemot de prostituerades kroppar, snarare än gentemot individer. Detta implicerar att det, på grund av de ojämlika maktförhållanden som ligger till grund för prostitutionen, aldrig kan finnas någon frivillighet från den prostituerades sida. Kristdemokraternas och Centerpartiets representanter talar dock om prostitution i termer av frivillighet. En av Centerpartiets representanter visar på en starkt kritisk inställning, inte bara till förslaget om en kriminalisering utomlands, utan till den svenska sexköpslagen överlag och kan snarare relateras till vad som brukar kallas ”labour approach”. Denna approach talar om prostitution som ett legitimt arbete, och förespråkarna för detta perspektiv talar för en avkriminalisering/legalisering av yrket. I ledamotens anförande reduceras

⁹ SOU 2010:49, s. 16.

¹⁰ Riksdagens protokoll 2010/11:101, Torsdagen den 12 maj 2010, 7 § “Skärpt straff för köp av sexuell tjänst”, [hämtad 20151228], http://www.riksdagen.se/sv/DokumentLagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagen/protokoll20101111_GY09101/

¹¹ “Jag har många gånger sagt att detta är dagens slaveri och att det är vår skyldighet att värna alla dem som far illa och utnyttjas i prostitutionen och stoppa handeln med kvinnors och människors kroppar.” – V

grunden för debatten till en fråga om självbestämmande och individuell frihet¹² och det största problemet med prostitution anser representanten vara stigmatiseringen av den prostituerade. Kristdemokraternas representant menar att lagen varken avskräcker eller används i den utsträckning som anses tillräcklig, men att den i grunden är bra.¹³ Utifrån detta uttalande kan man anta att ledamoten menar att lagen fungerar som ett uttryck för en moralisk ståndpunkt vilken hen delar, men att den är ineffektiv i rättsskipande mening.

Teun van Dijk, som inriktar sin diskursanalytiska forskning på sociala problem och hur överordnade diskurser bidrar till att konstruera värdehierarkier och upprätthålla makt, menar att det är viktigt att fokusera tillgången och kontrollen över diskursen ("discourse rights") då man studerar diskurser.¹⁴ Ju större möjlighet att medverka i diskurser och ju fler åhörare diskursen har, desto mer makt tillförsäkras makteliten. I debatten har riksdagsledamöterna genom sina sociala och politiska privilegier makt (om än möjligtvis begränsad) att påverka och begränsa svenska sexturister, men även sexindustrins former utanför Sveriges gränser. I van Dijks terminologi är ledamöterna alltså en maktelit som har exklusiv tillgång till diskursen samt makt att stifta lag. Förutom den exklusiva makten i producerandet av diskursen och i utformandet av Sveriges sexköpslag har riksdagsledamöterna även möjlighet att medverka i bildandet av en samhällelig social kognition, samt möjlighet att i detta forum definiera den rådande situationen vad gäller den svenska sexturismen.

¹² Exempel 1: "Det enda som har varit på tapeten idag är era moraliserande bedömningar av hur man har sex." – C

Exempel 2: "Det kokar ned det till att vad man säger från Sveriges riksdag är att vuxna människor inte kan fatta beslut om hur och när de ska ha sex när det finns pengar inblandade." – C

¹³ "Sexköpslagen är i grunden väldigt bra. Men vi har också sett att den varken avskräcker tillräckligt mycket eller används tillräckligt mycket." – KD

¹⁴ van Dijk, Teun. A. 1993, "Principles of Critical Discourse Analysis". *Discourse and Society*, vol. 4, nr. 2, s. 261.

Riksdagens syn på lagutvidgningens syfte och möjliga effekt

Debatten präglas av debattörernas olika syn på syftet med lagen, vilket resulterar i en diskrepans i synen på lagens effektivitet. Medan förespråkarna för en utvidgning av lagen menar att lagen kommer att verka normativt, med ett syfte att förändra svenskars inställning till sexköp utomlands, hävdar motståndarna mot en utvidgning av lagen, bland annat, att syftet med lagen är att hjälpa kvinnor i andra länder, förändra andra länders lagstiftning, tillförsäkra de prostituerade som påverkas av sexturismen att sexturister straffas och att förändra inställningen till prostitution bland andra länder och dess medborgare. Att åstadkomma detta anses dock inte vara möjligt eftersom Sverige beskrivs ha en unik syn på prostitution och kvinnor jämfört med andra länder, samt en lagstiftning begränsad till Sverige. Motståndarna menar istället att Sverige ska jobba för att sprida den svenska sexköpslagen på andra sätt. Att däremot både arbeta för en spridning av den svenska sexköpslagen och samtidigt utvidga den svenska lagen tas inte upp som ett alternativ eller en möjlighet.

Genomgående i debatten figurerar en hotbild, som målas upp genom argument där motståndarna till förslaget ger uttryck för att en lagutvidgning hade lett till kränkningar av de mänskliga rättigheterna för turister i Sverige.¹⁵ Därigenom flyttas fokus från offren för sexturism till offren för andra typer av brott, vilka beskrivs vara skyddade av grundläggande mänskliga rättigheter. Detta argument förutsätter att andra länder, med anledning av Sveriges agerande, skulle reagera med en slags vindikativ lagstiftning. Genom detta

¹⁵ Exempel 1: "Ett land som Uganda kriminaliserar nu homosexualitet. Ska de som har varit i Sverige på semester kunna fällas för sådana brott när de kommer tillbaka till Uganda? Vi anser att det är en grundläggande mänsklig rättighet att ha rätt till sin sexuella läggning liksom det är en kvinnas rätt att få välja om hon vill göra abort eller inte." – KD

Exempel 2: "Ger vi oss rätten i Sverige att döma någon för gärningar som har begåtts lagligt i ett annat land är det klart att det landet tänker samma sak gentemot Sverige." – C

påstående tillskrivs därigenom Sverige en avgörande internationell betydelse, där Sveriges agerande antas väcka internationell uppmärksamhet. I exempelvis Centerpartiets uttalande framgår även att andra länders reaktion skulle bota i en förändrad inställning till Sverige, snarare än en viss inställning till gärningen i fråga. En förändring i andra länders lagstiftning, med anledning av Sveriges utvidgning av sexköpslagen, skulle därmed handla om någonting som andra länder gör "gentemot" Sverige, som ett slags hämnd, varefter andra länder utmålas som fiender till Sverige. van Dijk menar att ett av de främsta sätten på vilken den dominanta makteliten misskrediterar den maktlösa gruppen är genom att rikta extensiv uppmärksamhet på det påstådda hotet för den dominanta gruppens intressen.¹⁶ I detta fall är hotet riktat mot de mänskliga rättigheterna för turister som kommer till Sverige, och fungerar därför både som ett hot mot Sveriges nationella intressen och mot andra länders medborgare. Även om hotet inte direkt tillskrivs den grupp som blir utsatt för sexturism är gruppen satt i en negativ kontext, där förhindrandet av sexköp utomlands leder till någon annans skada, vilket är en skada för Sverige. Representanterna talar därigenom utifrån ett perspektiv som beskyddare av mänskliga rättigheter och Sveriges nationella intressen.

Generellt anser motståndarna att en utvidgning av lagen inte hade varit effektiv då det hade uppstått svårigheter vid utredningen av brottet.¹⁷ Därmed förutsätts att en förändring i den samhälleliga attityden gentemot sexköp utomlands har sin grund i brottets uppföljningsmöjligheter, till skillnad från förespråkarna som menar att just fällandet av sexköparna är mindre viktigt,

¹⁶ van Dijk, Teun. A. 1993, "Principles of Critical Discourse Analysis". *Discourse and Society*, vol. 4, nr. 2, s. 264.

¹⁷ Exempel: "Det försvårar självklart kraftigt möjligheten att utreda ett brott som vi anser har begåtts när man inte har begått något brott i det land där man befinner sig. Den första frågan man måste ställa sig är hur brottet ska styrkas. Vem ska utreda brottet? Är det polisen i det landet där man gjort något lagligt?" – M

eftersom det är lagens normerande effekt som väger tyngst.¹⁸ Detta sägs mot bakgrund av att den svenska sexköpslagen antas ha förändrat de samhälleliga attityderna gentemot sexköp. Därigenom tillskrivs en frångång från kravet på dubbel straffbarhet en viss bärighet och förutsätter att denna utvidgning faktiskt hade lett till en förändrad attityd bland svenska sexturister, *även om* utredningsmöjligheterna är låga. En diskursiv strid kring normativitet och lagar blir här framträdande i debatten, särskilt gällande grunden för lagstiftning. Förespråkarnas argument om lagens normativa verkan kontrasteras med argument om faran med att lagen skulle få en normativ effekt, eftersom det skulle leda till att andra länder inför samma typ av lagstiftning. Den normativa verkan som motståndarna pekar på avser dock den dubbla straffbarheten *per se*.¹⁹ Eftersom Sverige och andra länder i flera fall redan har gjort avsteg från den dubbla straffbarheten är den normativa risk som ledamoten varnar för alltså redan tagen.

I vissa argument framkommer dock en tro på att lagutvidgningen hade varit effektiv, men att en utvidgning av lagen inte hade lönat sig då den endast hade begränsat svenskar och inte hade stoppat hela den globala sexindustrin. Det framkommer även argument som implicerar att de svenskar som köper sex utomlands får stå för konsekvenserna av det.²⁰

¹⁸ Exempel: "Det är min uppfattning att den stora effekten som den svenska sexköpslagen har haft har varit att den har varit normerande. Det handlar inte om att man kan lyckas fälla en massa människor, utan det är någonting som har hänt i det svenska samhället. [...] Jag tror att den här normerade verkan, som faktiskt skulle kunna inträffa om vi också förbjöd sexturismen där man åker utomlands för att köpa sex, skulle kunna ha en ganska kraftfull effekt." – MP [sic]

¹⁹ "Vi har i replikskiften fått höra både från Miljöpartiet och från Vänsterpartiet att de vill ta bort kravet på den dubbla straffbarheten för att få en normativ verkan. Men det är just risken för att få en normativ verkan som gör att vi inte ska ta bort kravet på den dubbla straffbarheten." – C

²⁰ "Om vi filosofiskt skulle tro att det bara är svenska män som köper sex i utlandet vore biten av att ta bort den dubbla straffbarheten alldeles utmärkt. Tyvärr är det inte bara svenska män som köper sex. Ponera att vi vill hjälpa kvinnor

Genom dessa påståenden impliceras att syftet med lagen är att stoppa de globala sexköparna överlag, inte specifikt de svenska sexturisterna. Eftersom den svenska jurisdiktionen inte har potential att göra detta anses lagförslaget därför inte vara erforderligt. Genom att peka på lönlösheten i lagutvidgningen eftersom det "inte bara är svenska män" som köper sex frånskriver i detta fall Moderaterna Sverige ansvaret, både i upprätthållandet av den globala sexindustrin och över de svenska medborgare som åker utomlands och köper sex. I vilken utsträckning Sverige faktiskt vill "hjälpa" kvinnor i andra länder blir även otydligt genom användningen av begreppet "ponera". Medan förespråkarna menar att Sverige har en "skyldighet" att värna om alla prostituerade, oavsett nationalitet, pratar motståndarna i termer av att "hjälpa andra kvinnor". Därigenom ses lagförslaget som ineffektivt, eftersom en begränsning av svenska sexturister inte kommer att förändra dessa kvinnors situation. Argumenten kan dock tyckas märkliga, med tanke på att den svenska sexköpslagen har ett exklusivt fokus på sexköparen. Hur effektiv lagen hade varit utomlands, eller i Sverige för den delen, om syftet hade varit att "hjälpa" de prostituerade går därmed inte att svara på, eftersom lagens syfte är att verka avskräckande och förhindra sexköparna²¹, snarare än att direkt bistå eller hjälpa de prostituerade.

I argumentet fungerar även viljan att hjälpa kvinnorna som en motsättning till att förhindra svenska sexturister från att köpa sex utomlands. Detta

i andra länder. Då är inte det vägen att gå, utan det är att så mycket hårdare jobba med att informera om vår sexköpslag. [...] Det glädde mig faktiskt när jag såg löpsedeln i Expressen i går om att två svenska män åkte i fängelse för att de köpt sex i Filippinerna. Jag tycker att det är jättebra och lite avskräckande." – M [sic]

[Sexköpslagen] "har varit normerande, men den har varit normerande i Sverige. Den har inte varit normerande i övriga världen. [...] Är det någonting vi ska göra för att få en rejäl förändring är att trycka på att synen på prostitution har ett samband med synen på människohandel. Men att vi lägger in en dubbel straffbarhet innebär inte att andra länder ändrar sin syn. De måste ändra sin egen lagstiftning." – KD

²¹ SOU 2010:49, s. 13.

dikotomiserande perspektiv förutsätter en syn på Sveriges kapacitet som begränsad, där möjligheten att både arbeta med att sprida den svenska sexköpslagen och att samtidigt arbeta för en kriminalisering av svenskars sexköp utomlands ignoreras. Kristdemokraternas representant argumenterar även för att andra länder bör anamma den svenska sexköpslagen och ändra sin syn på prostitution men att en lagutvidgning inte hade förändrat andra länders syn på prostitution. Även detta uttalande kan tolkas som ett implicit sätt att säga att det inte är betydelsefullt att straffa svenskar när andra länders medborgare inte kan blir straffade, eller att propagera för det felaktiga i sexköp utomlands när andra inte tycker att det är fel. Kristdemokraternas argument förutsätter därigenom att utgångspunkten för lagförslaget är en vilja att förändra andra länders lagstiftning och syn på prostitution, vilket reducerar debatten till att handla om hur ”vi” kan påverka ”dem” istället för hur Sverige kan påverka och begränsa svenska sexturister. De sociala normer angående sexturism som finns i Sverige ignoreras därmed, vilket kan implicera att det inte finns något behov av att förändra den inställning till prostitution och sexturism som finns i Sverige.

Riksdagens syn på dubbel straffbarhet

En huvudsaklig diskursiv strid i debatten är debattörernas olika syn på kravet om dubbel straffbarhet och när det är möjligt att frånga principen. Förespråkarna för förslaget refererar till de brott som tidigare undantagits från kravet på dubbel straffbarhet, och menar att de är ett bevis på att en utvidgning av lagen är möjlig.²² Vänsterpartiets ledamot implicerar även att sexköp är ett brott mot de mänskliga rättigheterna, och att motståndarna, genom att motsätta sig förslaget, inte lägger vikt vid beskyddandet av dessa. Motståndarna menar å sin sida att undantagen gjorts för brott av högre

²² ”Jag menar att Kristdemokraterna många gånger värnar om alla människors rättighet. [...] Principen om dubbel straffbarhet har vi tagit bort när det gäller brott mot barn. Det är väl lika självklart att man också skulle kunna göra det här.” – V

straffvärde, och att andra länders inställning då var i enighet med Sveriges.²³ De hävdar även att det krävs en universell samstämmighet och att andra länder också har lagfört brottet för att kunna frånga kravet på dubbel straffbarhet.²⁴ En kan dock fråga sig huruvida ett avsteg från kravet på dubbel straffbarhet hade varit nödvändig om brottet ifråga redan är lagfört även i andra länder.

Centerpartiet menar att det inte bör vara straffbart att köpa sex utomlands med anledning av att ”de” till skillnad från ”oss” anser att det är acceptabelt. Genom detta uttalande tillskriver ledamoten andra länder ett politiskt ställningstagande som är oföränderligt, på så sätt att Sverige inte kan påverka det. Samtidigt menar motståndarna i andra uttalanden att Sverige måste jobba mer för att exportera den svenska sexköpslagen, vilket förutsätter att synen på prostitution i andra länder inte är statisk. Grunden för att kunna göra ett undantag från principen om dubbel straffbarhet anses i citatet vara att andra länder har liknande inställning till prostitution som Sverige. Representanten menar att vi kan tycka att det är fel att svenskar köper sex utomlands, men att

²³ ”I Sverige har vi undantag från dubbel straffbarhet när det gäller sexuella övergrepp mot barn, människohandel, barnpornografibrott och vissa folkrättsbrott. Dessa brott är undantagna för att de är särskilt allvarliga. Därutöver har de väsentligt högre straffvärde än vad köp av sexuell tjänst har. [...] Socialdemokraternas, Miljöpartiets och Vänsterpartiets förslag är ogenomtänkt eftersom prostitution är lagligt i många länder. I vissa länder tillåter man även koppleri. Att det är så kan vi tycka är vansinnigt tråkigt.” – M

²⁴ Exempel 1: ”Precis som vi i Sverige har rätt att bestämma lagarna i vårt land har andra länder rätten att bestämma lagarna i sitt land. De allra flesta länder i världen har bestämt att sexköp ska vara lagligt. Det kan vi tycka vad vi vill om i Sveriges riksdag, men vi kan inte påverka det. [...] Att tycka att svenska män inte ska åka utomlands och köpa sex är inte samma sak som att säga att det ska vara olagligt eller att vi ska kunna döma dem för det när de kommer hem. Ska vi ta bort dubbel straffbarhet för alla gärningar?” – C

Exempel 2: ”Vi är väldigt ensamma, både inom Europa och i övriga världen, med att överhuvudtaget ha den här synen, att se kvinnor som brottsoffer och att vilja hjälpa dem.” – KD

det inte är en grund för att utvidga lagen. Även i detta argument skapas ett stort avstånd mellan "tyckande" och lagstiftning. Centerpartiets retoriska fråga – "Ska vi ta bort dubbel straffbarhet för alla gärningar?" – visar även på en vilja att vara konsekvent i användandet av dubbel straffbarhet. Därigenom likställs sexköp som samhällseligt fenomen med andra brott utan vidare reflektion över olika brotts straffvärde. Representanten hänvisar även till suveränitetsprincipen och menar att Sverige inte kan försöka bestämma ett annat lands lagar. Detta kan ses som ett avledande argument, då debatten handlar om att utvidga den svenska sexköpslagens räckvidd till att även gälla på andra staters territorium, inte om att ändra någon annan stats lagstiftning.

Sveriges vilja att hjälpa kvinnor beskrivs av Kristdemokraterna som ensam i sitt slag, vilket sätter Sverige över andra länder och kan ses som en direkt negativ utvärdering av andra i kontrast till den positiva utvärderingen av Sverige. Att framställa Sverige som en slags hjältestat som är världsledande gällande synen på kvinnor kan (genom legitimeringen och den positiva utvärderingen av Sveriges politiska värderingar) fungera som en slags friskrivningsklausul från ansvaret för ett vidare arbete med kvinno- och jämställdhetsfrågor. Argumentet kan även anses vara ett exempel på brist på relevant information då Kristdemokraternas representant menar att Sverige ser kvinnor som brottsoffer. Den svenska sexköpslagen tillskriver dock ingen en brottsofferstatus, eftersom lagen inte ger svar på huruvida den som utnyttjats har ställning som målsägande eller inte.

Till skillnad från motståndarnas inställning till kravet på dubbel straffbarhet beskriver företrädarna det som oproblemiskt att fråga kravet på dubbel straffbarhet ; vad som snarare ses som problematiskt är att inte göra det.²⁵ En utvidgning av lagen ses som ett sätt att underlätta för ambitionen, som understöds av majoriteten av de debatterande ledamöterna, att sprida

²⁵ "Tidigare har vi hört från Alliansens företrädare att det är viktigt att exportera den svenska sexköpslagstiftningen. Men vad ger det för bild av Sverige att vi tycker att det är okej att många svenska män åker och köper sex i de länder där vi vill införa den svenska sexköpslagstiftningen? Hur påverkar det möjligheten att exportera den svenska sexköpslagstiftningen?" – V

den svenska sexköpslagen. Att inte kriminalisera svenskars sexköp utomlands ses därigenom som ett hinder för att effektivt sprida sexköpslagen. Genom att sätta detta argument i relation till vad motståndarna tidigare sagt om att exportera den svenska sexköpslagen framstår det därmed som att deras faktiska vilja att sprida lagen kan betvivlas. I nedanstående citat menar även Vänsterpartiet att den globala bilden av Sverige kan försämrats genom att inte frångå kravet på dubbel straffbarhet, då det skulle visa på en dubbelmoral i Sveriges politik. Därigenom ses motståndet mot förslaget som ett hot, som kommer att åsamka andra länders bild av Sverige skada.

Debattens fem diskurser

Fem olika diskurser kan identifieras i debatten. En juridisk diskurs, en hotbildsdiskurs, en rättighetsdiskurs, en frihetsdiskurs samt en suveränitetsdiskurs. Debattens grund kan ses som en ideologisk kamp mellan förespråkarsidans diskurs om allas lika värde och motståndarnas argument om internationella rättsprinciper.

Inom den juridiska diskursen råder en meningsskiljaktighet kring vikten av brottets uppföljningsmöjligheter. Motståndarna till förslaget menar att det kommer att vara svårt att utreda brottet, varför en utvidgning av lagen inte är till någon nytta. Förespråkarsidan menar istället att utvidgningen, oavsett utredningsmöjligheterna, kommer att förändra den samhällseliga kognitionen bland svenskar och verka normerande. Synen på lagstiftning och grunden till denna blir därmed tydlig, särskilt gällande lagars normativa verkan.

Paradoxalt nog motiveras debattörernas ställningstaganden, delvis från båda sidor, genom en hänvisning till allas lika värde och de mänskliga rättigheterna. Genom ett konstituerande av en hotbild reducerar motståndarna problematiken i debatten till en fråga om andra länders kulturella och politiska ställningstaganden, vilka den svenska turistens skyldigheter fixeras vid. Hotbilden konstitueras genom att med ett närmast axiomatiskt antagande beskriva hur en utvidgning av lagen skulle leda till kränkningar av de mänskliga rättigheterna för bland annat polska och

ugandiska turister i Sverige. Eftersom andra länders syn på prostitution beskrivs vara vitt skild från den svenska inställningen, har svenska medborgare därmed ingen skyldighet att avstå från valet att köpa sex utomlands. Diskursen implicerar därmed att människans skyldigheter gentemot andra begränsas till hur den stat vars territorium man befinner sig på ser på vad som är rätt eller fel, straff- eller inte straffbelagt. Den kan därigenom sättas inom en bredare diskurs om turism, vilken Ryan och Hall redogör för i boken *Sex Tourism: Marginal People and Liminalities*, som menar att semestern sanktioneras som en möjlighet för turisten att göra avkall på sin traditionella roll i samhället och fungerar som en friskrivning från de sociala och juridiska ramverk och normer som normalt sett begränsar medborgaren.²⁶ Förespråkarna implicerar istället att respekten för de mänskliga rättigheterna ligger till grund för viljan att utvidga lagen. Motståndarsidan anklagas därmed för att inte värna om de mänskliga rättigheterna.

Medan majoriteten av ledamöterna är positivt inställda till den svenska sexköpslagen finns det ledamöter som talar om prostitution i termer av frihet; prostitution kan, enligt ledamöterna, vara en frivillig praktik och bör därmed ses som ett arbete likt andra. Förespråkarna från Västernpartiet och Miljöpartiet diskvalificerar denna hållning, då de menar att prostitution är en form av slavarbete som görs mot den prostituerades kropp.

Frihetsdiskursen går även in i en diskurs om suveränitet och länders självbestämmande och integritet, vilket framhålls som mycket viktigt bland motståndarna till förslaget. Att frånga principen om dubbel straffbarhet skulle innebära ett överskridande av suveränitetsprincipen. Det impliceras i vissa av motståndarargumenten att syftet med lagen skulle vara att förändra andra länders lagstiftning, snarare än att utvidga Sveriges egna. Förespråkarna kontrar argumenten om självbestämmande med att Sveriges ansvar och politiska vilja att stoppa svenska medborgare från sexköp utomlands inte kan grundas i andra länders politiska ståndpunkter.

²⁶ Ryan, Chris & Hall, Colin Michael, 2001, *Sex Tourism: Marginal People and Liminalities*, Routledge, London, s. 148.

Kriminalisera svenscars sexköp utomlands?

Frågan om hur vi bör reglera Sveriges sexturism är oklar, liksom konsekvenserna av en lagutvidgning. Det kan dock tyckas problematiskt att flera av motståndarna till förslaget i förlängningen legitimerar svenscars sexköp utomlands med argument som implicerar att en begränsning av möjligheten att köpa sex utomlands för svenska sexturister inte nödvändigtvis leder till en förändrad situation för de prostituerade eller en förändrad inställning till sexturism i andra länder. Den typen av "inte bara svenska män"-argument kan bidra till, och upprätthålla, en samhällelig kognition där sexturisten friskrivs från ansvaret att avstå från sexköp eftersom hen endast anses utgöra en liten del av efterfrågan som upprätthåller sexindustrin och att den enskilda individen, eller staten för den delen, inte kan förändra hela den globala sexindustrin. Genom att vidare hävda att de flesta svenskar som åker utomlands och köper sex vidkänns konsekvenserna av sexköpet, definieras den rådande situationen som oöverhängande, vartefter en även kan (re)producera en social inställning där sexturism inte anses vara ett kritiskt samhällsproblem.

Diskursen upprätthåller även ett "vi"- och "dem"-perspektiv, genom tillskrivandet av andra länders politiska ställningstagande till sexturism och prostitution. Andra länder utmålas i flera av argumenten som fiender till Sverige, och antas reagera på en utvidgning av den svenska sexköpslagen med en hämndbaserad revidering av sin egen lagstiftning.

Debatten visar på att presumptionen om nationalstatens ansvar och jurisdiktion är stark. Motståndarsidans argument utgår helt ifrån föreställningen om territorialitet, att Sverige endast kan anses ha ansvar för sina medborgares handlingar på sitt eget territorium. Detta kan sättas inom en betydligt bredare diskussion om den egentliga distinktionen mellan medborgerliga rättigheter och mänskliga rättigheter, och relateras till något som kan ses som en grundtanke gällande de mänskliga rättigheterna: att nationalstaten har förpliktelser att upprätthålla, skydda och främja mänskliga rättigheter för de personer som faller inom deras egen jurisdiktion. Det är

anmärkningsvärt hur de turister som befinner sig i Sverige i debatten sätts i ett dikotomiskt förhållande till den grupp som lagutvidgningen gäller, som befinner sig utanför Sveriges gränser. Det anses vara antingen eller, där de utländska turisternas rättigheter ses som mer angelägna att beskyddas än vad det anses vara att begränsa möjligheterna för de svenska medborgare som befinner sig utanför Sveriges gränser att köpa sex. Rätten till den egna sexualiteten och rätten att göra abort kan dock ses som basala mänskliga rättigheter, och statueras tydligt i konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Oavsett om en ser prostitution som ett yrke som vilket annat, och även om en anser att den prostituerade inte utnyttjas eller lever under hot och otrygga förhållanden (och att sexköparen därmed inte kränker den prostituerades rätt- och friheter), så är homosexualitet en rättighet. Att köpa sex däremot, är det inte.

Frågan om att kriminalisera svensk sexturism är därmed mycket intressant ur ett människorättsperspektiv. Diskussionen om och möjligheten att ytterligare fråga kravet på dubbel straffbarhet, samt den politiska viljan att göra så, kan tolkas som ett skifte i förhållningssättet till statens traditionella ansvar och jurisdiktion.

Referenser

- Holmström, Charlotta & MayLen Skilbrei (red.), 2008, *Prostitution i Norden*, TemaNord 2008:604, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn.
- Ryan, Chris & Hall, Colin Michael, 2001, *Sex Tourism: Marginal People and Liminalities*, Routledge, London.
- Samarasinghe, Vidyamali, 2007, *Female Trafficking in Asia: the Resilience of Patriarchy in a Changing World*, Routledge, New York.
- van Dijk, Teun. A. 1993, "Principles of Critical Discourse Analysis". *Discourse and Society*, vol. 4, nr. 2, s. 249-283.

Offentligt tryck

- Regeringskansliet, "Lagföring i Sverige av sexköp utomlands ska utredas", 30 januari 2015, [hämtad 20151228],
<http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2015/01/lagforingisverigeavsexkoputomlandsskautredas/>
- Regeringskansliet, "Stärkt straffrättsligt skydd mot sexköp av barn och vuxna", 16 juni 2016, [hämtad 20160922],
<http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2016/06/starkt-straffrattsligt-skydd-mot-sexkop-av-barn-och-vuxna/>
- Riksdagens protokoll 2010/11:101, Torsdagen den 12 maj 2010, 7 § "Skärpt straff för köp av sexuell tjänst", [hämtad 20151228],
http://www.riksdagen.se/sv/DokumentLagar/Kammaren/Protokoll/Riksdagen/protokoll2010111_GY09101/
- SOU 2010:49, "Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999/2008.", Elanders Sverige AB, Stockholm, [hämtad 20151228],
<http://www.regeringen.se/contentassets/2ff955c847ed4278918f111ccca880dd/forbudmotkopavsexuelltjanstenutvardering19992008sou20104>
- SOU 2016:42, "Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. ", Elanders Sverige AB, Stockholm, [hämtad 20160922],
<http://www.regeringen.se/contentassets/e6f8d9b7f55b4945bf89d72bc5951129/ett-starkt-straffrattsligt-skydd-mot-kop-av-sexuell-tjanst-och-utnyttjande-av-barn-genom-kop-av-sexuell-handling-mm-sou-2016-42.pdf>

Människorättskränkningar i människorättens namn

Paradoxala konventioner och en otillräcklig lag

Louise Burenby

Invandring är ett omtvistat ämne i såväl den politiska som människorättsliga debatten och i Sverige är det internationella konventioner samt nationell lag som ligger till grund för de migrationsbeslut som fattas. I den här artikeln undersöks ett antal domslut från den svenska Migrationsöverdomstolen, vilka kommer användas för att exemplifiera de brister och människorättskränkningar som jag anser sker. Min slutsats är att de internationella konventionerna och den svenska Utlänningslagen på ett felaktigt sätt definierar och reglerar mänskliga rättigheter.

Kritiken utgår från Martha Nussbaums ”Capability Approach”, ett förhållningssätt till mänskliga rättigheter som skiljer sig ifrån det förhållningssätt och den diskurs som nu råder och genomsyrar dagens konventioner och lag. Utifrån Nussbaum kommer jag att kritisera beslutet om utvisning av en svårt sjuk kvinna till Iran, ett fall gällande en pojke som flytt från Gaza men nekas att återförenas med sin familj i Sverige, samt ytterligare två fall. Mina ståndpunkter grundar sig på tvivelaktigheterna jag ser i att de konventioner och den lag som ska skydda de mänskliga rättigheter men som istället legaliserar vad jag utifrån Nussbaums perspektiv talar om som kränkningar av mänskliga rättigheter.

Jag kommer argumentera för att rådande definitioner i internationella konventioner och nationell lag är bristfälliga, och efterlyser således en revidering av dem. Avslutningsvis kommer jag också argumentera för att Nussbaums syn på mänskliga rättigheter kan vidga och utveckla det rådande förhållningssättet i frågan och bidra till en mänskligare människorätt.

En omstridd människorättskonvention och Sveriges migrationsregleringar

De domar som undersöks i det här arbetet är utfärdade i enlighet med de internationella konventioner som Sverige ratificerat gällande flyktingar och migration (närmare bestämt FN:s konvention angående flyktingars rättsliga ställning och den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna) samt den svenska Utlänningslagen.¹

De ovan nämnda internationella konventionerna är omstridda dokument som många forskare har intresserat sig för och den kritik som riktats mot dem är omfattande. Kritiken handlar bland annat om att FN:s flyktingkonvention, som skrevs i andra världskrigets kölvatten 1951 med tilläggsprotokoll från 1962, inte bara är förlegad utan även exkluderande och inhuman. Konventionen anklagas för att vara författad *av* västerländska länder *för* västerländska länder då dess formuleringar snarare underlättar för stater att utforma sin befolkning efter behag, än den hjälper människor i nöd. Enligt kritiker lyckas konventionen inte heller ta de människor i beaktande som lider offer för fattigdom eller svält, vilket är ett ytterligare bevis på att konventionen skrivits ur ett västerländskt perspektiv och således är mycket ensidig och uteslutande.²

¹ Migrationsverket, "Asylregler", <http://www.migrationsverket.se>, 2015-06-16 (Hämtad 2015-11-17).

² Hathaway, James C, 1990, "A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law", *Harvard International Law Journal*, Vol. 31, Issue 1, sid. 129-184, s. 132. Se även: Harvey, Colin, 2000, "Dissident Voices: Refugees,

Vidare uttrycks kritik mot de internationella människorätts-konventionerna ur ett genusmedvetet perspektiv. De är inte bara eurocentriska, utan också skrivna *av* män, *för* män. Det våld och den fara som många kvinnor specifikt utsätts för i egenskap av att vara just kvinnor (till exempel barn- eller tvångsäktenskap, våld i hemmet och annat könsrelaterat våld) tas inte i beaktande och anses inte vara skäl för flyktingstatus.³

I samstämmighet med den kritik jag artikulerar har undersökningar gjorts i Kanada och Storbritannien vilka bevisar att olika människorättskonventioner, när de används i domstol, fungerar kontraproduktivt och rent *av minskar* en asylsökandes chans att få asyl. Att åberopa någons *mänskliga rättigheter* uppfattas som desperat, en paradox som jag anser motiverar behovet av ett uppdaterat förhållningssätt i frågan.⁴

Utöver de internationella konventioner som Sverige har ratificerat ligger den svenska Utlänningslagen till grund för Migrationsöverdomstolens beslut, varför även denna kommer att diskuteras i den här artikeln. Trots att den svenska lagstiftningen vid tiden för denna undersökning var mer tillåtande än den som praktiseras i många andra länder lämnade även den mycket övrigt att önska, vilket jag återkommer till senare.

Human Rights and Asylum in Europe”, *Social & Legal Studies*, Vol. 9 Issue 3, s. 367.

³ Freedman, Jane, 2015, *Gendering the International Asylum and Refugee Debate* [Elektronisk resurs], 2nd rev. 3 ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke, s. 1, 5-6.

⁴ Meili, Stephen, 2015, ”Do Human Rights Treaties Help Asylum-Seekers?: Lessons from the United Kingdom.” *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 48 Issue 1, s. 123-17, kap. 8, s. 130.

Kapacitetsmodellen

Jag har utgått från Martha Nussbaums teori, ”The Capability Approach”, som ett förhållningssätt till mänskliga rättigheter när jag granskat domar för den här undersökningen. ”Kapacitetsmodellen”, som den på svenska kallas, är en teori baserad på att alla människor ska ha möjligheter att skapa ett värdigt och gott liv, utifrån egna val och självständiga beslut.⁵ Teorin är idag väletablerad på den internationella människorättsarenan, men inte avsedd för att specifikt behandla den typen av frågor som här undersöks. Syftet är således att använda teorin på ett icke-konventionellt sätt och därmed få nytt ljus att falla på den rådande migrationsdiskursen.

Jag har valt Nussbaums teori då jag anser att det sätt hon talar om mänskliga rättigheter på har något nytt att lära oss, och i sin teori definierar hon vad mänskliga rättigheter innebär på ett sätt som ger oss en ny och mer human förståelse för begreppet. I Nussbaums teori står människan, dennas känslor och självbestämmande i centrum, aspekter jag anser är viktiga att inkludera när vi fattar beslut gällande migration.

Kärnan i Martha Nussbaums teori är att människor ska ha chansen till en rad förutsättningar i livet. Ingen ska bestämma hur du ska leva ditt liv, men du ska ges möjligheter att göra det på ett så bra sätt som möjligt, utifrån dig själv. Nussbaums kapacitetsmodell består av en lista, i vilken hon beskriver de olika förutsättningar som alla människor ska ges. Hennes definitioner är filosofiska och individens självbestämmande rätt central. Nussbaum talar om rättigheter i termer av ”lek”, ”socialt umgänge” och ”delaktighet i samhället”, men också rätten att slippa *oro* för våld och förtryck. Hon inkluderar fundamentala begrepp som hälsa och utbildning, men hennes definitioner är mer filosofiska och fritänkande än vi är vana vid, vilket gör teorin intressant för min undersökning.

⁵ Nussbaum, Martha Craven, 1997, ”Capabilities and Human Rights”, i Hayden, Patrick (red.), 2001, *The Philosophy of Human Rights*, Paragon House, New York, s. 212-231.

Nussbaum uttrycker tydligt stater och ett lands styrande regering som skyldighetsbärare gentemot sin egen befolkning: "[...] it is the government, meaning the society's basic political structure, that bears the ultimate responsibility for securing capabilities."⁶ Institutioner i första hand, men även privata enheter, uttalas som viktiga aktörer. Även ett globalt ansvar gentemot människor i andra länder artikuleras: "[...] the governments of each nation, in the first place, and, in the second place, the governments of richer nations, which have obligations to assist the poorer nations."⁷ Nussbaum talar alltså om ett lands ansvar och skyldigheter att bistå människor också från andra länder, en skyldighet vars omfattning baseras på en stats förmåga och möjligheter att hjälpa. Ett välbeställt land med stora kapaciteter har alltså ett större ansvar än ett land med mindre kapaciteter. Detta är en viktig del i teorin när det kommer till frågor gällande flyktingar och migration.

Nussbaum understryker att listan ska ses i sin helhet, och menar att det inte går att separera eller rangordna kapaciteterna. Jag har ändå valt att använda fem av de tio punkterna i min undersökning för att på ett så konstruktivt sätt som möjligt kunna analysera frågan. Följande punkter har valts ut: "Liv", "Kroppslig integritet", "Känslor", "Samhörighet" samt "Lek". Mitt urval är baserat på kapaciteternas relevans i förhållande till domarna jag undersöker och deras förmåga att samverka med varandra, men det är också ett urval som bygger på min ambition att lyfta de filosofiska och mer emotionellt orienterade delarna av teorin.

Den första punkten, "Liv", handlar om en människas rätt att leva ett fullt liv och inte dö i förtid, eller innan livet har förlorat sin meningsfullhet.⁸ Genom denna definition belyser Nussbaum således en ny aspekt av den rätt till livet som redan är erkänd och allmänt vedertagen som en *mänsklig rättighet*.

⁶ Nussbaum, Martha Craven (2013[2011]). *Creating Capabilities: the Human Development Approach*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, s. 64.

⁷ Nussbaum, 2013, sida 64.

⁸ Nussbaum, 2013, sida 33.

Vidare är Kapacitetsmodellens tredje punkt ”Kroppslig integritet” av en mycket liberal karaktär. Kapaciteten betonar varje individs självständighet och frihet, bland annat genom att uttrycka varje persons rätt att fritt kunna röra sig mellan olika platser. Kapacitet tre specificerar också rätten att slippa utsättas för våld, och Nussbaum uttalar specifikt det våld som sker inom hemmet (vilket främst kvinnor utsätts för). Hon lyckas således inkludera en feministisk agenda, vilket dagens konventioner och lag misslyckats med.⁹

Den femte punkten, ”Känslor”, betonar vikten av en människas känsloliv, möjlighet att skapa ett socialt nätverk och ha fungerande relationer. Att inte behöva hämmas av rädsla och ångest uttals specifikt vilket gör kapaciteten extra aktuell för min undersökning.¹⁰ Punkt fem tar det emotionella spektrat av en människa i beaktande och jag finner den viktig då detta sällan tas hänsyn till eller konkret uttalas i dagens lagar och konventioner.

I samma anda behandlar teorins sjunde punkt, ”Samhörighet”, alla människors rätt till ett större sammanhang i termer av gemenskap och socialt utbyte. Denna kapacitet beskrivs uttömmande av Nussbaum och här artikuleras även rätten till politiska åsikter, egendom, arbetsliv, samt rätten att bli respekterad som en deltagare i samhället och inom sociala nätverk.¹¹

Avslutningsvis valde jag att ha med listans nionde punkt, ”Lek”, vilken behandlar rätten till glädjeämnen, skratt och fritid.¹² Denna kapacitet är kopplad till självförverkligande, självkänsla och en människas mentala hälsa och mående.

Ovanstående begrepp är kontroversiella, men jag ser dem som mycket viktiga att lyfta och värna när vi behandlar migrationsfrågor och människors livsöden. Jag anser därför att den liberala kärnan och de emotionellt orienterade punkterna i Nussbaums teori är användbara för min undersökning. Vidare är kapacitetsmodellens ambition att utgå ifrån varje

⁹ Nussbaum, 2013, sida 33.

¹⁰ Nussbaum, 2013, sida 33-34.

¹¹ Nussbaum, 2013, sida 34.

¹² Nussbaum, 2013, sida 34.

individs specifika kontext viktig, då detta hjälper oss att undvika paternalism och eurocentrism.

Människorättskränkningar i människorättens namn

De domar som granskas i den här undersökningen är från början myndighetsbeslut som överklagats och gått till en högre rättsinstans. Detta gör materialet omfattande, även om fallen är så pass få till antalet att de inte kan sägas utgöra en representativ bild av de beslut som Migrationsöverdomstolen fattar. De tvivelaktigheter jag finner gör dem dock till tydliga exempel på min kritik, och speglar i viss mån den rådande diskursen.

Vidare var det ett medvetet val att undersöka domar av varierande karaktär. Jag ville analysera olika sorters fall för att kunna göra en nyanserad undersökning och granska kapacitetsmodellens styrkor och svagheter. Dessutom ger de olika fallen en bild av hur de internationella konventionerna och den svenska lagen verkar och fungerar i olika sammanhang.

Det första fallet som hanteras rör en kvinna med två barn som söker asyl och uppehållstillstånd i Sverige. Familjen har tidigare fått asylstatus i Tjeckien men vill inte skickas tillbaka dit då kvinnans man, som under flera år misshandlat henne, befinner sig i landet. Kvinnan hävdar att tjeckiska myndigheter inte kommer kunna erbjuda det skydd hon behöver, och uttrycker rädsla för att mannen kommer hitta dem och ta barnen ifrån henne. Utifrån ett förmågebaserat förhållningssätt till mänskliga rättigheter utgör fallet med kvinnan och hennes barn uppenbara kränkningar av samtliga kapaciteter som valts ut för den här undersökningen. Kvinnans rätt till kapacitet 1, "Liv", kan otvivelaktigt anses hotad då mannen tidigare utsatt henne för våld och misshandel. Hennes möjlighet att leva ett liv "fullt ut" är också uppenbart kränkt. Vidare är rätten till kapacitet 3, "Kroppslig integritet" av samma anledningar hotad, och familjens möjligheter att i Tjeckien kunna ha ett sunt och konstruktivt känsloliv, och möjligheten att ha en fritid i enlighet med den nionde kapaciteten "Lek", likaså.

Det faktum att kvinnas oro inte tas på allvar är vidare ett bevis på hur individens integritet kränks. Jag finner allvarliga brister i den argumentation som förs av domstolen då det enligt domen inte görs några undersökningar gällande Tjeckiens faktiska förmåga att skydda kvinnan och barnen. En av Tjeckien undertecknad konvention anses vara bevis nog, och några garantier verkar inte behövas eller kontroller göras. Därmed ges inte kvinnan och barnens mänskliga rättigheter första prioritet. Inte heller i den svenska Utlänningslagen tycks det finnas hjälp för familjen, och i enlighet med den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna motiveras beslutet i följande ordalag:

Av detta kan man utläsa att en person som har beviljats flyktingstatus i en medlemsstat är skyddad i detta land och har tillgång till de grundläggande mänskliga rättigheterna; frihet, säkerhet och rättvisa. EU-staterna har stabila institutioner som garanterar demokrati, rättssäkerhet, mänskliga rättigheter samt respekt för och skydd av minoriteter. Härav följer att det inte strider mot asylrätten att inte pröva en asylansökan från en sökande som åberopar ett skyddsbehov mot den medlemsstat där denne är flyktingförklarad.¹³

Det andra fallet som undersöks behandlar anhöriginvandring. En pojke, då 15 år gammal, söker asyl i Sverige och beviljas permanent uppehållstillstånd på grund av ”synnerligen ömmande omständigheter”.¹⁴ Pojken flydde från Gaza där det fanns en hotbild mot honom, och migrationsverket motiverar beslutet med att det anses stötande att sända tillbaka ett barn till Gazaremsan

¹³ MIG2013:8. Målnummer: UM8090-12.

¹⁴ Regeringskansliet, Justitiedepartementet, Departementsserien, ”Särskilt ömmande omständigheter”, 2014, 14
<http://www.regeringen.se/contentassets/c55a8fa3052e4ecab0c47fa760a8fb58/sarskilt-ommandeomstandigheter-ds-20145> (Hämtad 2015-12-20).

med tanke på oroligheterna i området, något man otvivelaktigt kan hålla med om.¹⁵

Pojken är bosatt hos släktingar i Sverige, men i februari 2012 ansöker hans familj (föräldrar och två syskon), om uppehålls- och arbetstillstånd i Sverige vilket de motiverar med sin anknytning till pojken, samt den farbror som han bor hos. Migrationsverket anser dock att det ”beroendeförhållande” som fanns mellan pojken och hans familj brutits genom pojkens flykt till Sverige och således inte är skäl nog för uppehållstillstånd för familjen. Om pojken vill återförenas med sin familj ska detta ske i Gaza, alltså det land han flytt ifrån och som tidigare erkänts som farligt för pojken. Vad som gör fallet extra intressant är att pojken inte ansågs ha asylskäl eller flyktingstatus, utan fick stanna i Sverige under definitionen ”synnerligen ömmande omständigheter”. Detta är av betydelse då beslutsgrunden avgör på vilka premisser familjer kan återförenas. Pojkens familj har nämligen inte rätt att lämna Gaza och bosätta sig i Sverige med honom då han gavs uppehållstillstånd på just den grunden.¹⁶ Detta går att knyta till den kritik som tidigare riktats mot internationella konventioner: de regler som styr migration är utformade på ett sätt som tjänar stater, inte den utsatta individen.

Det ultimatum pojkens ställs inför utmanar rätten till kapacitetsmodellens första punkt, ”Liv”. Hans enda möjlighet att återförenas med sin familj är att återvända till ett erkänt farligt område, i vilket det finns en hotbild emot honom. Vidare befinner sig hans föräldrar och syskon i Gaza, under mycket kritiska omständigheter. Att inte beakta oron som familjen uttrycker över den våldsamma situationen strider emot den tredje kapacitetens rätt till ”kroppslig integritet”. Vidare är den femte kapaciteten ”känslor” berövad samtliga iblandade.

Pojkens hälsa försämras allvarligt när hans familj får avslag, och följande beskrivning ges i domen: ”Sonens psykiska hälsa, som akut försämrats efter beskedet om Migrationsverkets beslut, är även starkt kopplad till möjligheten

¹⁵ MIG:2014:7. Målnummer: UM2504-13.

¹⁶ MIG:2014:7. Målnummer: UM2504-13.

till återförening.”¹⁷, och ”A lider fortfarande av koncentrationssvårigheter och har genomgått en personlighetsförändring på grund av djup besvikelse och skuldkänslor över att familjen inte beviljats uppehållstillstånd.”¹⁸ Citaten är tydliga bevis på att pojken tar allvarlig skada av de beslut som fattas, men trots detta har besluten kunnat tas i enlighet med de internationella konventionerna och den svenska lag som ska skydda och främja de mänskliga rättigheterna.

Avslutningsvis är såväl pojkens, som familjens rätt till den nionde kapaciteten ”Lek” omintetgjord. Att kunna känna glädje och mentalt välbefinnande är svårt för en splittrad familj som lever under dessa omständigheter.

Den tredje domen gäller en kvinna som söker uppehålls- och arbetstillstånd i Sverige. I domen beskrivs kvinnans situation och de olika sjukdomar hon lider av. Det framhålls även i domen att kvinnan kraftigt försämras under beslutsprocessen, och att hon troligtvis kommer att avlida inom kort vid utvisning till Iran. Trots detta avslås hennes överklagan då skyddsskäl inte är tillräckliga och hennes mycket svåra hälsotillstånd inte heller anses vara skäl nog för asyl. Kvinnan önskar följaktligen en omprövning, med motivering i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Hon menar att det skulle utgöra en förnedrande behandling att sända henne till Iran, i enlighet med konventionens tredje artikel.¹⁹ Anledningen är hennes svåra sjukdomstillstånd, och det faktum att hon i Iran inte skulle kunna få adekvat sjukvård och omsorg. Migrationsverket står dock fast vid att de omständigheter kvinnan anger inte är skäl nog, och en ny prövning avslås.

Genom utvisningen kränks kvinnans rätt till liv i enlighet med punkt 1 i Nussbaums kapacitetsmodell. I domslutet uttrycks detta dock som

¹⁷ MIG:2014:7. Målnummer: UM2504-13

¹⁸ MIG:2014:7. Målnummer: UM2504-13

¹⁹ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, E.T.S. No. 5, 4 19 november 1950, art. 3.

ovidkommande, och följande citat speglar en mycket inhuman människorättsdiskurs:

Av Europadomstolens praxis framgår att en utlänning som ska utvisas i princip inte kan återopa en rätt att stanna på en stats territorium för att fortsatt få stöd och tjänster av medicinsk, social eller annan art som tillhandahålls av denna stat. Det är sedan länge en etablerad praxis hos domstolen att utvisning till en stat där den enskilde själv måste bekosta vård och läkemedel eller där vården enbart finns tillgänglig i begränsad omfattning, eller är sådan att den skulle leda till en försämring av utlänningens hälsotillstånd, inte i sig strider mot artikel 3 i konventionen (se bl.a. Europadomstolens dom den 27 maj 2008 i mål 26565/05, N mot Storbritannien).²⁰

Ovanstående citat ur domslutet exemplifierar ett förhållningssätt till migration och mänskliga rättigheter där praxis och konventioner går före människovärde. Att utvisa kvinnan innebär inte bara en uppenbar risk för hennes liv, hon försätts också i en emotionellt svår situation och hennes rätt till "Kroppslig integritet", "Känslor", "Samhörighet" samt "Lek" kränks och omintetgörs.

Det sista fallet som granskas rör en man från Kuba som ansöker om nytt uppehålls- och arbetstillstånd i Sverige då det tidsbegränsade tillstånd han fick genom anknytning till den dåvarande pojkvännen har upphävts. Mannen har sedan flera år varit bosatt i Sverige och ansöker om nytt tillstånd i enlighet med utlänningslagen, 5 kapitlet 6 §, som behandlar rätten till uppehållstillstånd genom "anknytning". Han har jobb, bostad, ideella engagemang, svenskt körkort och talar flytande svenska. Enligt den svenska lagen klassas dock inte de skäl han anger som tillräckliga för ett fortsatt liv i Sverige och mannen utvisas. Jag anser att mannens möjligheter att leva ett liv i samklang med såväl kapacitet 5 "känslor", 7 "Samhörighet" och 9 "Lek" inskränks och domslutet är ett bra exempel på hur individens

²⁰ MIG:2014:10. Målnummer: UM8877-13.

självbestämmande kränks och individernas egna önskemål, hårda arbete och strävan ses som sekundära.²¹

En mänskligare människorätt – att omdefiniera och tänka nytt

Jag argumenterar för att de internationella konventioner och den nationella lag som avgör vem som på vilka grunder har rätt att få stanna i Sverige är bristfälliga och kräver en revidering. Jag anser att regleringarna, istället för att främja de mänskliga rättigheterna, legaliserar beslut som kränker mänskliga rättigheter.

Ett antal domar från den svenska Migrationsöverdomstolen har undersökts, och med hjälp av Martha Nussbaums ”Capability Approach” motiverar jag mitt ställningstagande. Fem punkter från teorin har använts för att syna domarna och min slutsats är att de konventioner som ska utgöra ett skydd för de mänskliga rättigheterna resulterar i paradoxala domslut genom vilka människors möjligheter att leva värdiga liv omintetgörs.

I de fall jag har tagit del av är det tydligt att den svenska Migrationsöverdomstolen utnyttjar konventionerna och lagens formuleringar och definitioner för att undkomma ansvarstagande och den insats det kräver att hjälpa människor i nöd. Sverige bryter inte emot de konventioner som ratificerats och den lag som stiftats, men nyttjar de nämnda reglerna på ett sätt som gör att den svenska staten inte behöver ta ansvar och hjälpa.

Att stater hittar kryphål i lagar och konventioner när det kommer till ansvarstagande får allvarliga konsekvenser för individen, och detta är kanske ett av de allvarligaste problemen i dagens migrationshantering.

I Nussbaums teori uttrycks inte ett tillvägagångssätt för hur den pajkastning som uppstår mellan stater vad beträffar införlivandet av människors kapaciteter ska hanteras, men Nussbaum uttalar staters ultimata ansvar över den egna befolkningen, samt rika länders skyldighet att bistå fattigare länder, vilket visar vem som enligt teorin ska hållas ansvarig. Detta

²¹ MIG:2014:10. Målnummer: UM4082-13.

kan användas för att sätta press på nationer och regeringar att ta ansvar för den egna befolkningen, samt tydliggöra bandet mellan medborgerliga rättigheter och de rättigheter som internationellt erkänts som mänskliga rättigheter.

Den del av Nussbaums teori som behandlar tillvägagångssätt och strategier behöver helt klart utvecklas. Kritik har framförts i pragmatiska termer som efterlyser konkreta strategier i teorin.²² Trots att synpunkterna är befogade och viktiga att ta i beaktande anser jag att dagens konventioner och lag har mycket att lära av den mentalitet och attityd som genomsyrar Kapacitetsmodellen. Det faktum att individens mående, känslor, relationer och frihet sätts i centrum skulle skapa ett humanare regelverk i vilket människans bästa, inte staters intressen, prioriteras. Jag menar att våra känslor och mentala hälsa utgör själva roten i en människans mående, och därmed förmågan att skapa ett gott liv. Min slutsats är därmed att Nussbaums teori på ett konstruktivt sätt kan utveckla och uppdatera det dominerande förhållningssättet till mänskliga rättigheter i internationella konventioner och nationell lag.

²² McReynolds, Phillips, 2002, "Nussbaum's Capabilities Approach: A Pragmatist Critique", *The Journal of Speculative Philosophy*, Vol. 16, Issue 2, s. 142-150; Stein, Mark S, 2009, "Nussbaum: A Utilitarian Critique", *Boston College Law Review*, Vol. 50 Issue 2, s. 489-531.

Referenser

Migrationsöverdomstolens dokument:

”Fall 1”

Avgörandedatum: 2013-06-14

Målnummer: UM8090-12

”Fall 2”

Avgörandedatum: 2014-03-17

Målnummer: UM20504-13

”Fall 3”

Avgörandedatum: 2015-03-2

Målnummer: UM8877-13

”Fall 4”

Avgörandedatum: 2014-04-25

Målnummer: UM4082-13

Konventioner och internetkällor:

Convention Relating to the Status of Refugees, United Nations, Treaty Series, vol. 189, p. 137, 28 July 1951

<http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html> 2015-11-28

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, E.T.S. No. 5, 4 November 1950

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf 2015-12-01

Migrationsverket, asylregler, <http://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Asylregler.html>, 2015-06-16 (Hämtad 2015-11-19)

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, Departementsserien, ”Särskilt ömmande omständigheter”, 2014 (Hämtad 2015-12-20)

<http://www.regeringen.se/contentassets/c55a8fa3052e4ecab0c47fa760a8fb58/sarskilt-ommande-omstandigheter-ds-20145>

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter,

”Europakonventionen och Europadomstolen”, (Hämtad 2015-12-01)

<http://www.manskligarattigheter.se/sv/vem-gor-vad/europaradet/europakonventionen-och-europadomstolen>

Utlänningslagen (2005:716) <https://lagen.nu/2005:716> (Hämtad 2015-12-03)

Litteratur:

- Freedman, Jane, 2015, *Gendering the international asylum and refugee debate* [Elektronisk resurs], 2nd rev. ed., Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Hathaway, James C, 1990, "A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law", *Harvard International Law Journal*, Vol. 31, Issue 1, sid. 129-184
- Harvey, Colin, 2000, "Dissident Voices: Refugees, Human Rights and Asylum in Europ  ", *Social & Legal Studies*, Vol. 9 Issue 3, sid. 367
- Hayden, Patrick, 2001, *Philosophy of human rights*, New York: Paragon House, New York
- McReynolds, Phillips, 2002, "Nussbaum's Capabilities Approach: A Pragmatist Critique", *The Journal of Speculative Philosophy*, Vol. 16, Issue 2, 142-150
- Meili, Stephen, 2015, "Do Human Rights Treaties Help Asylum-Seekers?: Lessons from the United Kingdom", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 48 Issue 1, Kap. 8, sid. 123-177
- Nussbaum, Martha Craven, [2011] 2013, *Creating capabilities: the human development approach*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Souter, James, 2014, "Towards a Theory of Asylum as Reparation for Past Injustice", *Political Studies*, Vol. 62 Issue 2, sid. 326-342
- Stein, Mark S, 2009, "Nussbaum: A utilitarian Critique", *Boston College Law Review*, mar2009, Vol. 50 Issue 2, sid. 489-531

Human rights language and its absence in UN development visions

A discursive examination of the 2015 United Nations Sustainable Development Agenda and the character of human rights language

Johanne Oline Storgaard Brok

In this article I argue that human rights language, as a performative practice, is imperative to the social practice of human rights. The language plays an important role in establishing, maintaining and legitimizing the doctrine of human rights. I examine the role of human rights in development policy by considering a contemporary UN development document, and find that human rights language to a high degree is absent. Based on Norman Fairclough's understanding and model of discourse I argue that human rights language both represents and constructs human rights. In this sense the human rights practice is continuously changing through language. Meanwhile, the language of human rights maintains its "truth".

The UN agenda "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development"¹ was presented in the fall of 2015 as a 15 year plan

¹ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development".
(http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E)

for global development. Within the Agenda the Sustainable Development Goals (SDG's) are presented. These 17 goals and 169 targets succeed the 8 Millennium Development Goals (MDG's) created in 2000 for achievement in 2015. The Agenda is produced by the General Assembly (UNGA) and is the result of two years of cooperation and discussion between the Open Working Group and civil societies.² The subject of analysis here is therefore a politicized document in which different discourses, interests and truths negotiate and compete. The SDG's differ from the MDG's in introducing sustainability as part of the development approach and in that they apply to all countries. The MDG's were partly achieved, but some of the goals recur in the SDG's. These goals consist of language that in turn can be seen as linguistic manifestations of discourses.

Human rights language

The term *human rights language* refers to the utilization of rights vocabulary or terminology. When using the word 'right' one automatically implies duty. For me to possess a right entails that you, someone or something else has a corresponding duty to respect, protect or fulfil my right.³ This relation between right-holder and duty-bearer can be interpersonal, but the duty-bearer may also be an institution, state or organization.⁴ The language of human rights additionally contains an element of *universality* and one of *equality*. Hence, all human beings have human rights and are equal. The universality principle also involves the duty-bearers.⁵ The premise and paradox of human rights is that humanity itself invokes rights. This is often mentioned in terms of the *inherent* dignity concept.⁶ This is of course a moral

² United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*. p. 3.

³ Goodhart, Michael E. ed. 2013. *Human rights: politics and practice*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. p. 54.

⁴ Goodhart, 2013, p. 367.

⁵ Beitz, Charles R. 2009. *The Idea of Human Rights*. Oxford University Press. p. 45.

⁶ Zigon, Jarrett. 2014. "Maintaining the "Truth": Performativity, Human Rights, and the Limitations on Politics." *Theory & Event* 17, no. 3: 13. p.1.

argument. The actual fulfilment of human rights is broadly recognized to involve legal codifying as well. Simultaneously, the language of human rights is a language of duty, power, universality and morality.

Additionally, human rights are often referred to as *inalienable* and *indivisible*. The inalienability of human rights lies in the impossibility of taking away rights from the right-holder. The indivisibility of human rights entails that, “[...] two rights be indispensable to each other in a wide range of situations”.⁷ It is the idea that human rights come as a package, and they are to be realized all together. Within the field of human rights the relation between state and person is central. It has been argued that citizenship rather than humanity invokes human rights.⁸ However, it is international custom that states are primarily responsible for securing the human rights of their own citizens.

Understandings of human rights language

According to Jarrett Zigon, human rights language is grounded in the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) and repeated afterwards in numerous conventions. His understanding of human rights language is a performative moral language.

Thus, what can be called a performative dialogical relationship was established within the UDHR between the illocutionary and perlocutionary aspects of human rights language, and it was this original and necessary dialogical relationship that allowed this

⁷ Nickel, James W. 2008. "Rethinking Indivisibility: Towards A Theory of Supporting Relations between Human Rights" in *Human Rights Quarterly*. Vol. 30, no. 4. p. 991.

⁸ Arendt, Hannah. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. World Publishing Company: Cleveland. p. 299.

language to become a possible “truth” in the world, and as such, establish limitations for the enactment of this “truth.”⁹

Zigon describes the truth of human rights as precarious and exemplifies this with the relationship of equivalence between dignity and human rights.¹⁰ He argues that legitimate political action is restricted within the human rights doctrine, and states that the application of human rights language is advantageous in creating awareness, but disadvantageous to the achievement of other political possibilities outside the human rights framework. Zigon is critical towards the central role of the state in the human rights doctrine and argues that this element limits the political possibilities of human rights language.

Similarly, Stephen Hopgood stresses the importance of human rights in the creation of numerous conventions and courts, and argues that this framework increasingly is considered an integral part of legitimate governments.¹¹ He challenges the effectiveness of this global norm. “Human rights language will be acceptable where it is diluted of all significance, and resisted or ignored where it still carries weight.”¹² Whilst recognizing the long-term potential of human rights language, he rejects the prospect of rapid social transformation in the name of this strategy.¹³

It is here that we find the real cause of the growing ineffectiveness of human rights as a movement for social change. They are: the decline of Western influence and the emergence (or re-emergence) of new powers, the politicization of human rights language, and pushback

⁹ Zigon, 2014. p. 6.

¹⁰ Zigon, 2014, p. 9.

¹¹ Hopgood, Stephen. 2014. "Challenges to the Global Human Rights Regime: are Human Rights still an Effective Language for Social Change?." *International Journal On Human Rights* 11, no. 20: p. 68.

¹² Hopgood, 2014, p. 71.

¹³ Hopgood, 2014, p. 67.

against human rights on principle, particularly in cases of religious belief.¹⁴

Hopgood argues that human rights language is both too familiar and vague, and as a result limitless claims of justice are expressed in its name.¹⁵ The hypocrisy of the Western countries, he argues, renders the human rights language illegitimate. The struggle of universalism and cultural relativism, along with the dispute about prioritizing 1st generation or 2nd generation human rights, are examples of elements that are continuously negotiated.

The paradigm of human rights has established a global norm of human dignity involving a legal content and an appeal to different cultures.¹⁶ In his cosmopolitan understanding of human rights, Henning Hahn connects human dignity to the individual's status as a global subject. Human rights language is expressed in numerous power relations, and Hahn points to the variety of political agents that make use of it.¹⁷ He describes human rights as the "*lingua franca* of political criticism."¹⁸ They serve as standards within the international political arena. Human rights language is or seeks to be globally legitimate and invokes claims of responsibility and attention.¹⁹ The politicization of human rights contributes to the perception of the language as a strategy. While human rights constitute a global norm, the applications and purposes change relative to the agent. To declare something in the name of human rights is to invoke or activate a moral language whose indivisibility principle renders a selective use invalid.

¹⁴ Hopgood, 2014, p. 69.

¹⁵ Hopgood, 2014, p. 70.

¹⁶ Hahn, Henning. 2013. "Human Rights as the Universal Language of Critique. A Political Approach." *Journal For Human Rights / Zeitschrift Für Menschenrechte* 7, no. 2: p. 52.

¹⁷ Hahn, 2013, p.47.

¹⁸ Hahn, 2013, p. 49.

¹⁹ Hahn, 2013, p. 55.

The language of human rights is more than just the utilization of a particular set of words. Rather, it is highly symbolic, political and performative. The performative element is central in the establishing of human rights as a language – a cohesive entity or “truth”. It emphasizes the many ways in which human rights language can be activated depending on who performs it and how they do it. At this point the outline of human rights language may appear hard to grasp. However, I will argue that this flexibility is a strength. Moreover, as it will become clear later on, the language of human rights corresponds to a social practice.

Sustainable Development Goals

The Agenda paints a depressing picture of a world where inequality, poverty, conflict, natural disasters, terrorism, environmental degradation and climate change rule. Pointing to the large number of people that are “denied a life of dignity”²⁰, the Agenda expresses the risk of collapse of societies and biological systems, and seeks to envision a new world.

The Agenda consists of three dimensions reflected in the 17 Goals; social, economic and environmental aspects. Goals 1-6 deal with the social aspect and resemble the MDG’s, where poverty, hunger, gender equality and education and health recur. Added to this dimension is Goal 6 on “Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all”.²¹ Goals 7-11 concern the economic aspects of the development Agenda such as economic growth, inequality and energy. Goals 12-15 cover the environment and deals with oceans, forests and climate. The remaining two goals involve peace and justice and a global partnership. The dimensions have specific goals, but are also integrated into all the Goals in one way or another.

The character of the language in the presentation of the Goals is commanding and diverges in that way from the other sections. Verbs are used

²⁰ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 5.

²¹ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 14.

in their imperative form and as a result a list of instructions is created, for instance, “Eliminate all harmful practices, such as child, early and forced marriage and female genital mutilation”²². An effect of this language use is that attention is brought to the verb and in turn the action. The presentation of the Goals and targets with focus on action inspires questions in the reader’s mind; who is the recipient of these commands? Who is responsible for the fulfillment of the Goals?

We commit to pursuing policy coherence and an enabling environment for sustainable development at all levels and by all actors, and to reinvigorating the Global Partnership for Sustainable Development.²³

Committing to ‘pursuing’ is a very vague phrase that in the end does not entail any commitment. It varies from the other verbs used such as ‘eliminate’, ‘eradicate’, and ‘ensure’ that imply necessary and great actions. The General Assembly gives the responsibility of achieving the SDG’s to “All countries and all stakeholders, acting in collaborative partnership”.²⁴ It is noteworthy that the ‘we’ in some parts constitutes both the author and the recipient. The ‘stakeholders’ are not defined as such, but civil society is mentioned several times. In addition to ‘collaborative’ the partnership is described as ‘multi-stakeholder’, ‘new’, ‘global’ and ‘revitalized’.²⁵ It may seem odd that the partnership is both new and revitalized, but the newness consists in the incorporation of non-state agents. The stakeholders can be both NGO’s and private firms.

²² United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 18.

²³ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 28.

²⁴ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 1.

²⁵ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, pp. 27; 11; 14; 28.

Human rights and development discourse

In the Agenda, the terms ‘equal’ and ‘universal’ are used frequently.²⁶ While universality and equality are imperative to the human rights doctrine, it cannot monopolize the terms and principles. Equality in development terminology often refers to the ensuring of economic equality of people in a given society. The use of the terms in the Agenda is in relation to access, that is equal or universal access to something.²⁷ In this way the terms are used in contexts that are related to the scope of human rights.

The new Agenda recognizes the need to build peaceful, just and inclusive societies that provide equal access to justice and that are based on respect for human rights (including the right to development), on effective rule of law and good governance at all levels and on transparent, effective and accountable institutions.²⁸

The bracketing of the right to development indicates that the General Assembly considers it less important. It was adopted in 1986 as a human right and its primary concern was poverty.²⁹ The right to development embodies the connection between the fields of development and human rights, and has been argued to contribute to framing political development discussions in a rights-based approach.³⁰ In other words, the right to development opens up for the use of rights language in development policies. Development can also be seen as an instrument of human rights fulfilment.³¹ The General Assembly

²⁶ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, pp. 10, 21.

²⁷ For instance: United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, pp. 3,6, 9, 15.

²⁸ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, p. 9.

²⁹ Goodhart, 2013. p. 164.

³⁰ Kuosmanen, Jaakko. 2015. “Repackaging human rights: on the justification and the function of the right to development” in *Journal of Global Ethics*, 11:3, p. 313.

³¹ Goodhart, 2013. p. 162.

has chosen to exclude the right to development from the Agenda, despite its capacity of uniting development and human rights. It should be noted that the right to development is controversial both in academic and political contexts, and has been criticized of being too vague.³² The exclusion of the right to development in the Agenda can therefore be seen as a result of lack of political consensus on the matter.

In addition to the references to universality and equality, the Agenda includes a difference in the use of 'human right' and 'right'. 'Human rights' are mentioned in the Agenda when referring to the doctrine of human rights as a whole. Thus, the plurality and cohesion of human rights is emphasized. 'Right' is applied when a specific right is mentioned, for instance, "[...] the right of self-determination of peoples living under colonial and foreign occupation [...]"³³. This right was coined in the UN charter.³⁴ A number of human rights recognized in the UDHR are mentioned, but without the use of human rights language, for instance, "Eliminate all forms of violence against all women and girls in the public and private spheres [...]"³⁵, here the right to security of person.³⁶ And "Take immediate and effective measures to eradicate forced labour, end modern slavery and human trafficking",³⁷ concerning the prohibition of slavery in all its forms.³⁸

The human right to safe drinking water and sanitation is the only specific right described as a human right in the resolution.³⁹ The matter of a right to and distribution of water resources is highly disputed. As late as 2010 the

³² Goodhart, 2013, p. 165.

³³ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*. p. 9.

³⁴ United Nations. 1945. *Charter of the United Nations*, art 1:2.

³⁵ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*. p. 18.

³⁶ United Nations. 1948. *Universal Declaration of Human Rights*, art. 3.

³⁷ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*. p. 20.

³⁸ United Nations. 1948. *Universal Declaration of Human Rights*, art. 4.

³⁹ United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*. p. 3.

UNGA recognized the right to water and sanitation.⁴⁰ It is noteworthy that this right is named a human right in the Agenda. It can be perceived as recognition of the global water resource problem. The distinguishing in the use of human rights and rights bears witness to an understanding of human rights as something cohesive.

The sustainable development agenda encompasses a variety of discourses. The “truth” of human rights is challenged by these other truths. The economy discourse present in the Agenda operates under a completely different logic than that of human rights. Human rights are morally based and find their legitimization in the normative. Development discourse might hold the potential of uniting the economy and human rights doctrines, as mentioned, by the right to development. Human rights and development share the norm of human dignity. Where the human rights doctrine involves the inherent right to human dignity, development studies deals with securing a minimum standard of living. Development as a field is interesting in that it praises a process, where human rights in contrast involve a final end. In the Agenda the development discourse is dominant. The elements of sustainability, economy and social discourses complement each other in supporting the development discourse. In this sense the integration of new discursive elements in the development discourse can be seen as an example of discursive change. The truth of development has changed to involve other fields. The human rights discourse is peripheral and not assigned much importance in the structure of the discourses.

Human rights as a practice

Human rights language as a practice exists within a broader social practice; the human rights practice, which includes all conversations and actions concerning the concept of human rights. This social practice stretches from the theoretical discussions to the actual work with human rights fulfilment.

⁴⁰ Risse, Mathias. 2014. "The Human Right to Water and Common Ownership of the Earth." *Journal Of Political Philosophy* 22, no. 2. p. 180.

The global norm of human rights can be seen as a social convention. In this sense, human rights language functions as a way of invoking this norm. The performativity of human rights language as a way of maintaining and reinforcing a “truth” reveals the relation between the language and the social practice. Social conventions guide agents in their actions within this social practice, the human rights practice.

An example of a convention functioning in the human rights language is the reaffirmation and recognition of previously established human rights programmes. This performative element as shown above is present in the Agenda. The conventions and the “truth” are thereby closely linked. In this sense, the language of human rights frames the social practice, while at the same time constituting its base. This is what Fairclough named the dialogical relationship between discourse and social structure.⁴¹ Thus, human rights language represents, signifies, constitutes and construct that which is human rights. In addition to being a political strategy, human rights language is a practice that constitutes and constructs the social practice of human rights. If discourse reproduces and changes the world at the same time the limited references to human rights bear witness to the reluctance to unite human rights and development. Human rights are excluded from the particular visionary parts of the Agenda, but maintained as a formal element and base of the Agenda.

By now we have established that the human rights doctrine holds possibilities in the activation of the human rights language and in creating awareness. Additionally, as Zigon points to, it holds political limitations.⁴² His dichotomy of truth and limitation resembles that of Spivak; human rights versus human wrongs.⁴³ Both Zigon and Spivak argue that human rights constitute some kind of answer to the wrongs and offences seen in past and

⁴¹ Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press: Cambridge. p. 64.

⁴² Zigon, 2014. p. 9.

⁴³ Spivak, Gayatri Chakravorty. 2004. ‘Righting Wrongs’. *The South Atlantic Quarterly*, vol. 103, nr. 2/3. p. 523.

present. The human rights doctrine as something true, righteous and good in turn creates a dichotomous discursive world; the good versus the bad. This black and white perception entails limitations to the use of human rights language. The absence of human rights language in the Agenda may be seen as an expression of the complexities in question.

The absence of human rights

In the UN context it appears paradoxical that human rights are left out due to their universal claim, and meanwhile the SDG's are declared universal, integrated and indivisible. The matter of human rights in international policies and programmes ultimately becomes a discussion of universalism versus cultural relativism. This incongruence of universality and national political independence can be seen as an expression of the complicated negotiations that constituted the production of the Agenda.

The human rights doctrine has dominated international politics over the last decades. Its absence from the Agenda bears witness to a change in power or to its lack of applicability in the development context. The Agenda and the human rights doctrine share their highly politicized character. The Agenda is an expression of the many different interests in the international community. Similarly, these different interests are present in the use of the human rights language, a language that has been used to secure education for children in one place and has legitimized military intervention in another place.

A critique often directed at human rights is that there is a so-called human rights inflation, that is, an inflated increase in the number of rights and entitlements that fall under the umbrella of human rights. This perception can make for yet another possible explanation for the absence of human rights language in the Agenda; to express the SDG's in human rights terms would weaken the legitimacy of them, and in turn of the Agenda. However, many of the Goals and targets are in some sense equivalences to existing and recognized human rights.

Human rights are almost exclusively referred to as a unit in the Agenda, and the human rights language is not fully activated. Activating human rights language requires taking a stand within the social practice of human rights.⁴⁴ The mentioning of human rights in the Agenda has the character of presenting a name rather than a content. Thus, the term *human rights* appears hollow. The human rights practice encompasses the possibility of applying the human rights terminology or language as a means of legitimization.

The cohesiveness of human rights is claimed by the doctrine itself. The indivisibility and inalienability principle emphasizes this element. It may be so that the human rights language is left out of the development policy discourse due to its cohesive nature. However useful it may be as a legitimizing tool, the human rights language does not allow for ‘cherry-picking’. The Agenda would therefore need to be in congruence with all human rights principles, and hence the identification of duty-bearers would be necessary.

The absence of human rights language in the Agenda can also be seen as a result of its politically critical character. Though the Agenda contains a clear vision of change in the world, applying the human rights language would form a risk of criticising the current and former political practices and global structures. As mentioned above, the context of the Agenda is described in somewhat depressing terms and a number of challenges are listed. In this sense the Agenda does already include a critique of the world. The critique however focuses on negative results and effects rather than on the practices and structures of the international society.

The illocutionary element of ‘claiming’ is fundamental to human rights language, and this claiming involves a distribution of responsibility. In addition to the reluctance of states to commit legally to the Goals, the Agenda includes several matters in which responsibility is very difficult to place. Climate change and financial crises are examples of problems that are so complex that the identification of one responsible agent is impossible.

⁴⁴ Hopgood, 2014. p. 69.

The absence or lack of activation of the human rights language in the Agenda has many possible explanations and the language itself is fluctuating relative to the context, agent and purpose.

Conclusion

This article has examined human rights language in relation to the discourse of sustainable development. The aim was to evaluate the degree to and way in which human rights language is applied in the presentation of the SDG's and the post-2015 Agenda. The analysis showed that human rights were not applied as the framework for the Sustainable Development Agenda, and that the use of human rights language was limited to the recognition of human rights as a whole. Where human rights language could have been used the Goals instead had the form of a long list of tasks. As a result the responsibilities of implementing the Goals were distributed in a vague and unclear manner. I would argue that the Goals had less moral and semantic weight than if human rights language had been applied.

In order to disclose explanations for the absence of human rights language, I considered the relation between the discourses present in the examined resolution, and argued that the human rights discourse was challenged by economy, sustainability and in particular by development discourses. Additionally, I took into account the reluctance amongst states to legally commit to ambitious resolutions, and argued that this was decisive in the absence of human rights language.

Finally, I argued that the human rights language as a performative practice is imperative to the social practice that is human rights. The language plays an important role in establishing, maintaining and legitimizing the doctrine of human rights. The human rights language both represents and constructs human rights. In this sense the human rights practice is continuously changing through language, but the language maintains its "truth" in a performative manner.

List of references

- Arendt, Hannah. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. World Publishing Company: Cleveland.
- Beitz, Charles R. 2009. *The Idea of Human Rights*. Oxford University Press.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press: Cambridge.
- Goodhart, Michael E. ed. 2013. *Human rights: politics and practice*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hahn, Henning. 2013. "Human Rights as the Universal Language of Critique. A Political Approach." *Journal For Human Rights / Zeitschrift Für Menschenrechte* 7, no. 2.
- Hopgood, Stephen. 2014. "Challenges to the Global Human Rights Regime: are Human Rights still an Effective Language for Social Change?." *Sur: International Journal On Human Rights* 11, no. 20.
- Kuosmanen, Jaakko. 2015. "Repackaging human rights: on the justification and the function of the right to development" in *Journal of Global Ethics*, 11:3.
- Nickel, James W. 2008. "Rethinking Indivisibility: Towards A Theory of Supporting Relations between Human Rights" in *Human Rights Quarterly*. Vol. 30, no. 4.
- Risse, Mathias. 2014. "The Human Right to Water and Common Ownership of the Earth." *Journal Of Political Philosophy* 22, no. 2.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 2004. 'Righting Wrongs'. *The South Atlantic Quarterly*, vol. 103, nr. 2/3.
- United Nations General Assembly. 2015. *A/RES/70/1*, "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development". (http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E) , (20.09.2016).
- United Nations. 1945. *Charter of the United Nations*.
- United Nations. 1948. *Universal Declaration of Human Rights*.
- Zigon, Jarrett. 2014. "Maintaining the 'Truth': Performativity, Human Rights, and the Limitations on Politics." *Theory & Event* 17, no. 3.

Den skamliga berättelsen om Rwanda

Förutsättningarna för den västerländska berättelsen om icke-interventionen i Rwanda.

Andreas Tullberg

I april 1994 inleddes folkmordet i Rwanda. Den övergripande berättelsen om vad som hände är idag välkänd: efter att inbördeskriget, som inleddes 1990 mellan Huturegimen och Tustigerillan (RPF), formellt nått ett vapenstillestånd 1993, övergick snart de etniska spänningarna mellan Rwandas två dominerande folk i storskaligt och målinriktat dödande i april 1994. FN och ”västvärlden” stod, trots tydliga signaler om vad som pågick, handfallna medan uppskattningsvis ca 800000 människor, företrädesvis civila Tutsier, mördades av Huturegimen och dess miliser. I en västerländsk kontext innebar Rwanda, tillsammans med konflikterna i det forna Jugoslavien och Somalia ett bryskt uppvaknande från den framtidsentusiasm som präglat det kalla krigets slut. Rwanda blev ett nytt mänskligt lågvattenmärke just i den tid som talade om de globala mänskliga rättigheternas pånyttfödelse.¹

Berättelser om folkmord tar ofta fasta på orsakshistoria, förövare, offer och konsekvenser i den mån de berättas överhuvudtaget. Berättelsen om Rwanda,

¹ Ishay, Micheline R., *The History of Human Rights. From Ancient Times to the Globalization Era*, Berkeley: University of California Press, 2004, s. 246.

emellertid, är istället primärt driven av den skamliga historien om västvärldens inaktivitet. Det är förutsättningarna för den berättelsen som står i fokus här.

I det följande avser jag först kort redogöra för Rwandafolkmordet som *a global injustice memory*. Jag kommer därefter, utifrån ett antal signifikanta teman, undersöka *varför* just Rwandafallet, på så kort tid blivit just ett ”global injustice memory”. Jag kommer avslutningsvis att lyfta fram några negativa och positiva effekter av denna skamliga berättelse.

Rwanda – ett ”global injustice memory”

Frågan som gäckar den som studerat folkmordet i Rwanda 1994 är allt som oftast: *Varför lät vi det hända?* Frågan i sig signalerar något intressant, fokuseringen på *vi*. Visst ställs även frågor om hur *de* lät folkmordet hända, men i regel (såvida *de* i sammanhanget inte råkar vara FN, USA, Belgien eller Frankrike) är frågan, åtminstone i den globala kontexten, sekundär.

Med utgångspunkt i att skulden för att folkmordet kunde genomföras alltså tydligt kan placeras på det internationella samfundet, visar Thomas Olesen att den berättelsen om Rwanda just finns i ett globalt medvetande. Det berättigar oss att tala om Rwanda som ett ”global injustice memory”.² För att ett minne ska kunna bli globalt, menar Olesen, måste det ständigt bekräftas, användas av, och riktas mot, samhällen utanför platsen eller regionen där orättvisan begicks. Att Rwandafallet är globalt, menar Olesen vidare, bekräftas i synnerhet genom att folkmordets efterspel har institutionaliserats i en global kontext genom internationella organ, institutioner och civilsamhälle.³ Allra tydligast är det internationella brottmåls-förfarandet, *International Criminal Tribunal for Rwanda* (ICTR), etablerad 1994. Dessutom har folkmordet, som ett viktigt uttryck för det globala, flitigt använts politiskt och moraliskt för att aktualisera, varna och

² Thomas Olesen, ”Global Injustice Memories: The 1994 Rwanda Genocide”, i *International Political Sociology*, nr. 6 (2012), s. 373–389.

³ Olesen (2012), s. 385.

påkalla handling vid andra övergrepp. Olesen kallar det, med Jeffrey C. Alexanders ord, för *analogical bridging*.⁴

Ytterligare en central faktor för det globala minnet är kulturproduktionen. I synnerhet har effekten av filmer varit tongivande (som även är fallet med många andra folkmord) när det kommer till att hålla berättelsen om Rwanda vid liv. Här lyfter Olesen fram *Hotel Rwanda* (2004), *Shooting Dogs* (2005), och *Sometimes in April* (2005), bland flera som viktiga förmedlare av det globala minnet.⁵ Högtidlighållandet av tioårsdagen av folkmordet i Rwanda 2004 med en rad närvarande digniteter som alla åter förmedlade den skamliga berättelsen, signalerar så för Olesen, att Rwanda har, utöver en mer eller mindre korrekt berättelse av en händelsehistoria, även blivit ett globalt minne av en oförrätt – ett ”global injustice memory.”⁶

Vad är det då som föranlett att folkmordet i Rwanda har kunnat bli ett ”skamligt internationella minne”? Och vad är det som gör Rwanda till ett potentiellt unikt skamligt minne? För att svara utförligt på dessa frågor behöver grundliga studier genomföras. Det är inte min avsikt att här heltäckande svara på frågorna utan snarare att utifrån sekundär litteratur om Rwanda och andra folkmord diskutera varför fallet Rwanda, på just de här premisserna, kan sägas inta en särställning i en internationell kontext om folkmord.

Inledningsvis måste även något sägas om skam som analyskategori och vad det innebär för berättelsen om Rwanda. Nesam McMillan har gjort den västerländska skammen för Rwanda central i sin artikel *”Our” Shame:*

⁴ Gerner & Karlsson kallar detta för politiskt historiebruk och understryker samtidigt den potentiella risken ett sådant användande bär då det, slarvigt använt, kan innebära trivialiserandet av ett grovt övergrepp. Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran, *Folkmordens historia. Perspektiv på det moderna samballets skuggsida*, Stockholm: Atlantis 2011, s. 322–323.

⁵ Olesen (2012), s. 384. Se även Dahl, Steven, ”Folkmord som fiktion” i Eliasson, Per, Karlsson, Klas-Göran, Rosengren, Henrik & Tornbjørn, Charlotte (red.), *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund: Forskarskolan i historia och historiedidaktik, 2010s. 15–24.

⁶ Olesen (2012), s. 386–387.

International Responsibility for the Rwandan Genocide. För henne betyder "skam" i det här sammanhanget "a matter of Western countries failing to live up to societal expectations of them [...]".⁷ Den västerländska skammen som McMillan talar om är alltså förknippad med de västerländska staternas ovilja att ingripa trots kunskapen om problemet, möjligheten till handling och den självpåtagna plikten till att intervensera vid folkmord. Gerner & Karlsson är skeptiska till att inkludera begreppet *bystanders* som analyskategori jämte offer och förövare. Den inbegriper helt enkelt för mycket för att kunna vara analytiskt fruktbar menar de.⁸ På ett individuellt plan har de rätt. Dock, genom att konceptualisera skammen som "Western shame" görs inaktiviteten i fallet Rwanda, i kontrast till aktiviteten (om än misslyckad sådan) i Somalia, Kosovo och Irak, till ett aktivt val. "Western shame" blir i berättelsen "Western guilt". På så sätt träder de västerländska staterna, på ett analytiskt plan, över från kategorin *bystanders* till kategorin förövare. Detta är viktigt eftersom det bidrar till att skapa två parallella (om än intimt förknippade) historiska spår om Rwanda, eller vad Gerner & Karlsson skulle kalla två *genetiska* perspektiv, med helt egna uppsättningar av förövare (i), orsaker (ii) och konsekvenser (iii).⁹ Den som står i fokus här handlar således, lite slarvigt, om FN (i), ovilja (ii) och skam (iii), snarare än Hutumilisen (i), etniskt hat (ii) och fortsatta regionala konflikter (iii). Att medge skam implicerar också ett visst erkännande av skuld något som kan förklara varför den skamliga berättelsen om Rwanda fått stå tämligen oemotsagd trots att studiet av "eftervärldens debatter, representationer och bruk av massvåldet", är något som i sig själv inte sällan medför en egen konfliktpotential.¹⁰

⁷ McMillan, Nesam, "'Our' Shame: International Responsibility for the Rwandan Genocide", i *The Australian Feminist Law Journal*, Vol. 28, (2008), s. 4.

⁸ Gerner & Karlsson (2011), s. 38.

⁹ Gerner & Karlsson (2011), s. 307–308.

¹⁰ Gerner & Karlsson (2011), s. 9, 318–319.

Den skamliga berättelsens förutsättningar

Olesen och McMillan har alltså visat att det finns ett globalt minne från Rwanda som vilar på skam. Olesen argumenterar för existensen av ett ”global injustice memory” och McMillan fokuserar på ”Western shame”. Båda redovisar med goda empiriska underlag att det är så och vad som underhåller berättelsen, men ingen av dem diskuterar på något djupare plan frågan om varför just Rwanda så snabbt blivit en arketyper för internationell skam. I följande stycken redogör jag för vad jag anser kan lyftas fram som centrala teman (a till g nedan) i jakten på svaret på frågan. Jag vill poängtera att det inte är någon särskilt tema som ensamt framträder som en förklaring, utan summan av dem. Likaså kan inget enskilt tema sägas vara unikt för folkmordet i Rwanda, emedan kombinationen av dem kan sägas vara speciell. Det är alltså inte folkmordet i sig som står ut som något unikt i jämförelse med andra folkmord, utan det västerländska meningsskapandet om det.

a. Omedelbar skam

En viktig grundförutsättning för att den skamliga berättelsen har fått ett sådant genomslag och står på en så pass god grund, är det faktum att erkännandet av skammen (och erkännandet av folkmordet som folkmord) skedde direkt i samband med övergreppen eller snart därefter. Bland de tongivande representanterna för det globala civilsamhället syntes i synnerhet Human Rights Watch (HRW) som redan medan folkmordet pågick med kraft påpekade vad som hände i landet.¹¹ Även om representanter för civilsamhället knappast kan sägas ha påtagit sig en personlig skuld, var de centrala aktörer när det kommer till att placera skammen på västliga aktörer. En av de första ursäkterna, av USA genom Bill Clinton, kom 1998 vid ett besök i Rwanda.¹²

¹¹ Se Des Forges, Alison L., ”Respons: Shame. Rationalizing Western Apathy on Rwanda. Alas, We Knew”, *Foreign Affairs*, Vol.79, No.3, 2000 s. 141–142.

¹² Olesen (2012), s. 381.

Den västerländska skamsenheten i fallet Rwanda är, till skillnad från låt säga skammen över massdödandet av nordamerikanska urinvånare under 1800-talet, omedelbar och samtida. Det är inte en skam pålagd i efterhand. Det var de ledare som faktiskt befann sig i maktposition 1994, t.ex. Bill Clinton och Kofi Annan¹³, som strax efter folkmordet skändes och bad om ursäkt, inte ledare som ursäktade sina företrädares brott.

b. Bristen på motberättelser

Folkmordet i Rwanda kan idag räkna sina förnekare i mycket små skaror. Merparten av dessa utgör dessutom rebellgruppen *Forces Démocratiques de Libération du Rwanda* (FDLR) som ännu till stor del leds av före detta *génocidaires* från folkmordet. FDLR har under sin verksamhet i östra Kongo även gjort sig kända som en synnerligen brutal grupp som varken har tillräckliga internationella kanaler, auktoritet eller ofta inte ens en vilja att förneka eller bagatellisera folkmordet.¹⁴ De överväldigande bevis för folkmordets faktum, inte minst från externa aktörer som UNAMIR och flertalet NGO:er, som finns att tillgå tillåter ingen som helst tvekan om att det skedde.¹⁵ Faktum är att den första människan som någonsin dömts internationellt för brottet folkmord härrör från Rwanda.¹⁶ De få

¹³ Kofi Annan var 1994 chef för FN:s Department of Peacekeeping Operations (DPKO).

¹⁴ Faktum är, menar María Paz Ortega Rodríguez, att FDLR, trots att de till stor del drivs av en anti-Tutsiideologi, i sin officiella retorik snarare använder en form av icke-historia om folkmordet till förmån för "promotion of a real democracy and of inter-Rwandan dialogue." Se, Rodríguez, María Paz Ortega, "The FDLR as an Obstacle to Peace in the DRC" i *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 23, nr. 2 (2011), s.176–182.

¹⁵ United Nations Assistance for Rwanda, oktober 1993 – mars 1996; se t.ex. *Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch (HRW), maj 1994; *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, HRW mars 1999.

¹⁶ Jean-Paul Akayesu, före detta borgmästare i staden Taba dömdes 1998 i ICTR. Se Gellately, Robert & Kiernan, Ben, "Investigating Genocide", i Gellately,

motberättelser som finns handlar istället om att försöka visa att folkmordet företogs så snabbt att det inte gavs det internationella samfundet tid att få information om vad som hände förrän det var för sent.¹⁷ Sådana försök möts dock i regel av omedelbara kritiska gensvar.¹⁸

c. Inaktivitet

Som tidigare nämnts är själva inaktiviteten hos FN och dess medlemsstater central för berättelsen eftersom den berövar legitimiteten hos en alternativ berättelse om att man försökte men misslyckades. Detta skiljer Rwanda från många (men inte alla) misslyckade försök att hindra folkmord. Man kan utan problem argumentera för att de allierade, när vidden av, och syftet med, Holocaust blev känt, gjorde allt för att förhindra det. På samma sätt kan t.ex. skulden för massakern i Srebrenica placeras på operativa misslyckanden (eller på de fredsbevarare som var på platsen), snarare än på världssamfundets ovilja att överhuvudtaget försöka göra något. Detta gör att Rwanda i sin samtid står ut som en särskild variant av misslyckande baserad på ovilja snarare än oförmåga, något som väcker, om kanske inte en djupare så i alla fall en annan typ av moralisk indignation.

d. Skamlig orsakshistoria

En viktig ingrediens i den skamliga berättelsen är även att betydande delar av det parallella genetiska perspektivet bidrar till att förstärka bilden av den västerländska skulden för folkmordet. De författare som tagit sig an att förklara förutsättningarna och orsakerna till folkmordet har visat hur

Robert & Kiernan, Ben (red.), *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 376.

¹⁷ Se t.ex. Kuperman, Alan J., "Rwanda in Retrospect" i *Foreign Affairs*, Vol.79, Nr.1, (2000), s. 94–118.

¹⁸ Se Des Forges, Alison L., "Respons: Shame. Rationalizing Western Apathy on Rwanda. Alas, We Knew", s. 141–142 och Kuperman, Alan J., "Kuperman Replies" i *Foreign Affairs*, Vol.79, Nr.3, (2000), s. 142–144.

européiska kolonialister tidigt var delaktiga i att underblåsa befintliga etniska spänningar mellan Hutu- och Tutsifolken i regionen genom socialdarwinistiska praktiker baserade på europeiska idéer om raslära.¹⁹ Den europeiska inblandningen i regionen var även skyldig till omfattande förskjutningar i den politiska maktbalansen mellan folken och fördelningen av tillgången till regionens naturresurser.

Den europeiska (Tyskland, Belgien, Frankrike) inblandningen i regionen sedan det tidiga 1800-talet inte kan ensamt sägas vara orsaken till folkmordet i Rwanda, men det är påfallande hur den regelbundet, och av nödvändighet, inkorporeras i det orsakssamband som slutligen leder fram till folkmordet 1994. Det är således påtagligt för den som söker sig ”bakom” den skamliga historien om icke-interventionen, hur den europeiska skulden gör sig påmind. I de fall den berättas parallellt med historien om icke-interventionen verkar den alltså att ytterligare bekräfta och förstärka den västerländska skammen för händelserna i Rwanda.²⁰

e. ”Ideologilöst” folkmord

I samband med diskussionen om den europeiska inblandningen från det tidiga 1800-talet och framåt är det också stundtals svårt att finna en ideologisk förklaring till folkmordet i Rwanda. Klart är att våldet kan beskrivas som betingat av rashat, men hur passar det in i en västerländsk förklaringsmodell om ideologiska orsaker till folkmord? Här finns det anledning att analytiskt titta lite närmare.

Historikern Johan Stenfeldt har beskrivit 1900-talets ideologiska kamp som ett ”dystopiernas trilemma”.²¹ Med begreppet trilemma, avser Stenfeldt

¹⁹ Se t.ex. Kiernan, Ben, *Blood and Soil. A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*, New Haven: Yale University Press, 2007, s. 557; Gerner & Karlsson (2011), s. 238.

²⁰ Se t.ex. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, HRW mars 1999.

²¹ Stenfeldt, Johan, *Dystopiernas seger. Totalitarism som orienteringspunkt i efterkrigstidens svenska idédebatt*, Höör: Agerings Bokförlag 2013.

1900-talets tre tongivande ideologiska samhällssystem i den västerländska diskursen: nazism, kommunism och liberalkapitalism. De tre ideologierna var under det förra århundradet alla, under perioder, statsbärande system i moderna nationer och alla bar de inneboende med sig en idé om en utopisk slutdestination – ett perfekt samhälle. Den ideologiska kampen mellan de tre, leddes emellertid inte av utopisk retorik i första hand utan snarare av att varje en av de tre övergripande ideologiernas beskrev de andra två som dystopier. De beskrevs som samhällssystem vars metoder, strategier och rationalitet ofrånkomligen skulle leda till mänskligt lidande. Trilemmat var i det närmaste ett slutet system. Faktum är, menar Stenfeldt, att det är ”viktigt att notera att ett fjärde val inte tycks finnas.”²² Dystopiernas kamp visade sig även vara en seg struktur som trots nazismens fall som statsbärande ideologi 1945 och Sovjetunionens kollaps 1989 i stor utsträckning fortfarande utgör en ideologisk analysram för vad som är och inte är mänskligt värde och eftersträvaransvärda mål. Den kvarvarande Liberalkapitalistiska noden i trilemmat definierar sig fortfarande i stor utsträckning genom att ta spjörn mot de övriga två i ett försök att visa vad den *inte* är. Nazism och kommunism är sedan tidigare välbekant förknippat med folkmord. Men även den liberalkapitalistiska ideologin på senare år utmålats som ansvarig för historiska oförrätter i massiv skala (t.ex. *Kapitalismens svarta bok* (org. 1998), och *Kolonialismens svarta bok* (org. 2003)).²³ Många av historiens folkmord kan enkelt passas in i det dystopiska trilemmat, medan andra svårligen låter sig fångas däri.

Även om Rwandafallet kan sägas äga sin egen ideologi och orsakssamband är det också i det här avseendet påtagligt hur författare, i ett försök att finna

²² Stenfeldt (2013), s. 24. Det är här viktigt att poängtera att detta inte innebär att tanken på ett utopiskt – eller för den delen dystopiskt – samhälle inte fanns inneboende i andra ideologiska eller religiösa system. Syftet här är att visa hur de västerländska offentliga berättelserna såg ut.

²³ Ferro, Marc (red.), *Kolonialismens svarta bok*, Stockholm: Leopard förlag, 2005; Perrault, Gilles (red.), *Le livre noir du capitalisme* (Pantin: Le Temps des cerises, 1998).

rationalitet i folkmordet söker efter västerländska ideologiska spår i Rwanda. I sitt kapitel om Rwanda, förövrigt föredömligt fritt från ”icke-interventionsberättelsen”, lyckas Ben Kiernan pricka in alla tre. Utöver den uppenbara kopplingen till kolonialismen, nämnd ovan, framhåller Kiernan att ett stort stycke ”bonderomantik” återfanns i den senare folkmördande ideologin.

Much of this thinking is familiar from earlier genocides, including that in Communist Cambodia. The ideological leveling, placing the entire Rwandan population into a single category, and the compulsory enlistment of every citizen [...] in the one legal political party [...] also resembled CPK [Communist Party of Kampuchea] rule [...].²⁴

Även om parallellerna med Kambodja är det centrala för Kiernan hade även ”Hutu-power”-regimen klara likheter med nazism i sitt utstuderade och propagandadrivna rashat. Inte minst, påstås det, återfanns en del nazistisk litteratur hos ledande folkmördare. Även FN skrev i en rapport efter revolutionen 1959 att rasismen hos Hutu liknade ”Nazism against the Tutsi minorities.”²⁵ Återigen tydliggörs i berättelsen alltså kopplingen till alla tre ”europeiska” ideologisystemen, vilket åter aktualiserar ”Western shame”.

f. Internationell delaktighet och västerländska ”hjältar”

En annan förutsättning för den skamliga berättelsen är just det faktum, som tidigare poängterats, att det upplyser oss om vad som förväntades av stater 1994. Eller med andra ord: eftersom skammen är beroende av vad som förväntas av omvärlden blir det även slagkraftigt att påminna om skammen från Rwandafallet eftersom det även är en påminnelse om vad som en gång

²⁴ Kiernan (2007), s. 564.

²⁵ Kiernan (2007), s. 557, 564.

förväntades av en västvärld som talade vackert om globala mänskliga rättigheter. En känsla av delaktighet i ett folkmord är av avgörande betydelse för vidmakthållandet av minnet av det, menar Gerner & Karlsson.²⁶ När skammen blir ett ledmotiv i minnet av Rwanda förflyttas således västvärldens stater från "passiva åskådare" till "aktiva förbrytare". På så vis skriver folkmordet i Rwanda in sig som en antites till idén om en internationell människorättsregim.

Den internationella delaktigheten är också påtaglig genom de västerlänningar som fanns på plats i Rwanda 1994, och som kunde bevittna och upplysa världen om vad som hände. Tidigare nämnda frivilligorganisationer spelade en sådan roll. Den vanligast förekommande hjälten är emellertid UNAMIR:s chef kanadensaren Roméo Dallaire. När folkmordet i Rwanda inleddes skedde det mitt framför ögonen på den lilla styrka som FN haft på plats sedan slutet på inbördeskriget. Dallaire, hade redan några månader innan folkmordet påbörjades både varnat FN och sökt tillstånd för att genomföra räder mot misstänkta vapendepåer.²⁷ Upprepade gånger påtalade han för FN vad som höll på att hända i landet. Den lilla styrka han hade genomlevde folkmordet från början till slut utan att förfoga över vare sig resurser eller mandat för att kunna uträtta något. Dallaires bok, *Shake Hands with the Devil* (2003), blev ett betydelsefullt bidrag till den skamliga berättelsen.²⁸ Hjälparbetarna och FN-soldaterna blev de som tydligast kunde formulera skammen över icke-interventionen. Dels är deras vittnesmål svärmotsagda, dels kommer kritiken från dessa aktörer inifrån en västlig kontext.

²⁶ Gerner & Karlsson (2011), s. 319.

²⁷ McMillan (2008). 11–12.

²⁸ Dallaire, Roméo, *Shake hands with the devil: the failure of humanity in Rwanda*, Toronto : Random House, cop. 2003.

g. 1994

Slutligen var själva tidpunkten för folkmordet också en betydande faktor för att den skamliga berättelsen så snabbt skulle kunna etablera sig. 1989 föll Sovjetunionen samman och den låsning det kalla kriget inneburit var borta. Visserligen var det kanske få som trodde att världen omedelbart skulle bli ett liberalt paradys men det var även få som inte trodde den ”nya världsordningen” skulle innebära framsteg för en global tanke om mänskliga rättigheter. Även om oförrätter inkluderande fruktansvärda brott i stor skala fortsatte på många håll i världen fanns ändå en förväntan på att världssamfundet, nu utan realpolitiska låsningar i FN, skulle kunna ingripa mer resolut mot sådana brott. Händelserna i Somalia, Jugoslavien och Rwanda skedde alla i början på 1990-talet. I två av dem svarade FN genom att sända styrkor med humanitärt uppdrag. Även om mycket kan sägas om dessa uppdrags otillräcklighet och genomförande så var det i alla fall ett svar, något som trots allt korrelerade med den nya ”tidsandan”. Icke-interventionen i Rwanda blev dock särskilt påtagligt, inte bara i kontrast till Somalia och Jugoslavien, utan även som kontrast till tidens retorik om mänskliga rättigheter.

Effekter av skammen från 1994

Drygt 20 år efter att den mänskliga katastrofen var ett faktum befinner sig det Rwandiska samhället, naturligt nog, fortfarande i en post-traumatisk kontext och det stora flertalet av dagens Rwandier lever med det personliga minnet av händelserna från 1994. Traumat är ständigt närvarande i samhället och kommer att vara så för en mycket lång tid framöver.²⁹ Mindre säkert är

²⁹ Mutabaruka, Jean, Séjourné, Nathalie, Bui, Eric, Birmes, Philippe & Chabrol, Henri, ”Traumatic Grief and Traumatic Stress in Survivors 12 Years after the Genocide in Rwanda”, i *Stress and Health*, Nr. 28, (2012), s. 289–296; Se även Pearlman, Laurie Anne, ”Restoring Self in Community: Collective Approaches to Psychological Trauma after Genocide” i *Journal of Social Issues*, Vol. 69, Nr. 1, (2013), s. 111–124.

emellertid att den västliga historieförmedlingen över tid lyckas hålla historien om internationell skam vid liv. Historien går vidare och en rad övergrepp, massmord och etniska konflikter kallar på uppmärksamhet och söker sin plats i historieböckerna. Eller som Steven Dahl konkretiserar det: "I en genomsnittlig historiebok kan ett helt folk, lite tillspetsat, bli tillintetgjort på en halv sida och en nation gå under i en bisats."³⁰ Även om omvärldens oförmåga att ingripa i Rwanda 1994 sannolikt fortfarande kommer att nämnas på den halva sidan i historieboken kommer skammen kanske inte längre vara kopplad till en *samtida* västlig diskurs om mänskliga rättigheter, utan förskjutas till den förra generationens makthavare. Oavsett synsätt finns det en del problematiska såväl som fruktbara effekter av den skamliga berättelsen som i sammanhanget kan vara på sin plats att avsluta med.

Negativa effekter av den skamliga berättelsen

Den skamliga berättelsen, och det samförstånd om den som råder, kan vid en första anblick synas vara uttryck för ett politiskt historiebruk med få problem. Det finns få konfliktlinjer inom berättelsen. Istället måste de negativa effekterna av den skamliga berättelsen sökas i vad den döljer. McMillan poängterar att de texter, filmer, tal, rapporter, vetenskapliga arbeten m.m. som reproducerar den skamliga berättelsen samtidigt också producerar en idealiserad bild av "väst" som militariserad global räddare i nöden. Denna "räddare", menar McMillan vidare, manifesterar sig alltid i förhållande till "non-western others" och kväser därmed andra berättelser om andra offer och hjältar än de producerade genom den skamliga berättelsen. I förlängningen innebär en sådan berättelse att fel slutsatser om vad som förebygger och förhindrar folkmord dras eftersom fokus ständigt hamnar på intervention som lösningen på problemet.

Ett annat problem om än sammankopplat med ovanstående resonemang, är att den skamliga berättelsen är koncentrerad till staten Rwanda. Folkmordet har, som ofta lyfts fram av dem som studerat det närmare, snarare

³⁰ Dahl (2010), s. 20.

en regional historia och regionala konsekvenser. T.ex. har Séverine Autesserre uppmärksammat att internationell konfliktlösning i regel arbetar med förutbestämda modeller för hur en lika förutbestämd definition av fred ska frambringas. Hennes studie rör Kongo och hon framhäver att det blir påtagligt hur folkmordet i grannstaten Rwanda inte inkorporeras i en djupare förståelse av konflikten i Kongo idag av dem som jobbar med konfliktlösning i Kongo.³¹

Ett tredje problem kan komma att bli att den skamliga berättelsen skapar problem för det Rwandiska samhället att göra upp med och bearbeta sin egen historia om folkmordet, dess orsaker och konsekvenser. Detta, menar Martina Kopf, är ännu för tidigt att bedöma då det krävs att afrikanska författare och kulturproducenter i allmänhet och rwandiska författare och kulturproducenter i synnerhet ges tid att producera sin historia om folkmordet.³²

Positiva effekter av den skamliga berättelsen

Trots att det finns problem med den skamliga berättelsen är det alltså i regel dess potential att kväsa andra kompletterande historier och berättelser om Rwanda och regionen, snarare än berättelsen i sig, som är problematiskt. En del positiva effekter av berättelsen kan nämligen också nämnas.

Den mest påtagliga, och ofta diskuterade, effekten är retoriken kring humanitära insatser och suveränitet. Rwandafallet gav belägg för att stater i det längsta är ovilliga att intervensera såvida våldet inte står på deras egen tröskel eller såvida de inte ser klara nationella egenintressen i en aktiv inblandning. En uppsjö av litteratur på temat humanitär intervention har på de senare åren brottats med frågan om grunder för intervention i "mänsklighetens namn." Principen att intervensera i en stats inre

³¹ Autesserre, Séverine, *The Trouble with the Congo. Local Violence and the Failure of International Peacebuilding*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

³² Se Kopf, Martina, "The Ethics of Fiction. African Writers on the Genocide in Rwanda, i *Journal of Literary Theory*, 6:1 (2012).

angelägenheter står som bekant mot principen om suveränitet. Frågan är på inga sätt enkel och tanken på att stater, utifrån egna definitioner av vad brott mot mänskligheten är och utan övrig legitim grund, kan intervensera där det passar är givetvis något som kan avskräcka. Dock, och till stor del på grund av berättelsen om Rwanda, är diskussionen och debatten om en lösning på problemet igång. Detta är i större utsträckning en moralisk och normativ process om definitionen av begrepp än vad det är en juridisk process, och som sådan behöver den ta tid. Det kanske tydligaste exemplet är den betydelsefulla rapporten *The Responsibility to Protect* (RtoP) (2001)³³, beställd av FN och utgiven av International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). I rapporten omdefinieras suveränitet från att innebära varje stats rätt att sköta sina inre angelägenheter till att innebära varje stats skyldighet att skydda sina egna invånare. Rwanda, som ett mänskligt lågvattenmärke, varnande exempel och utgångspunkt för diskussion, finns löpande genom rapporten. I kölvattnet av RtoP har även andra rapporter på liknande tema publicerats.³⁴ Viktigt att komma ihåg är att dessa rapporter inte ska ses som en allmänt accepterad norm i praktiken eller ett underlag för omedelbar lagstiftning, utan som normativa dokument som på sikt bidrar till att skapa ett delvis nytt debattklimat, nya idéer om, och ny kritik av, humanitär intervention, folkmordsförebyggande åtgärder och internationellt ansvar för mänskliga rättigheter. Beträktade som diskursiva, normbyggande element, snarare än ”quick fixes” har dessa texter potential att göra gott för framtiden.

Det finns också skäl för att, i sig själv, hålla liv i den västerländska skammen.

³³ *The Responsibility to Protect*, International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001).

³⁴ Se t.ex. *A more secure world: Our shared responsibility*, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change (2004).

- A more secure world: Our shared responsibility*, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change (2004).
- Autesserre, Séverine, *The Trouble with the Congo. Local Violence and the Failure of International Peacebuilding*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Dahl, Steven, "Folkmord som fiktion" i Eliasson, Per, Karlsson, Klas-Göran, Rosengren, Henrik & Tornbjør, Charlotte (red.), *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund: Forskarskolan i historia och historiedidaktik, 2010.
- Dallaire, Roméo, *Shake hands with the devil: the failure of humanity in Rwanda*, Toronto : Random House, cop. 2003.
- Des Forges, Alison L., "Respons: Shame. Rationalizing Western Apathy on Rwanda. Alas, We Knew", *Foreign Affairs*, Vol.79, No.3, (2000).
- Eliasson, Per, Karlsson, Klas-Göran, Rosengren, Henrik & Tornbjør, Charlotte (red.), *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund: Forskarskolan i historia och historiedidaktik, 2010.
- Ferro, Marc (red.), *Kolonialismens svarta bok*, Stockholm: Leopard förlag, 2005.
- Ishay, Micheline R., *The History of Human Rights. From Ancient Times to the Globalization Era*, Berkeley: University of California Press, 2004.
- Gellately, Robert & Kiernan, Ben, "Investigating Genocide", i Gellately, Robert & Kiernan, Ben (red.), *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Gellately, Robert & Kiernan, Ben (red.), *The Specter of Genocide. Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran, *Folkmordens historia. Perspektiv på det moderna samhällets skuggsida*, Stockholm: Atlantis 2011.
- Human Rights Watch (HRW), *Genocide in Rwanda*, maj 1994
- Human Rights Watch (HRW), *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, mars 1999.
- Kiernan, Ben, *Blood and Soil. A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*, New Haven: Yale University Press, 2007.
- Kopf, Martina, "The Ethics of Fiction. African Writers on the Genocide in Rwanda", i *Journal of Literary Theory*, 6:1 (2012).
- Kuperman, Alan J., "Rwanda in Retrospect" i *Foreign Affairs*, Vol.79, Nr.1, (2000), s. 94–118.
- Kuperman, Alan J., "Kuperman Replies" i *Foreign Affairs*, Vol.79, Nr.3, (2000).
- McMillan, Nesam, "'Our' Shame: International Responsibility for the Rwandan Genocide", i *The Australian Feminist Law Journal*, Vol. 28, (2008).

- Mutabaruka, Jean, Séjourné, Nathalie, Bui, Eric, Birmes, Philippe & Chabrol, Henri, "Traumatic Grief and Traumatic Stress in Survivors 12 Years after the Genocide in Rwanda", i *Stress and Health*, Nr. 28, (2012).
- Olesen, Thomas, "Global Injustice Memories: The 1994 Rwanda Genocide", i *International Political Sociology*, nr. 6 (2012).
- Pearlman, Laurie Anne, "Restoring Self in Community: Collective Approaches to Psychological Trauma after Genocide" i *Journal of Social Issues*, Vol. 69, Nr. 1, (2013).
- Perrault, Gilles (red.), *Le livre noir du capitalisme* (Pantin: Le Temps des cerises, 1998).
- Rodríguez, María Paz Ortega, "The FDLR as an Obstacle to Peace in the DRC" i *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 23, nr. 2 (2011), s.176–182.
- Stenfeldt, Johan, *Dystopiernas seger. Totalitarism som orienteringspunkt i efterkrigstidens svenska idédebatt*, Höör: Agerings Bokförlag 2013.
- The Responsibility to Protect*, International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001).

Rätten till hälsa för papperslösa i Sverige – en fråga om medborgarskap

John Karlsson

Rätten till hälsa är en mänsklig rättighet och ska gälla för alla människor oavsett medborgarskap. Det är samtidigt svårt att se hur mänskliga rättigheter i praktiken kan uppfyllas för människor som inte är inkluderade i samhället. Rätten till hälsa för papperslösa i Sverige är för mig ett exempel på hur betydelsefull inkludering i samhället faktiskt kan vara. I den svenska debatten har fokus varit hälso- och sjukvården. Problemet har varit att kunna erbjuda papperslösa hälso- och sjukvård på samma villkor som för svenska medborgare. Men rätten till hälsa borde inte enbart vara en fråga för hälso- och sjukvården.

Denna artikel behandlar uppfyllandet av rätten till hälsa för papperslösa människor i Sverige. Uppfyllandet utifrån definitionen av rättigheten är en fråga om inkludering och medborgarskap. Hälsa är inte bara en fråga om tillgång till hälso- och sjukvård, och definitionen gör anspråk på mer än så. Forskning har även visat hur jämlikhet i samhället påverkar vår hälsa. Det går därför inte att prata om uppfyllandet av rätten till hälsa för papperslösa om de inte är inkluderade i samhället. En förutsättning för uppfyllandet är därför medborgarskap.

Papperslös är en direktöversättning från det franska ordet *sans-papier* och syftar till identitetshandlingar. Termen syftar till människor som lever i ett land utan tillstånd och lever under risken att deporteras eller utvisas.¹ Sverige har kritiserats av FN för att hälso- och sjukvården inte är tillgänglig för papperslösa. Den svenska staten lever i det här fallet inte upp till sina internationella åtaganden när det gäller rätten till hälsa. En statlig utredning tillsattes för att reda ut om kritiken stämde och för att presentera en lösning. Lösningen som presenteras är enligt mig ett starkt anspråk, nämligen att rätten till hälsa kan uppfyllas för papperslösa utan medborgarskap. Utredningens lösning är ett positivt steg i rättighetens uppfyllande men inte tillräckligt. Jag menar att rätten till hälsa förutsätter medborgarskap och varför ska förklaras i den här artikeln.

Den statliga utredningens förslag

Den 28 januari 2010 tillsattes en utredning på begäran av Sveriges regering. Detta efter att Sverige mottagit kritik från FN, men även inhemsk kritik från personal inom hälso- och sjukvården. Kritiken baserades på att hälso- och sjukvården inte var tillgänglig för asylsökande och papperslösa på samma villkor som för svenska medborgare. Den mänskliga rättigheten till hälsa ansågs inte leva upp till de internationella krav som ligger på Sverige i detta fall. När utredningen presenterade sin rapport i maj 2011 stod det klart att kritiken mot Sverige var befogad. För att rätten till hälsa skulle uppfyllas för papperslösa och asylsökande i Sverige krävdes ändringar i den nationella lagstiftningen.² Den nya lagstiftningen innehöll just det krav som FN ställde på Sverige. Specifikt var det just en lagändring som skulle få Sverige att fullt

¹ Sigvardsdotter, Erika, *Presenting the Absent: An Account of Undocumentedness in Sweden*. Kultur-geografiska Institutionen, Uppsala, Lic.-avh., 2012, s. 159.

² Statens Offentliga Utredningar: *Vård efter behov och på lika villkor- en mänsklig rättighet*, SOU 2011:48, s. 324.

ut leva upp till sina internationella förpliktelser.³ Den nya lagstiftningen som presenterades skulle innebära att asylsökande och papperslösa skulle erhålla hälso- och sjukvård på samma villkor som svenska medborgare. Innan hade papperslösa endast haft rätt till omedelbar vård där de själva fick stå för kostnaden.⁴ I praktiken innebar lagstiftningen att hälso- och sjukvården inte var tillgänglig för papperslösa personer i Sverige. Kostnaderna för vården blev för höga för att många papperslösa skulle ha råd att betala den. Med omedelbar vård menades också att det var endast i allvarliga eller akuta fall som hälso- och sjukvården blev tillgänglig för papperslösa. Att få vård i tidigare skeden var heller inte möjligt. Vi får även ha i åtanke att papperslösa har starka skäl att undvika myndigheter. De lever som nämnts innan under risk att utvisas.

I utredningens rapport läggs starka skäl fram för den nya lagstiftningen. Först och främst så visade den nya lagstiftningen att hälso- och sjukvården i praktiken inte var tillgänglig för alla människor inom landets gränser. Den nya lagstiftningen skulle innebära att Sverige fullt ut uppfyllde de internationella krav som ställdes.⁵ Vad den statliga utredningen också tryckte starkt på var de klagomål som framförts av människor som arbetade inom hälso- och sjukvården. Det fanns en oklarhet i hur lagarna skulle tolkas och mycket ansvar lades på den personal som kom i kontakt med människorna, vilket gjorde att misstag och godtycklighet uppstod.⁶ Något som saknades var patientbokföring vilket innebar en osäkerhet i hur patienten skulle behandlas vilket kunde innebära att patienten inte fick någon vård alls.⁷ Jag nämnde i

³ Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt: Mission to Sweden, 2007, A/HRC/4/28/Add.2, p. 20.

⁴ SOU 2011:48, s. 178.

⁵ Karlsson, John, *Hälsa på (o)jämlika villkor – En analys av statens offentliga utredning – Vård efter behov och på lika villkor en - mänsklig rättighet*, Historiska Institutionen, Uppsats, Lunds Universitet, 2014, s 39-40.

⁶ SOU 2011:48, s. 268-269.

⁷ SOU 2011:48, s. 268-269.

början av artikeln att det svenska samhället inte är anpassat efter människor utan tillstånd vilket blir tydligt här. Det handlade i många fall av att personal inte var helt säkra på hur de skulle gå till väga när de kom i kontakt med papperslösa personer. Utredningen påpekar att den nationella lagstiftningen inte gjorde det möjligt för vårdpersonal att följa de internationella etiska riktlinjer som satts upp.⁸ En ny lagstiftning skulle innebära att vårdpersonalen skulle ha möjlighet att följa sina etiska principer och rätten till hälsa utifrån FN skulle anses vara uppfylld. Dock så kvarstår frågan om papperslösa har fått rätten till hälsa uppfylld i det svenska samhället, och om rättigheten kan uppfyllas utan medborgarskap.

Vad är rätten till hälsa?

En rättighet förutsätter att det finns någon som har en plikt eller skyldighet att uppfylla den. I fallet med rätten till hälsa ligger skyldigheten på staten. Rättigheter delas vanligtvis upp i positiva och negativa rättigheter. Med en positiv rättighet menas något som aktivt behöver göras för rättigheten ska uppfyllas. Som exempel måste staten se till att det finns ett fungerande hälso- och sjukvårdssystem som kan ta hand om befolkningen. En negativ innebär att staten inte ska hindra någon från att få rättigheten uppfylld. Som exempel här kan vi ta diskriminering. Staten får inte hindra någon eller utestänga människor från att få hälso- och sjukvård. Om diskriminering förekommer har staten en skyldighet att stoppa diskrimineringen.⁹

Dessa exempel på vad en stat får och inte kan göra är inte kontroversiella. Men har staten ett ansvar för att vi håller oss friska? Här blir det svårare. Att människor blir sjuka eller lever ett ohälsosamt liv är i många fall individens ansvar. Det går inte att tvinga på människor en hälsosammare livsstil. Att

⁸ SOU 2011:48, s. 268.

⁹ Ascher, Henry, "Rätten till hälsa för papperslösa migranter i Sverige" i Lundberg, Anna, *Mänskliga rättigheter - juridiska perspektiv*, Liber AB, Malmö, 2010, s. 267.

människor blir sjuka är heller inte något där vi helt och hållet skulle lägga ansvaret på staten. Men det är heller inte det som menas med rätten till hälsa.

FN definierar rätten till hälsa som en inkluderande rättighet som förutsätter andra rättigheter.¹⁰ Med det menas att rätten till hälsa förutsätter att andra mänskliga rättigheter som påverkar vårt välmående också har betydelse i dess uppfyllande. Definitionen syftar också till idén om mänskliga rättigheter som odelbara. Rätten till hälsa kan bara uppfyllas genom uppfyllandet av andra mänskliga rättigheter. En stat måste aktivt skapa förutsättningar för ett hälsosamt liv. Exempel i definitionen är rätten till utbildning och jämställdhet.¹¹ Det handlar alltså inte om att se till att alla människor lever hälsosamt, men att skapa dessa möjligheter för sina invånare. De människor som är sjuka måste också ha tillgång till vård. Exempelvis kan olyckor på arbetsplatser ske, men föreställ dig att en person arbetar under omständigheter där själva arbetsmiljön är farlig för hälsan. Det inte finns någon möjlighet att påverka sin situation eller ställa krav på arbetsgivaren att förbättra arbetsförhållandena. Nu blir det istället en fråga för rätten till hälsa. Bakomliggande förutsättningar finns inte för att ställa krav och göra anspråk på bättre arbetsförhållanden. Vi kan därför argumentera för att denna persons rätt till hälsa inte är uppfylld.

Kan denna rättighet uppfyllas för människor som lever i Sverige utan medborgarskap eller uppehållstillstånd? Svaret beror till stor del på hur vi definierar hälsa. Hur ansvariga är vårt samhälle för att vår bästa möjliga hälsa tillgodoses? Genom att granska den statliga rapporten från 2010-2011 vill jag lyfta fram att det åtminstone i Sveriges fall, blir oerhört svårt att tala om rättighetens uppfyllande för papperslösa. Jag skulle argumentera för att medborgarskap och uppehållstillstånd är ett måste för att rättigheten ska vara uppfylld för människor som lever i Sverige. Därför bör utredningens lösning ses som ett viktigt steg på vägen, men om vi sätter rätten till hälsa i ett större

¹⁰ Rätten till hälsas fulla beteckning är Rätten till bästa möjliga hälsa för alla.

¹¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights/World Health Organization: The Right to Health, Fact Sheet no. 31, p. 3.

perspektiv än vilka möjligheter vi har till hälso- och sjukvård kommer vi få ett annat svar.

Har papperslösa råd att bli sjuka?

Så långt fanns det enbart starka skäl till att förändra lagstiftningen. Det fanns givetvis också andra problem som utredningen fick hantera. Ett av problemen handlade om ekonomi. Har Sverige råd med att erbjuda papperslösa människor samma hälso- och sjukvård? En annan fråga var hur det skulle påverka Sveriges migrationspolitik. Skulle det inte kunna tolkas som en uppmuntran för människor att fortsätta uppehålla sig utan tillstånd i Sverige eller få fler människor att migrera irreguljärt till Sverige?¹² Migrationsfrågan besvarades med att använda sig internationell forskning på migration. Från den forskningen fanns det inga samband att människor migrerar till länder på grund av hälso- och sjukvård utan andra faktorer var betydligt viktigare.¹³ Dessutom så ska migration och vården inte ses som samma myndighet utan de kan arbeta åtskilda från varandra.¹⁴ Så det fanns med andra ord inga starka argument för att hålla kvar i den gamla lagstiftningen ur migrationssynpunkt.

Däremot fanns fortfarande det ekonomiska problemet. Utredningen medger att det inte går att säga vad det skulle kosta att erbjuda alla människor i Sverige vård på samma villkor.¹⁵ Det går i detta fall endast att uppskatta vad kostanden skulle innebära. Då utredningen inte med säkerhet kan svara på vad det skulle kosta staten så ges istället skäl till att kostnaderna inte skulle höjas nämnvärt. Ett av skälen är de förutsättningar som jag tidigare pratat om.

¹² Forskaren Shahram Khosravi, påpekar i sin artikel "Territorialisering av mänsklighet: Irreguljära immigranter och det nakna livet" från 2006 att irreguljär är ett bättre begrepp än illegal invandring. Anledningen har bland annat att göra med de kopplingar ordet illegal har till kriminalitet. Ingår i *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*: rapport / av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, (red) Paulina de los Reyes

¹³ SOU 2011:48, s. 313.

¹⁴ SOU 2011:48, s. 313.

¹⁵ SOU 2011:48, s. 317.

Utredningen förklarar klart och tydligt att många papperslösa försörjer sig genom *svarta* arbeten.¹⁶ Argumentet kan kort sammanfattas att de flesta inte har råd att sjukskriva sig eller besöka vården mer än vad som sker med den nuvarande lagstiftningen. Detta var för mig en oerhört viktig poäng som utredningen gör i sin argumentation. Hälso- och sjukvården blir tillgänglig, men det finns faktorer som kan påverka hur stor möjligheten är att faktiskt kunna bli sjuk. Samtidigt så innebar den nya lagstiftningen att Sverige gör det som efterfrågades av FN och av vårdpersonal i Sverige. Utredningen har rätt när de menar att rätten till hälsa uppfylls för papperslösa människor i Sverige, just för att det är vad FN faktiskt säger i sin rapport.¹⁷ Dock så kvarstår det faktum att många inte har råd att bli sjuka. Utan de försäkringar och skydd som vi medborgare har så finns det mycket att förlora på att bli sjuk. Eller att tillåta sig bli sjuk.

Rätten till hälsa är mer än hälso- och sjukvård

Jag vill här förtydliga att jag inte är kritisk till resultaten och förslagen som utredningen lägger fram och argumenterar för. Om deras förslag till lagändringar realiseras så skulle det innebära ett positivt steg för människor som lever i Sverige utan medborgarskap. En sjukvård som är tillgänglig för alla på lika villkor oavsett politisk eller social status är en del i uppfyllandet av rätten till hälsa. Vad jag däremot är kritisk till är att rätten till hälsa kan anses vara uppfylld för människor utan medborgarskap i Sverige. Det finns fler faktorer förutom hälso- och sjukvård som är betydande för vår hälsa, och andra förutsättningar som måste realiseras.

Förutsättningarna för människor i Sverige är olika beroende på ens politiska och juridiska status. Det är dessa förutsättningar jag i den här artikeln vill lyfta fram. Jag vill påpeka att jämlikhet och att vara inkluderad i

¹⁶ SOU 2011:48, s. 317.

¹⁷ Hunt, Paul, Mission to Sweden, 2007, p. 20. Punkt. F. 72-75, under asylum seekers and undocumented persons.

samhället har betydelse för rätten till hälsas uppfyllande. Dess betydelse ska jag argumentera för härnäst.

Kate Pickett och Richard Wilkinson presenterade i sin bok *The Spirit Level* om sambanden mellan vår hälsa och jämlikhet. Genom att jämföra statistik mellan de industrialiserade länderna blev slutsatsen att mer jämlika samhällen hade betydligt lägre nivåer av psykisk ohälsa, missbruk men även en längre levnadslängd.¹⁸ Social status har även den en direkt koppling till vår psykiska hälsa.¹⁹ Jämställdhet mellan människor i samhällen har alltså en stor betydelse för vår hälsa utifrån denna forskning. Något som definitionen av rätten till hälsa också påpekar. Om vi tar denna forskning på hälsa och jämlikhet och sätter det i relation till papperslösas situation så blir rätten till hälsa givetvis mer svåruppfylld. Det är skälet till att jag anser att en jämlik hälso- och sjukvård inte bör ses som uppfyllandet av rätten till hälsa för papperslösa som lever i Sverige. Hur jämlikt samhället är spelar stor roll, vilket förutsätter att människor är inkluderande i samhället. Den nya lagstiftningen som utredningen föreslår och argumenterar för är ur detta perspektiv inte tillräckligt. Papperslösas sociala status är fortfarande att de inte är en del av samhället. Förutsättningarna i samhället skiljer sig för de som är papperslösa gentemot medborgare och de som har uppehållstillstånd. Utan jämlika förutsättningar och möjligheter bör därför rätten till hälsa inte vara uppfylld även med en hälso- och sjukvård på samma villkor. Det grundläggande problemet är kvar då en stor grupp människor inte officiellt inte är en del av samhället, vilket påverkar förutsättningarna för att få möjligheten till bästa möjliga hälsa uppfylld.

¹⁸ Wilkinson, Richard & Pickett, Kate, *Jämlikhetsanden: Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*, Karneval Förlag, 2012, s. 30-40.

¹⁹ Wilkinson & Pickett, 2012, s. 91.

Hälsa blir en fråga om medborgarskap

Filosofen Hannah Arendt presenterade i *The Origins of Totalitarianism* sin teori om mänskliga rättigheter. Med perioden efter första världskriget som bakgrund förklarar hon hur den nya uppdelningen av Europa lämnade miljontals människor utan medborgarskap.²⁰ De hade blivit statslösa. Ironiskt nog påpekade Arendt att de mänskliga rättigheter som skulle finnas för människor oavsett medborgarskap inte kunde uppfyllas för de som inte längre tillhörde en ett samhälle. Vad de statslösa framförallt förlorat var *the right to have rights*, rätten att tillhöra ett samhälle där åsikter räknas och det finns möjlighet att agera.²¹ Utan *the right to have rights*, vilket innebär medborgarskap, existerar inte mänskliga rättigheter för Arendt.

Det mesta av forskningen som gjorts om papperslösa kretsar kring medborgarskapet. Att vara papperslös är inte per definition att vara statslös, men likheterna i vad som saknas är tydliga. Forskningen mellan hälsa och (o)jämlighet i samhällen bekräftar till stor del betydelsen av Arendts *the right to have rights*. Människor mår utifrån deras forskning på många sätt bättre i jämlika samhällen. En förutsättning för jämlighet är att behandlas lika och ha samma förutsättningar i ett samhälle. När det gäller rätten till hälsa så bör inte dess uppfyllande anses uppfyllt när människor har så pass olika förutsättningar i ett samhälle. Erika Sigvardsdotter förklarade hur den Svenska välfärdsmodellen gör Sverige till ett väldigt svårt land att leva utan tillstånd. Det har blivit väldigt tydligt inom hälso- och sjukvården.

De nya lagförslagen som utredningen presenterade skulle innebära ett viktigt steg i rätt riktning i uppfyllandet av rätten till hälsa om de genomfördes. En hälso- sjukvård som är tillgänglig för alla på lika villkor bör inte ses på något annat sätt. Min tolkning av utredningens bedömning är att de talar om hela rättighetens uppfyllande. Samtidigt så är den nya lagstiftningen det krav som FN ställer för att rätten till hälsa för papperslösa i

²⁰ Arendt, Hanna. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1968, s. 297.

²¹ Arendt, 1968, s. 286.

Sverige ska vara uppfyllt. Men det saknas en tydlighet där utredningen påpekar att deras förslag endast syftar till hälso- och sjukvården och inte till hela rättighetens uppfyllande. Därför kan jag inte tolka det på något annat sätt än att utredningen ser lagförslagen som uppfyllandet av rätten till hälsa i sin helhet för papperslösa i Sverige. Vilket är svårt att hålla med om då rättigheten förutsätter mer än hälso- och sjukvården.

I skrivande stund i mars 2014 har inte utredningens förslag genomförts fullt ut. Om den en dag blir verklighet så är det ett viktigt steg på vägen i rätten till hälsa. Samtidigt så kommer människor fortfarande leva utan medborgarskap. Med tanke på vad jämlikhet och lika förutsättningar i samhället har för människors hälsa, så bör vi inte säga att rätten till hälsa kan eller har uppfyllts för papperslösa människor i Sverige. Rätten till hälsa blir inte bara en fråga om tillgång till hälso- och sjukvård. Det blir också en fråga om medborgarskap och inkludering i samhället.

Referenser

- Arendt, Hanna. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1968.
- Ascher, Henry, ”Rätten till hälsa för papperslösa migranter i Sverige” i Lundberg, Anna, *Mänskliga rättigheter - juridiska perspektiv*, Liber AB, Malmö, 2010.
- de los Reyes, Paulina (red), *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet: rapport / av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, (2006).
- Karlsson, John, *Hälsa på (o)jämlika villkor – En analys av statens offentliga utredning – Vård efter behov och på lika villkor en - mänsklig rättighet*, Uppsats Historiska Institutionen, Lunds Universitet, 2014.
- Khosravi, Shahram, ”Territorialiserad mänsklighet: Irreguljära immigranter och det nakna livet” (2006) i de los Reyes, Paulina (red), *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet: rapport / av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, (2006).
- Lundberg, Anna (red.), *Mänskliga rättigheter - juridiska perspektiv*, Liber AB, Malmö, 2010.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights/World Health Organization: The Right to Health, Fact Sheet no. 31.
- Sigvarsdotter, Erika, Presenting the Absent: *An Account of Undocumentedness in Sweden*. Kultur-geografiska Institutionen, Uppsala, Lic.-avh., 2012.
- Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt: Mission to Sweden, 2007, A/HRC/4/28/Add.2.
- Statens Offentliga Utredningar: *Vård efter behov och på lika villkor- en mänsklig rättighet*, SOU 2011:48.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate, *Jämlikhetsanden: Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*, Karneval Förlag, 2012.

Human Rights in an Age of Ambiguity

Konferensrapport

Emma Sundkvist

Under tre dagar i juni arrangerade International Studies Association sin femte internationella konferens om mänskliga rättigheter, den här gången under titeln *Human Rights in an Age of Ambiguity*. Ambiguiteten i vår samtid förstås av konferensarrangörerna som ett resultat av nya, både statliga och icke-statliga, aktörer på den globala politiska arenan. Dessa injicerar konkurrerande idéer, intressen och prioriteringar i de tidigare förutsatta normerna, institutionerna och maktstrukturerna som till stor del reglerar global politik. Inom området mänskliga rättigheter blir denna ambiguitet kanske som mest framträdande och akut, i frågor relaterat till migrationen och flyktingar, klimatförändringar och dess konsekvenser samt olika säkerhetspolitiska frågor kring främst terroristhot. Ambiguiteten handlar enligt konferensen också om den brist på konsensus som finns mellan olika aktörer i synen på relationen mellan folk och makt, de styrande och styrda samt frihet och ordning. Med de utgångspunkterna samlades forskare och praktiker inom fältet för att diskutera framtiden för mänskliga rättigheter men även den faktiska åtnjutningen av desamma i ett globalt perspektiv.

Dagen innan konferensen inleds, som den här gången intog lokaler på Fordham University i New York City skjuts 49 människor ihjäl och 53 skadas på en klubb i amerikanska staden Orlando i den genom tiderna USAs värsta

dödsjutningen med hatbrottsliga motiv. Den gemensamma nämnaren för offren är att de befann sig på en klubb där de flesta gäster var homosexuella män med sydamerikanskt påbrå. Det fruktansvärda brottet lägger sig givetvis som en skugga över hela konferensen. De flesta paneler jag befinner mig på under de här dagarna, oavsett tematik, refererar till händelsen och uttrycker behov av fortsatt kamp och diskussion för sexuella minoriteters rättigheter. Till skillnad från mycket av den offentliga debatten i USA under de här dagarna, är den dominanta diskursen på konferensen att det handlar om ett hatbrott, var förövaren härstammade ifrån är sekundärt. Händelsen sätter även fingret på att den amerikanska kontexten är vitt skild från den kontext jag själv är van vid. Den 13:e juni då konferensen inleds är det mindre än ett år sedan USA:s högsta domstol slår fast att homosexuella par har rätten att gifta sig vilket omöjliggjorde för de tretton stater som dittills hade förbjudet homo-äktenskap att implementera lagen. För min egen medverkan på konferensen blir resultatet av den specifika kontexten att jag vid ett par tillfällen väljer en panel som handlar om sexuella minoriteter istället för de större panelerna som fungerar som dragplåster i de finare lokalerna.

Konferensens samtliga dagar börjar och slutar med en större panel eller *roundtable* där inbjudna föreläsare diskuterar stora frågor som global migration, global hälsa och genus. De flesta av dessa paneler består av framsätande MR-praktiker som kommer från olika FN-organ, USAID, och andra organisationer. Den inledande panelen gästas dock av två ledande akademiker inom fältet, Stephen Hopgood från SOAS, London och Samuel Moyn från Harvard. De samtalar under titeln *Have We Reached Peak Human Rights*, och fokus ligger på de mänskliga rättigheternas tillkortakommande, både som juridik och rörelse, när det gäller omfördelning av ekonomisk jämlikhet och resurser. Moyn ställer sig kritisk till att idén om- och implementeringen av mänskliga rättigheter har förmågan att omfördela världens tillgångar för att minska resursklyftor mellan jordens befolkning. Han påminner oss om att den nya internationella medelklassen har absolut inga intentioner på att bli mindre rika och själva omfördela sina inkomster. Det finns heller inga intentioner inom mänskliga rättigheter att förändra den

neoliberalism och marknadsfundamentalism som gör det möjligt för den här medelklassen att ständigt öka sitt välstånd medan marginaliseringen av andra växer. Lösningen på omfördelningsproblematiken, enligt Moyn, finns inte inom mänskliga rättigheter, men är för den sakens skull inte ett argument för att avfärda mänskliga rättigheter som fenomen. Mänskliga rättigheter kan användas och används till mycket annat, till exempel som ett sätt att formulera många nya frågor inom vattenrättigheter eller i relation till klimatförändringar.

Stephen Hopgood för fram en lite mer positiv bild av de förbättringar som har skett för jordens fattiga. Han menar att den grundläggande standarden har höjts och vi har sett en socio-ekonomisk förbättring bland många fattiga. Han påpekar även att människor har en rätt och en möjlighet att göra anspråk på att få vissa livsnödvändiga behov uppfyllda. Dessa förändringar menar Hopgood måste ses som en seger för fattiga. Han uttrycker även en hyllning av mångfalden av vad mänskliga rättigheter innebär och de många olika kollektiva former som MR-aktivism inkluderar, men även att kollektivets intressen finns i fokus bland dessa mänskliga rättighetsförespråkare. Moyn håller inte med om varken att fattiga har burit någon avsevärd frukt av MR-arbetet eller att mångfald ska hyllas. Detta hyllande, menar han, tenderar istället till att försumma problematiken med de dominerande aktörerna och förespråkar en balans mellan nödvändigheten av mångfald och hegemoniska strukturer.

Det inledande samtalet blir en tydlig illustration av tvetydigheten i mänskliga rättigheter, både som idé, politik och dess möjligheter och begränsningar i en global värld. På frågan om vi har nått någon form av höjdpunkt kunde jag urskilja att mänskliga rättigheter bör ses som ett av många fenomen inom projektet att ge människor ett värdigt liv. Mänskliga rättigheter är inte den singulära lösningen och samtidigt alltför värdefulla för att överge.

Även om konferensen under denna första session var välbesökt märkte jag de kommande dagarna och på de upp till åtta parallella panelerna att deltagandet dels tenderade till att dras till specifika paneler, inte sällan om

globalpolitiska ämnen, och att många också avvek efter att ha presenterat sina bidrag. På vissa av panelerna jag närvarade vid var det inte mer än fem åhörare. Den andra dagen var dock panelen *Human Rights in Theory* välbesökt där fyra aningen spretiga bidrag presenterades. Ett av bidragen som tangerade mycket med mitt eget forskningsintresse diskuterade samtidens mest explicita kritik av mänskliga rättigheter, nämligen MR-skepsisen från teoretikerna Wendy Brown, Costas Douzinas och Slavoj Žižeks, samtliga inspirerade av marxistisk och post-strukturalistisk teori. Under presentationen ramades kritiken in kring de individualistiska, statscentrerade, moralistiska och konservativa byggstenar som mänskliga rättigheter genomsyras av och diskuteras utifrån teoretikernas främsta problem och konsekvenser med dessa. Även om paneldeltagaren Guy Aitchison, nyligen disputerad med avhandlingen *Claiming from below: rights, politics and social movements*, till viss del uttrycker tacksamhet till kritiken har han en aningen mer nyanserad bild av mänskliga rättigheter som något mer än statiska och avpolitiserande mekanismer. Aitchison illustrerar genom papperslösa migranter och flyktingars kraftfulla kampanjer och krav på rätten till fri rörlighet som exempel på dynamiken i mänskliga rättigheter som språk och de medborliga rättigheter som dessa försöker göra anspråk på. Efteråt blir det en intressant diskussion om hur och när de här kritiska rösterna från Brown, Douzinas och Žižek uppkom och det efterfrågas en närmare inblick i den specifika kontexten och vilka politiska händelser och diskurser som dominerade just då.

Panelen efter denna består av konferensen fjärde *Keynote speaker*, som den här eftermiddagen är Gaynel Curry i rollen som *Gender and Women's Rights Advisor* på FN. Föreläsningen består till stor del av att redogöra för de fruktansvärda, men inte för någon nya, förtryckande praktikerna av kvinnor som nästan alltid handlar om våld mot kvinnors kroppar, sexualitet och frihet. Hon tar upp det globala och djupa problemet med att skuldbelägga offer, motståndet mot förändring och den dåliga implementeringen av de internationella lagar som finns för att skydda kvinnor. Tyvärr fanns det en avsaknad av något nytt och inspirerande. Istället reproducerades bilden av kvinnor som en homogen grupp och som oberoende av etnicitet, klass,

sexualitet eller andra sociala skiktningar är offer för ett identiskt förtryck som visserligen är manifesterat på olika sätt. När barnnäktenskap i Afghanistan togs upp reflekteras det till exempel inte över de socio-ekonomiska faktorerna bakom många av dessa tragiska giftermål. Curry utesluter även helt problematiken med maskulinitet, mansideal och män som förövrare. Tankarna för mig tillbaka till den svenska debatten som äntligen på seriöst allvar diskuterar problemet med destruktiva mansroller. Tyvärr är frågorna många och utdragna när diskussionen öppnas upp och jag får aldrig möjligheten att delge mina funderingar.

Sista dagen öppnas genom att lyssna på Naomi Gikonyo och Norah Niland, båda från FN på temat *Human Rights and the Global Migration Crisis*. Med kraftfulla och illustrerande powerpoints och bilder berättar dem om flyktingar och migranternas vägar genom Afrika och Asien och den politik de möter när de når Fort Europa. De önskar att istället för att tala om en migrationskris, tala om en värdekris bland världens politiker. Gikonyo illustrerar det med avtalen mellan Europa och Turkiet där om Turkiet vilka innebär att om Turkiet lovar (med alla medel möjliga) omöjliggöra för flyktingar att ta sig till Fort Europa lovas visumförlätnader till turkiska medborgare i utbyte. Flyktingar har således blivit "bargaining chips" i politisk och diplomatisk kohandel och en ny form av (informell) ekonomi.

Panelen som jag själv presenterar på blir, trots ett sjukdomsbortfall, intressant, trevlig och även känslomässig. En av panellisterna skriver en avhandling om barnbrudar och är personligen väldigt nära sitt forskningsfält eftersom hennes egen farmor var barnbrud. Hon presenterar omtumlande etnografiska studier och berättelser från nu vuxna barnbrudar vilket vid ett tillfälle får henne att själv bli så berörd att tårarna rinner. Klimatet i rummet är dock mycket tillåtande och förstående och panelens moderator gör viktiga poänger av att genus- och feministisk forskning har en tendens att röra upp känslor och krypa under huden på oss. Jag funderar efteråt på alla känsliga ämnen som studenter på vårt kandidatprogram skriver uppsatser om och hur mänskliga rättigheter generellt behandlar både det absolut värsta och det absolut bästa av vad världen har att erbjuda. Efter panelen är det ett avslutande

Practitioner Roundtable men då smiter jag med flera ut och rundar av diskussionerna från dagarna som gått över en blaskig kaffe i solen på Fordham University's gräsmatta.